1

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1986

YU ISSN 0350—4220

MARULIĆ
hrvatska književna revija

Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Radovan Grgec

Uređuje: Urednički odbor

Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec

Tajnik uredništva: Stipe Tadić

Godina izdavanja i tiskanja: 1986.

Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb

Omot: Ante Starčević

Revija izlazi 6 puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac).

Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21, telefon (041) 440-697

Stranke se primaju svaki dan, osim subote, od 11 do 13 i četvrtkom od 17 do 19 sati.

Rukopise ne vraćamo.

Cijena pojedinom broju 350.— d.

Godišnja pretplata 2100.– d, uplaćuje se u korist tekućeg računa
30102-678-448

Godišnja pretplata za inozemstvo 35 USA dolara uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke, Zagreb
30101-620-16
2424091010

Tisak: »Plamen«, Slavonski Brod
Omladinska 26

Oslobođeno plaćanja poreza na promet Rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, broj 229/1-1979. od 15. I. 1979.

BROJ 1 **ZAGREB, siječanj — veljača 1986.** **GOD. XIX**

Radovan GRGEC

Uz rub (44)

Ulazeći u novu godinu 1986. i u novo godište »Marulića« (devetnaesto), suosjećamo sa svojim suputnicima i supatnicima. Na početku godine milijuni ljudskih bića na zemlji, pamteći prošlost i gledajući u budućnost, ulaze u novo razdoblje sa strepnjom i nadom u srcu. Mi kršćani, pak, željeli bismo da novo razdoblje bude obilježeno obratom i promjenom na bolje, obraćenjem i obnovom, mirom i pomirenjem. Ti su pojmovi djelomično uključeni u neke strane riječi i njihove konotacije, kao što je npr. njemački izraz za *Novu godinu* »Jahreswende«, ili latinska riječ »conversio«, grčka riječ »metanoja« i, u stanovitom smislu, hebrejska riječ »šalom«.

Za kršćanina su riječi obraćenje i pomirenje pune smisla, ozbiljnosti i težine jer označuju korjeniti obrat, promjenu i preokret mentaliteta, mišljenja i ponašanja, kirurški zahvat u egocentričko poimanje ljubavi i pravde. Sintagma »kopernikanski obrat«, što smo je tako često upotrebljavali i zloupotrebljavali u vezi s II. vatikanskim koncilom, vrlo je umjesna kada je riječ o obraćenju srca i promjeni životnog puta od egocentričke i »geocentričke« koncepcije univerzuma do kristocentričke, od prizemnosti i »zemaljštine« do sunčanih visina, od »gnijezda do zvijezda«.

Čovjek je konzervativno biće, »Gewohnheitstier«. Voli ili podnosi svoj »status quo« te evolucionističke ili mutacijske promjene tumači, uglavnom, pesimistički. Uostalom, za to mu mnoge argumente pruža povijest, koja često guši i demantira evolucionističke i futurološke optimizme i elane. Nije čudo što se opiremo ponekad i promjenama na bolje. Sve što dovodi u pitanje naše navike i ustaljena mišljenja bolno je i uznemirujuće. Navikli smo, naime, da budemo mjerilo svega mi sami i da univerzum oko sebe promatramo u funkciji svojega »ja«. Izmijeniti takva shvaćanja i takve navike znači »izaći iz vlastite kože«, znači »ponovo se roditi«, tj. obratiti se.

Pa ipak, to je jedini način da donesemo sreću sebi i onima oko nas, jedini način da pridonesemo kao kršćani i ljudi svoj udio izgradnji boljeg i sretnijeg čovječanstva. Jedino tako možemo ljudskom rodu i našim suvremenicima donijeti pravi mir, »šalom«, za kojim svi čeznemo. Tek tako naša riječ postaje »tijelo«, tj. djelo, a naše deklaracije i proklamacije dobivaju svoj smisao i značenje. Mir i pomirenje proizlaze ponajprije iz obraćenog srca, iz osobnog obraćenja, na što nas je više puta upozorio i *Ivan Pavao II.* u svojim novogodišnjim porukama prigodom Svjetskog dana mira. Ukratko, čovjek ne može ljubiti čovječanstvo ako ne ljubi konkretnog čovjeka, pogotovo onoga koji mu je najbliži, kao što ne može ljubiti nevidljivog Boga ako ne ljubi vidljivog čovjeka.

Naše napetosti, antagonizmi i konfliktne situacije, pa i one u svjetskim razmjerima (npr. na relaciji Istok-Zapad ili Sjever-Jug), rješavaju se također obraćenjem srca i ljubavlju prema konkretnom čovjeku. Mir i ljubav ostat će samo lijepa parola ako se u našem srcu ne nastani istinska ljubav i pravda, mir i pomirenje. Preduvjet za povijesno-političke »kopernikanske obrate« u svijetu jesu osobni »obrati« i obraćenja. Tek po njima naše proklamacije i deklaracije, naše čežnje i »utopije« postaju stvarnost. U njima se nalazi tajna ljudskog spasenja i sreće. Zaista, valja se »obraćati svaki dan«, kako je rekao Papa, da bismo mogli doživjeti novu i sretnu budućnost, da bismo mogli izgraditi civilizaciju ljubavi.

Uz obraćenje srca »civilizacija ljubavi« neće ostati prazno slovo niti postati kompromitirani slogan, kao što se to dogodilo s mnogim lijepim riječima koje je profanirala i »kompromitirala« ljudska praksa i povijest. To se, zbog česte i prečeste upotrebe i zloupotrebe, desilo i s uzvišenim riječima kao što su npr. »ljubav« i »sloboda« ili s ustaljenim izrazima kao što su »socijalizam« i »demokracija«. Zbog negativnih konotacija i asocijacija, vezanih uz te riječi, gubi se njihova etimološka provenijencija i prvotno značenje pa u konvencionalnoj sintagmi počinju prevladavati negativni »prizvuci« i novo »kontaminirano« značenje.

Nešto slično zadesilo je i riječ »restauracija«, koju je nedavno kardinal *Ratzinger* upotrijebio u značenju unutarnje obnove vjekovne vjere, ali ga »uhvatiše za riječ«, tj. za njezino »kontaminirano« značenje, vrlo nepopularno u povijesnom kontekstu (npr. kod nas Hrvata kada je riječ o madžaronskoj »restauraciji« ili kod Francuza kada je riječ

o »restauraciji« Bourbona). Iako je kardinal Ratzinger na izvanrednoj biskupskoj sinodi, održanoj potkraj prošle godine u Rimu, »prodro« sa svojim upozorenjima o vjerskoj obnovi (zajednički katekizam, koncepcija Crkve kao mističnog tijela Kristova itd.), ipak su negativne konotacije riječi »restauracija« bile toliko prisutne da se ta riječ izbjegavala.

I kad je Ivan Pavao II, 5. prosinca, u svojoj homiliji na ekumenskom obredu upotrijebio više puta tu riječ na engleskom jeziku (»the restoration of the inner dimension of the Christian life«), dakle upravo u smislu u kojem ju je svojedobno upotrijebio Ratzinger, »Osservatore Romano« od 6-7. XII. 1985. nije ju preveo s »restaurazione« nego u duhu talijanskog jezika riječju »ripristino«. Ne preostaje nam drugo nego da tu nesretnu »restauraciju« pišemo pod navodnicima premda ona sama po sebi nije ni loša ni neumjesna. U istom broju lista »Osservatore Romano« Piero Arici stavlja u navodnike i riječ »autogestione«, vjerojatno iz istih razloga. Uostalom, iako se značenja mijenjaju ili vraćaju na ono iskonsko, razne »konotacije«, »asocijacije« i »prizvuci« ostaju.

Istini za volju valja istaknuti da pravi autor »restauracije« nije Ratzinger nego sam Papa, pa nas nimalo ne začuđuje što je *Zizola* svojoj knjizi dao naslov »Restauracija Ivana Pavla II«. I *I. Bešker* u »Vjesniku« od 13. XII. 1985. piše: »Na Sinodi Koncil nije zanijekan, ali je protumačen na restauratoski način«. Dan kasnije u istom listu objavljen je i Beškerov članak »Sinoda po Papinoj mjeri«. Prema mišljenju nekih promatrača, Sinoda je »restauraciju« shvatila kao riječ koju valja izbjegavati, ali i provesti u djelo.

* * *

Ipak mislimo da tu riječ ne bi trebalo izbjegavati, ali ni previše upotrebljavati. Međutim, naše nade i iščekivanja valja shvatiti zaista na »restauratorski« način. Ulazeći u 1986. godinu, koja je proglašena *Međunarodnom godinom mira,* čeznemo za »restauracijom« biblijskih i koncilskih vizija o koegzistenciji vuka i janjeta, o prekivanju mačeva u plugove, o miru koji ne poznaje granica, o radosti i nadi.

Koncilski i pokoncilski dokumenti govore nam rječito o tim starozavjetnim i novozavjetnim čežnjama. Stoga je Koncil ne samo miljokaz u povijesti Kristove Crkve, nego i putokaz za budućnost čovječanstva. No sve interpretacije i reinterpretacije njegova slova bez obraćenja i obnove u duhu i istini ne znače ništa. I najljepše ekumenske perspektive ostaju puka i jalova teorija ako se ne oživotvore praktično »na terenu«. Istinske reforme i »restauracije« nema bez osobnog obraćenja.

U tokovima povijesti najvažniji pokretač promjena i reformi jest ljudska osoba, koja djeluje na historijsko zbivanje i neovisno o ekonomskim uvjetima. Osoba je nosilac ideje i imena, što u bezbojni i anonimni kozmos unosi dah i duh života. Zapravo, bez imena, tj. bez osoba, nema prave povijesti, kao što ni bez dijaloga osoba nema ni

aktivne koegzistencije ni istinske beletristike.

Krizu suvremenoga depersonaliziranog, defabuliziranog i depatetiziranog romana možemo donekle protumačiti krizom ljudske osobe, općom krizom kulture i krizom vjere u bilo kakvu stvarnost. Stoga u »novom romanu« nema konvencionalne »fabule« ni dijaloga, ali ni bitnoga razlikovanja subjekta i objekta, dobra i zla, lijepog i ružnog. Sve se to gubi u magli filistarskog »objektivizma«, relativističkog subjektivizma i skeptičkog indiferentizma. Osobe tu postaju bezlične i sive kao stvari i predmeti bez imena i osobnosti.

Budući da je suvremena civilizacija impregnirana takvim duhom, predstavnicima »novog romana« još se uvijek odaju priznanja. Jedan od njih, *Claude Simon*, dobio je prošle godine Nobelovu nagradu za književnost.

O tom kakvi se kriteriji primjenjuju pri dodjeljivanju Nobelove nagrade na raznim područjima, dalo bi se govoriti. Vjerojatno nema smisla promatrati kao »krivca« za spomenutu prošlogodišnju nagradu vrlo agilnog francuskog ministra za kulturu *(J. Langa)*, ali svi mi znamo da politički razlozi nisu nipošto isključeni iz odlučivanja o dodjeli Nobelove nagrade.

Usprkos svemu tome, ugled Nobelove nagrade ostaje velik i neosporan. To nas, ipak, ne sprečava da kritiziramo odluke o dodjeli kad nam one ne odgovaraju ili kada se s njima ne možemo složiti, ali isto tako ih hvalimo i tim se »trofejima« ponosimo kad nam konveniraju i imponiraju. Sjetimo se samo reakcija u Sovjetskom Savezu kad je Nobelovu nagradu za mir dobio *Saharov* i sasvim drugačijih reakcija kad ju je prošle godine dobio *Časov*, kojega optužuju da je bio jedan od inicijatora represalija protiv slavnoga ruskog disidenta. Kako se pisalo u Rusiji kad je Nobelovu nagradu za književnost dobio *Solženjicin*, a kako kad ju je prije toga dobio vjerni »boljševik« *Šolohov!* I nas je smetalo kad su Nobela za mir ili za književnost dobivale razne kontroverzne ličnosti, ali to nas nije spriječilo da izrazimo zadovoljstvo kada su ga dobili *majka Terezija* ili *Ivo Andrić*.

Velika imena i snažne ličnosti mogu katkada u svijet hladnoratovske tjeskobe i permanentnog terora unijeti svjetlo mira, nade i radosti. Pa ipak, u mračnoj atmosferi kafkijanskog nemira i tjeskobe, teško izmičemo demonima strave i grijeha. U svijet zla i grijeha ulazili su i veliki romanopisci kršćanskog nadahnuća, kao što su bili *Manzoni*, *Dostojevski*, *Bernanos* ili *Mauriac*. Istražujući tajne ljudskoga srca, oni su, ipak, postupno otkrivali veličinu ljudske osobe. Tu veličinu osobe naslućujemo i kod onih koji nikada nisu pomišljali da bi mogli biti junaci ili sveci, kao što je npr. *Greeneov* župnik pijanica ili *Lagerkvistov* Baraba.

Čežnja za afirmacijom čovječje osobnosti javlja se snažno u kriznim vremenima. Ta nostalgija za starim vrednotama, za starim »slavama« i za starim junacima, pa makar oni pripadali i drevnim mitologijama, javlja se i danas. I upravo tu dolazi do izražaja »kompromitirana« i napadana riječ o kojoj toliko u posljednje vrijeme govorimo: *restauracija*, restauracija u kojoj se staro restaurira i prožima

novim.

Govoreći, 30. V. 1985. u Splitu, o starom i novom u Crkvi, *Dimitrije Kalezić* je rekao da je »staro« zapravo bit kršćanstva koja se ne mijenja, dok se mijenja samo »novo«, tj. interpretacija. »Suštinska novost« kršćanstva nezastariva je bez obzira na njegovu »antropološku dimenziju«. Nedavno je u »Ninu« *Nikša Stipčević* pisao o potrebi svojevrsne »restauracije« humanističkih i kršćanskih vrlina. Potužio se kako generacije koje se sada upisuju na fakultet nemaju pojma o čitavim prostorima evropske kulture i izjavio da se bez poznavanja kršćanstva i Biblije ne može razumjeti ni naša književnost i kultura. Doima nas se njegovo priznanje: »Nisam religiozan, i to kažem sa žaljenjem, jer bih možda bio sretniji...«

U svijetu bola i očaja, gdje ljudi žive »bez milosrđa Kristova«, kako bi rekao *Hector Bianciotti*, areligioznost i indiferentizam nemaju posljednju riječ. *Tatjana Goričeva* dobiva iz dana u dan sve više sljedbenika. Jedan od njih je i poznati ruski romanopisac *Feliks Svjetov*, koji se obratio zajedno sa svojom ženom Zojom i završio — u »gulagu«. On piše: »Susreli smo Krista, što je značilo preokret u našem životu. Otada nastojimo naš život i našu kulturu utkati u srce Crkve!«

»Utkati život i kulturu u srce Crkve«, znači odgovoriti pozivu iskonske čežnje za Istinom, Dobrotom i Ljepotom, urođene težnje prema sjaju, skladu i potpunoj afirmaciji ljudske osobnosti. To je onaj »sjaj sviju transcendencija« o kojemu nam govore *Toma Akvinski* i *Jacques Maritain*. Čovjek mu se približuje nadilazeći sebe i otresajući zemaljski prah što mu se lijepi za krila.

Čežnja orlova i Ikara za nebeskim visinama kao da baca neko ružno svjetlo na one koji »gmižu« po zemlji. Možda katkada i s previše nerazumijevanja i prezira govorimo o »zemaljštini« zaboravljajući da smo »prah« i da ćemo se u prah vratiti.

Pa ipak, iako čovjek nije anđeo, »tužne zemaljske pjesme (kako pjeva *Ljermontov)* ne mogu mu nadomjestiti zvukove nebesa.« Naši vidici ne bi smjeli biti lišeni »egzistencijalnih vertikala« niti ograničeni »prizemnošću« našega mišljenja, osjećanja i kretanja. Obilježeni znakom i imenom ljudske osobe, rođeni smo »za više stvari«. Za njih se valja boriti, ali pri tom ne smijemo zaboraviti da pripadamo ne samo »nebu« nego i zemlji, i to određenom dijelu zemlje koji zovemo »rodnom grudom«. Pravi čovjek ljubi i svoju nebesku i svoju zemaljsku domovinu.

Boreći se za osobno obraćenje i obnovu, za mir i pomirenje, za dostojan život sa subraćom ljudima, mi se borimo za »više stvari« i dokazujemo svoju ljubav prema nebu i prema zemlji, prema »rodnoj grudi« i prema čovječanstvu.

Rajmund KUPAREO

Stvaraoci prostora

To su arhitekti ili građevni umjetnici.

»Arhé«, u grčkom, znači: početak, počelo, iskon, uzrok, temelj. Odatle svi naslovi koji označuju da netko ili nešto prednjači, da je prvi u nekom poretku, kao arhiđakon (nadđakon) arhiepiskop (nadbiskup), arhimandrit (nadstojnik u samostanu), arhijatar (nadliječnik). Tu se ne radi o nekom vremenskom nego vrijednosnom prvenstvu. »Arhé«, kao prototip (pralik, prauzor), igrao je veliku ulogu u premišljanjima starih i srednjovjekovnih mislilaca (Anaksimandar, Platon, Aristotel, Plotin, Pseudo-Dionizije Areopagit, Augustin, Bonaventura, Toma Akvinski, itd.).

U kojem je smislu arhitektura »arhé«? Zar samo zato što bi njoj bilo podređeno »tektanéin« (graditi, proizvesti), u fizičkom ili metaforičkom smislu (kaže se da neki sistem mora biti arhitektonski izgrađen)? Nastojat ćemo pojasniti da arhitektura nije samo »arhé« u odnosu na razne načine izgradnje, nego i u odnosu na druge vrste umjetnosti.

Arhitektura je, bez sumnje, uvjetovana ljudskom potrebom za zaklonom, stanovanjem, ali ako bi to bila jedina njezina svrha, onda bi bilo dovoljno proučavati »tektologiju« (nauku o gradnji). Arhitekt nadilazi golu potrebu za stanovanjem unoseći nove oblike i birajući posebne materijale. On upravlja graditeljima; on je »principalis artifex«, kako je zgodno rekao Toma Akvinski (1).

Samo u metaforičkom smislu možemo prihvatiti antimetatezu: »Arhitektura je glazba u prostoru ili zaleđena glazba« (Schelling). Arhitekturu su već od starih vremena uspoređivali s glazbom zbog apstraktnih čimbenika njezinih oblika, a jednu i drugu podređivali matematici. Brojevi ipak, sami po sebi, ne mogu rastumačiti ni muziku ni arhitekturu. Vitruvije, Viollet-Le-Duci Zeising svojim znanstvenim teorijama samo pokazuju da postoji analogija ali ne i poistovjećenje umjetnosti i znanosti. Kad bi to bilo tako, svaka geometrijska projekcija već bi bila arhitektonski nacrt. Postoji znanstvena statika, ali postoji i ona estetska, koja ne niječe prvu nego je nadilazi svojom stvaralačkom snagom. Ne radi se samo o intuicijama poznatih genijalnih arhitekata nego i o instuicijama nepoznatih, nerijetko »neukih« stvaralaca prostora, kao što se može vidjeti i u našim seoskim nastambama koje je proučavao A. Freudenreich (2). Kao što postoje genijalni »naivni« slikari i kipari, zašto ne bi postojali i »naivni« arhitekti?

Bit arhitektura ne otkriva se ni pomoću matematičkih apstrakcija ni pomoću znanstvenih ili filozofskih kategorija. Tako kategorije rimskog arhitekta Vitruvija: »ordinatio«, »dispositio«, »eurytmia«, »simetria«, »decor«, »distributio«, ili one Leonea Battiste Albertia (1404-1472), napose njegova »concinnitas« ne objašnjuju zašto neko arhitektonsko djelo postaje umjetničkim. Te se kategorije mogu primijeniti na bilo koju vrstu umjetničkih djela. Još manje nas uvjeravaju premišljanja nekih filozofa, kao Schopenhauera (1788-1860) koji bit arhitekture nalazi u antagoničkoj oporbi oslonca i težine želeći time opravdati svoju teoriju o antagoničkoj borbi Volje i materije. Ne uvjerava nas ni Hegelova (1770-1831) razdioba arhitekture na simboličku, klasičnu i romantičku. Hegel se poslužio arhitekturom da bi dokazao svoju teoriju o evoluciji Ideje.

Nove arhitektonske prostore nećemo shvatiti pomoću alegebre nego reintuirajući umjetnikovu viziju. Danas možemo govoriti ne samo o arhitektonskoj prostornoj »percepciji« koja pretpostavlja osjetila vida, pokreta, ravnoteže itd. nego i o arhitektonskoj prostornoj »svijesti« onako kako govorimo o pjesničkoj, dramaturškoj i glazbenoj »svijesti«. Arhitektura, kao i svaka druga vrsta umjetnosti, spaja stvarno s duhovnim, osjetno s umnim, konkretno s apstraktnim. Njezina »shvatljivost« ovisi o sposobnosti uočavanja tog sjedinjenja u novim konkretnim prostorima ili »redovima« (stilovima) kako su ih nazivali u starini. Zato novi prostorni oblici prestaju biti apstrakcijama; prožeti su ljudskim osjećajima (»idejama«) i nadilaze određeno vrijeme i prostor. Čak i ruševine starih hramova, zgrada, amfiteatara još uvijek »govore«.

»Red« (stil) uključuje množinu elemenata i jedan ujedinjavajući princip koji omogućuje da se postigne idealni razmještaj elemenata kako je želio redatelj. Postoji, prema tome, u »redu« materijalni i formalni aspekt. Toma Akvinski suprotstavlja stvoreni »red« autora »korablje i kuće« (»kojima je on uzrok«) od »reda« koji razum otkriva u prirodi, ali ga ne stvara (3). Taj novi, stvoreni »red« ili — govoreći estetički — »lijepi red« jest onaj koji stvara arhitekt. Tek na nesvojstven način možemo govoriti o »lijepom redu« u nekom matematičkom teoremu, filozofskoj tezi ili znanstvenom eksperimentu.

Arhitektura, koja bi bila potpuno podložna prirodnim uzorcima, bila bi lišena napretka, obnove, dubokih promjena u tijeku vremena. S druge pak strane, arhitektura bi se pretvorila u »solidnu« geometriju, ako bi se potpuno otcijepila od prirode. Rješenje nije u ropskoj imitaciji ni u čistoj apstrakciji.

Novi arhitektonski »redovi« nastaju iz plodne »suradnje« umjetnosti i prirode ne podvrgavajući ili ističući jedan element pred drugim. Kadikad se govori o strogom geometrizmu kao jednom od temeljnih principa grčke arhitekture. Ipak, ondje se ne radi o nekoj piramidi, kao onoj u Gizehu nego o Partenonu ili Erehtejonu gdje postoji harmonija između arhitektonskog i prostornog oblika. Dorski, »strogi« oblici (Partenon) i jonski »ornamentalni« (Erehtejon) izražavaju dva različita pogleda na svijet unutar grčkog klasičnog kruga. Filoklo, graditelj Erehtejona nije Fidija, kao što Sofoklo nije Eshil. Transcendencija nije više »kozmička« kao što je bila u Fidije i Eshila, gdje je božansko bilo na dohvat ljudskoga. Kod Filokla i Sofokla biće je dinamogenično: ostvaruje se u akciji i pokretu. U helenističko doba ova će težnja ljudskom završiti u dekorativizmu korintskih struktura (oltar u Pergamu, 2. st. pr. Kr.) Nastaje novi »red« više scenografski negoli prostorni. Kad promatramo karijatide Erehtejona, te krhke žene koje drže zgradu, spontano nam se nameće usporedba s Antigonom, Tekmesom, Dejanirom itd., nježnim ženama koje utjelovljuju glavne ili najkarakterističnije uloge u Sofoklovim tragedijama.

Arhitektonski »redovi« jesu apstrakcija kao što su i »korovi« u grčkoj tragediji. Kor je različit u svakoj od njih; odgovara naravi djela čineći jedinstvo s njim; nije nešto što se može naučiti ili rastumačiti odjeljeno od samog djela. Isto se događa s arhitektonskim »redom«, ako ga shvatimo kao neki historijski »red«: svako arhitektonsko djelo posjeduje svoj »red«. Možemo govoriti o općim oznakama nekog »reda« (stila), ali nam te oznake više služe da se lakše snađemo u nekoj epohi umjetnosti nego da vrednujemo djelo u sebi. Arhitektura ne napreduje gledajući »unatrag«: svi su »neo-izmi«, govore-

ći estetički, neplodni.

Kratki pregled zajedničkih oznaka nekih »redova« koje su pronašli povjesničari umjetnosti pokazat će da ti »redovi« otkrivaju različite poglede na svijet i čovjeka, što je, po našem mnjenju, glavni čimbenik razvoja umjetničkih oblika.

Grčkom hramu nije bio potreban svod ni zidovi; njegov je prostor bio u suglasju s prirodom, zajedničkim boravištem bogova i ljudi. Rimljani stvaraju novi »red«, sasvim ljudski: kupola i zidovi daju dojam gospodstva i vlasti pomoću zbijenih prostornih volumena. To su dva različita »reda«. Stupovi (»stylos«) s raznim dijelovima i rasporedom koji podržavaju ravan krov obilježavaju grčku arhitekturu, dok rimskoj (romanskoj) arhitekturi daju oblik stupovi, polukružni lukovi i svodovi. Zgrade longitudinalne osi (bazilike), »demokratske«, idu uspored ili su zamijenjene onima vertikalne osi (Panteon), »autokratskim«. Panteon neće bez razloga postati modelom renesansnim graditeljima. Građevina s centralnim nacrtom i krov u obliku kupole sugerira čovjeku njegovu ulogu da bude središte svemira. Kad se pak pojavi gotički »red« koji ruši statičnost svodova i projektira formalne granice u beskraj, čovjek će se osjećati bačen u osvajanje nadljudskog prostora. Luk i podupirač zamjenjuju teške romaničke potporne zidove. Sve se giblje, miče. Gotički »red« postaje vrhovnim dostignućem centrifugalne snage čovjeka i »predosjećaj« rakete i prostornih »modula« naše epohe koja tek počinje. Ne sumnjamo da će i ta epoha naći svoj duhovni izraz u arhitekturi budućnosti.

Renesansni »red« želi uspostaviti ravnotežu između dva gore spomenuta antitetička »reda«. Sjedinjuje sklonost za obujmom i za linearnom ekspanzijom. Arhitektonski prostor izražen je po »ljudskoj mjeri«: ne gubi se u nečem neodređenom, gotičkom ili u apsraktnom, egipatskom. Ali što je »ljudska mjera«? Vitruvije je nastojao pronaći analogiju ili »proportio« s ljudskim tijelom. Tako bi dorski stup imao muške proporcije, dok bi ženske proporcije bile naglašene u jonskom stupu. Različite »module« (glava, kao jedinica za izražavanje omjera) preporučivali su Michelangelo, Boticelli, El Greco, itd., ali »moduli« u umjetnosti ne ovisi o nečemu što je anatomski savršeno (to je apstrakcija). »Ljudska mjera« nastoji pronaći ravnotežu između fizičkog i psihičkog, stvarnog i duhovnog, konkretnog i apskraktnog, ljudskog i nadljudskog, ali ta se »mjera« mijenja kao što se mijenja i čovjek. »Concinnitas« Albertia i »eurythmia« Vitruvija nisu proizvod neke sasvim matematičke igre nego plod genijalnog stvaraoca koji »govori«, »osjeća«, dijalogizira« s gledaocem.

Barokni »red« narušava ovu »ljudsku mjeru« renesansnih umjetnika »drmajući« prostorima, dijeleći ih, namećući im »grandioznost«. Pokret masa i linija pruža slikovit izgled. Rađa se novi »modul«, odraz novog poimanja čovjeka; sve je još uvijek »ljudsko« usprkos iluzije nečeg nadljudskog. Neoklasični »red«, naprotiv, sve će paralizirati oponašajući grčkorimske i renesansne sheme pružajući dekorativno jedinstvo geometrijskih, monotonih ritmova.

Tehnološki, moderni »red« želi pomiriti ljudske svrhovitosti sa zahtjevima tehnike. Nekada se nisu razlikovali arhitekt i inženjer, ali sada teorija ovih zadnjih ide usporedo s ostvarenjima umjetnika. Čak se govori i o »inženjerskoj arhitekturi«. Umjesto prirodnih materijala: kamena i drva, pojavljuju se »umjetni«: čelik, liveno željezo, armirani beton, aluminij itd. koji otvaraju nove tehničke mogućnosti i sugeriraju nove forme. Ponovno izbija stari problem odnosa arhitekture i prirode. »Forma slijedi funkciju. Form follows function« — poznata je izreka arhitekta Sullivana. Ali u isto vrijeme postoje arhitekti koji zastupaju apstraktne forme lišene bilo kojeg odnosa s prirodom i promjenljivim društvenim zahtjevima. Pojam »organske« arhitekture Lloyda

Wrighta, obilježen harmonijom okoliša, materijala i ljudskih potreba (ne samo biofizičkih nego i psihičkih i duhovnih), uvjerava nas više nego »stereometrijski« pojam Miesa van der Rohea. Nastaje »sukob« između ornamentacije (Henry van der Velde) i njezinog potpunog poništenja (Adolf Loos): arhitektonski puritanizam protiv Jugendstila. Rađa se također »borba« između monumentalnog (Peter Behrens) i fleksibilnog (Mies van der Rohe) prostora.

Sve je to bilo potrebno da bi nastao novi »red« u kojem »racionalna arhitektura« uključuje osim ekonomskih potreba također i psihološke zahtjeve. U tom se »redu« sjedinjuju analitičke misli inženjera sa stvaralačkom intuicijom umjetnika. To je »red« gdje pojam dinamičke strukture prostora ne pada u futurističke pretjeranosti; gdje čovjek ne živi osamljen nego kao »političko biće«; gdje se priroda ne prilagođuje zdanju nego postaje njezin sastavni dio. Bez sumnje, nikada arhitektonska »svijest« nije bila tako jaka kao u modernim vremenima. Novi »red«, plod tehničkog napretka, nije sluga tehnike nego — naprotiv — tehniku nastoji staviti u svoju službu.

Kazali smo da je arhitektonski »red« svojevrstan, stvoreni »red«. Nije to neki apstraktni, logički ili matematički »red« niti pak neki potpuno praktični, funkcionalni »red«. On je zapravo »apraktičan« (ni praktičan ni nepraktičan), to jest, pripada posebnoj ljestvici vrednota koje nazivamo estetičkima, kao kad kažemo da je umjetnost alogična (ni logična ni nelogična), amoralna, areligiozna itd. Umjetničko djelo, pa tako i ono arhitektonsko, ima cilj ili vrijednost u sebi »Ipsa opera sunt fines« (4).

Da li je arhitektonski »red« prostorni ili vremenski »red«? M. Borissavliévitch u knjizi »Les théories de l' Architecture« uporno ističe da je arhitektura, estetički rečeno, umjetnost vremena, ali ako se promatra geometrijski i objektivno, onda bi ona bila umjetnost prostora (5). Ipak, po teoriji relativiteta, vrijeme i prostor nisu različite forme, kako je naučavao Kant, nego se slijevaju u cjelinu četiriju dimenzija. U našem fizičkom iskustvu nikada nam se prostor ne očituje odjelito od vremena ni obrnuto. Vremenska koordinata, ima u Einsteinovoj teoriji, analognu funkciju triju ostalih.

Rješenje ovog problema u umjetnosti sastoji se u estetičkom »asinkronizmu« i »asinkorizmu«. Asinkronizam (»hronos«, u grčkom, vrijeme) je kao teorija, najprije bio primijenjen u filmu. Zovu ga kontrapunktom »slika-zvuk«, »slika-boja«, da bi se mogla odrediti estetička vrijednost zvuka i boje u filmu, jer njihova sinkronizacija s vizualnom slikom ne pridodaje nikakav novi, stvaralački element filmu. Teoriju asinkronizma moramo proširiti teorijom asinkorizma (»hora«, u grčkom, prostor) da bi se umjetnički film mogao razlikovati od grafičke reportaže. »Sukob« ili »dijalog« između dvaju prostora ili između prostora i vremena sugerira gledaocu novu ideju (osjećaj) koja se uočuje ako prostore promatramo odvojeno.

U prvi mah izgleda da se u arhitekturi prostorni element nameće promatraču više negoli onaj vremenski. To bi ipak bilo krnje i djelomično prosuđivanje, kao kad bismo u muzici promatrali samo vremenski element. Grci, npr., nisu dijelili ova dva elementa, jer su govorili o dorskom »redu« u arhitekturi i u muzici. U muzici se »red« zove »modus«; arhitektonski pak »modulus« je deminutiv od »modus«, mjera (metior, mjeriti).

Zadaća je umjetnosti da nas riješi vremenske povezanosti i prostorne doticajnosti, bilo u fizičkom smislu bilo u smislu homogenosti koje im pridaje um. To se postiže umjetničkim asinkronizmom i asinkorizmom, kojih se bit sastoji u potpuno misaonim, konceptualnim relacijama. Da ne nabrajamo konkretne primjere, kažimo da arhitektonski asinkorizam može nastati na različite načine: dijalogom između lukova smještenih jedan nad drugim ali različitog radijusa; između stupova i pilastra, lukova i svodova: između »uzbibanih«

oblika i kompozicija koja ih ujedinjuje: između otvorenih i zatvorenih površina zidova; između boja i volumena; između stijena od stakla i ostalih površina zida; između centralne i bočnih lađa; između prirodnog i umjetnog materijala; između »pokreta« prostornih cjelina (masa) i autonimije dijelova; između napetosti vanjskih i unutarnjih sila itd., itd.

Postoji također i »arhitektonski asinkronizam« koji je potreban više promatraču negoli stvaraocu. Kao što muzičar ne mora čuti svoju kompoziciju, jer je »sluša« u misli tako ni arhitektu nije potrebno obilaženje zgrade jer je već vidi u zamisli. Toma Akvinski je to uočio pišući: »Kuća je odličnija (nobilius se habet) u misli umjetnikovoj od one u stvarnom obliku, ali je stvarnija (verius se habet) u prirodi nego u misli, jer dok je u misli, ona je samo u mogućnosti, dok je ona u prirodi već ostvarena (6). Da se estetski osjeti vrijeme u arhitekturi, nije dovoljno samo uočiti »apsolutnu simultanost (istodobnost) događaja« (Bergson), jer biti sposoban uvidjeti različite slojeve svijesti koje nastaju obilazeći zdanje, ne donosi po sebi reintuiciju autorove »ideje«. Promatrač mora ne samo sliti u jedan »kontinuum« četiri dimenzije prostornih i vremenskih formi, nego mora shvatiti i njihov dijalog kao što shvaća — analogno govoreći — dijalog u nekoj slici Braquea ili Picassa gdje također postoji »slijevanje« različitih prostorno-vremenskih razina.

Kažemo da »svaka stvar mora biti na svom mjestu«. Ne govorimo da »svaka stvar mora biti u svom prostoru«. Govorimo o crkvi kao mjestu molitve; o školi, kao mjestu obuke; o stadionu kao mjestu takmičenja itd. Ne govorimo o prostoru molitve, obuke, takmičenja. Uza sve to tvrdimo da je arhitektura stvaranje novih prostora. Taj se prostor ne može poistovjetiti s matematičkim prostorom, predmetom geometrije. Ona se ne može poistovjetiti ni s imaginarnim prostorom u kojem bi bio postavljen svemir, a ni s fizičkim prostorom gdje su smještene stvari. Arhitektonski prostor preobražava funkciju mjesta (locus) uzdižući ga na viši vrijednosni plan. Tako neka škola, mjesto obuke, može sugerirati produženje obiteljskog ozračja, ljudskog suživljenja; neka kuća, mjesto stanovanja, može sugerirati ideju jedinstva obitelji, intimnosti, obrane, općenja s prirodom itd. Neka crkva, mjesto molitve, može sugerirati »ideju« zajedništva vjernika, prisutnost Apsolutnog Bića, auditorij za Božju riječ, intimno razmatranje, razdragano veselje, evanđeosku strogost, itd. Isto se tako može uzdići funkcija stadiona, tvornica, bolnica, groblja itd.

Arhitektonsko stvaranje ne odnosi se samo na spomenuta zdanja nego i na okolicu u kojoj se krećemo, kao što su putovali, perivoji, trgovi itd. Prostorni oblici nisu u arhitekturi neka matematička apstrakcija. Oni, materijali kojima se arhitekt služi i prirodna okolica utjelovljuju ljudske osjećaje: zaštitu, mirnoću, potrebu za razmišljanjem, odmor duha, sjećanje na prošlost, želju za ovjekovječenjem itd. U arhitektonskom je »redu« čovjek izražen u svojoj cjelovitosti: duši i tijelu. Njegov zamišljeni grad, kuća, okoliš ne guše, ne tlače pa radilo s i o nastambama manjih razmjera. Prava arhitektura uzdiže na duhovnu razinu najobičnije zadatke i potrebe koje čovjek mora dnevno vršiti.

Preobraženje mjesta, ili, bolje rečeno, njegove funkcije u viši vrijednosni red, zadaća je arhitekta. Zamislimo neko kružno mjesto bez prozora i vrata s malim otvorom na stropu odakle dopire nešto zraka i svjetla. Čovjek, zatvoren u toj tamnici, mora se osjećati potpuno osamljenim i nemoćnim. On je rob mjesta. Otvorimo li zatim jedan ili dva prozora, makar okovana željeznim rešetkama, on će se osjećati lagodnije, jer će moći općiti s izvanjskim prostorom. Iskustvo pokazuje da je najteža kazna živjeti u potpuno zatvorenom prostoru. Oprečni slučaj bio bi »neizmjerni« prostor, onaj astronauta, izgubljenog u prostoru, bez odnosa na neku određenu točku. Astronaut bi se također

osjećao zarobljenikom prostora. »Horror vacui« bi ga mučio kao što »horror loci« muči zarobljenika u kružnoj, zatvorenoj sobi.

Panteon je također samo jedan prostor. Pa ipak, kako opaža M. L. Gengaro u knjizi »Architettura« (7) nije to neki monotoni prostor. Postoji u njemu dijalog između kružne linije zidova i naizmjenične susljednosti nišâ. Orijentacija čitave zgrade oko vertikalne osi u harmonijskom je odnosu s dimenzijama promjera i visine kupole. Nastaje tako asinkorizam unutar jednog samog prostora što je bilo nemoguće zamisliti u gore spomenutom sasvim zatvorenom prostoru.

Arhitektura je, u biti, izraz čovjekove težnje za slobodom. Riješiti se spona mjesta, to je borba »okovanog Prometeja«.

Arhitektura ne oponaša prirodu. Stvara novi »red«, koji nije u suprotnosti s prirodom nego ide usporedno s njom. Ordo superadditus naturae. Arhitektura zauzima prvo mjesto među umjetničkim vrstama zbog svoje apstrakcije. Zato je ona »arhé«. Ipak kružnica, kocka, valjak, paralelopiped, stožac i svi drugi prostorni oblici ne ostaju u svojoj goloj apstrakciji, nego u međusobnoj igri utjelovljuju ljudske osjećaje; konkretiziraju se. Nema arhitekta bez geometrije. Nemo architectus nisi geometres!

BILJEŠKE

1. Summ Theol. I,18, 3c
2. A. Freudenreich: »Narod gradi na odoljenom kršu« (1962); »Kako narod gradi« (1972).
3. T. Akvinski: »In libro Ethicorum«, 1. br 1, lect. 1.
4. T. Akvinski: »In libro Ethic.« 1, lect. 1., nr. 12 i 13.
5. M. Borisaavlevitch: »Les theories de l' Architecture« Paris, 1926, éd. Payot, str. 42.
6. Summa Theol. I, 18, 4 ad 3.
7. M.L. Gengaro: »Architettura«. Milano, 1946. Hoepli, str. 63.

BIBLIOTEKA »MALA SCENA«

1. GRGEC—MARINOV: **Legende o kraljici Jeleni.** Rasprodano.
2. J. MARINOV: **Povijest na pozornici.** Tri drame. — Cijena 300 dinara.
3. DEŽELIĆ—BROCHET—MARINOV: **Šest božićnih gluma.** Cijena 300 dinara.
4. **Uskrsni i drugi duhovni igrokazi.** — Cijena 300 dinara.
5. **Scenske proslave vjerske.** U povodu 250-god. Marije Bistrice i 450-god. rođenja sv. Vinka Paulskog. — Cijena 300 dinara.

Narudžbe prima izdavač: HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. ĆIRILA I METODA, 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.

Krešimir TIČIĆ

Čovjek sa sjekirom

Potrošačko društvo me naučilo da se položaj i vrijednost u zajednici, između ostalog, sastoji i u automobilu, pa sam ga kupio. Da, samo kupio! *Glancao* sam danomice taj lakirani lim ispred kuće u ulici u kojoj sam odrastao. Neka vide ljudi tko im stanuje ispred nosa. Nek se zna da to nije više onaj mali u kratkim hlačicama koji je zapitkivao susjede: »Striček, koliko je sati?«

Uživajući samodopadno u svjetlanju automobila, primijetio sam prolaznika tek nakon što me je zamolio za šibice.

— Može upaljač? — upitah.

— Svejedno — odgovorio je.

Susreli su nam se pogledi. Ma nemoguće! Vidio sam pred sobom starijeg čovjeka u kariranom odijelu s čistom košuljom i kravatom... Nemoguće! Naime,...

Dok bijah klinac, našom ulicom bi krajem ljeta ili početkom jeseni prolazio mlad čovjek sa sjekirom na ramenu. Išao je od kuće do kuće zapitkujući da li domaćini trebaju pomoć u cijepanju drva. Ljudi su mu obično i davali posao. Vjerojatno im se smilio u polupoderanim hlačama i zakrpanom kaputu. Mi smo se djeca njega bojali zbog te sjekire koju je uvijek nosio na desnom ramenu. Nekoliko je jeseni za redom i kod nas cijepao drva. Jednom sam ga promatrao s prozora sakriven iza zavjese. Moja ga je baka odvela do gomile ispiljenih drva koje je trebalo iscijepati. On je, mislim da su ga zvali Miško, tada skinuo kaput prošaran zakrpama. Ispod kaputa pokazala se siva poderana potkošulja. Premda je radio fizičke poslove, nije bio neki atleta. Pri svakom udarcu sjekirom podrhtavalo mu je čitavo tijelo, a kapi znoja samo su se množile. Okrenuo se mojoj baki i rekao:

— Do pol dva bu gotovo, gospica. Ak morem dobiti objed, bum jeftiniji.

Dobio je objed. Opet sam ga promatrao iza odškrinutih vrata. Prije nego što je počeo jesti malo se ogledao oko sebe, a potom se prekrižio. Učinio je to s nekom nelagodom kao da se srami. Nama na čelu nije pisalo da i mi to isto činomo, a on se valjda bojao da ne izgubi posao. No, kako bilo, sjećam se da ga se nakon toga više nisam bojao. I kako to već u životu dođe, odjednom je prestao obilaziti kuće. Barem ga ja nisam viđao.

I sada je taj čovjek stajao preda mnom u elegantnom odijelu s upaljenom cigaretom i bez sjekire. Postarao se, naravno, ali sam ga svejedno mogao prepoznati. Čak je na isti način pušio cigaretu kao i nekoć dok je kod nas cijepao drva. Rekoh:

— Znate, ja vas se sjećam.! Cijepali ste nam drva... nekoliko puta. I našim susjedima. Onda ste odjednom nestali. Podsjetili ste me na djetinjstvo. Zvali su vas Miško. Mi smo govrili: »Ide onaj naš sa sjekirom!«... Pa, dođite na jednu čašicu... Gdje ste sada i što radite?...

— Oprostite prozbori čovjek — vi ste danas već peti iz ove ulice koji me zove na čašicu... Moram vam reći da ja kod vas nisam cijepao drva. To je radio moj stariji brat. Ja sam do sada bio u Argentini. Sada sam došao Mišku na sprovod. Obavijestile su me časne sestre. Kod njih je proveo posljednje dane života. One su mi rekle gdje je i što je radio u mladosti... Samo sam želio prošetati tim ulicama... Nas dvojica smo već u djetinjstvu otišli svaki na svoju stranu u potrazi za kruhom.

Ante JAKŠIĆ

Kad navečer sniježi

Zašto misliš na minule dane,
za čim srce tuguje i teži
kad u tami snivaju fontane,
kad svu večer na prozore sniježi?

Volio si iskreno i nježno?
To je priča poznata i stara.
Sad si tužan? To je neizbježno.
Svaka tuga svijetli dok izgara.

Pod pepelom tinja iskra živa
i nju vrijeme zaboravom gasi.
Čuvaj nadu, koju suza skriva,
ovo malo radosti još spasi.

Ne dozivaj tugom prošle dane,
svoju tugu za prošlost ne veži,
kad u tami snivaju fontane,
kad svu večer na prozore sniježi.

Željko VOBORSKI

* * *

da sam ostao dječak
i ja bih
volio
— usnuo bih
u tvojoj ruci
s osmjehom na licu
jabuku

Miroslav MAJNARIĆ

Kost

Kad ti zapne kost u grlu, to može biti iz različitih razloga. Možda je netko jeo meso, a tebe zapala kost, možda su te zatekli usred gutanja i preplašili, jer si glodao tuđu kost, i, konačno, možda si htio progutati veću košćurinu no što ti pripada. Baš je ovaj slučaj i najčešći.

Usprkos svemu, ako ti dobace kakvu kost, zgrabi je i nemoj brinuti da će oni koji su je bacili ostati gladni. Meso je ostalo kod njih na stolu, nemaj brige, a kost je odletjela. Gdje je kost, tu ima i mesa.

Kako je rečeno, kost služi uglavnom za glodanje, a baš je to glodanje jako zanimljivo kad se promatra kod drugoga.

Dakako, to je više-manje slikovito rečeno. Tko još danas, molim vas lijepo, glođe tuđe kosti? Možda pas, samo dok ga gospodar promatra, a onda je odnosi i nekamo sprema, pa glumi pred gazdom da ju je likvidirao.

Nešto je drugo kad se kaže: tvrd kao kost. Dabome, to ima svoju vrijednost ako u kosti ima mozga. Ako mozga nema, ni tvrdoća neće dugo trajati. Pored toga, iskustvo je pokazalo da nije baš najuputnije biti tvrd kao kost, već je bolje biti malo mekaniji i savitljiv. Mekan se ipak lakše provlači kroz razne zavrzlame, dok košćat i tvrd negdje začas zapne i gotovo! Puknut će kao od šale, dok onaj mekani fino prolazi dalje. A zatim, kad sve to prođe, može oponašati i zaigrati najtvrđu kost na svijetu, ako mu je do toga baš stalo. Nitko ga više ne pita niti ne provjerava njegovu tvrdoću.

Ako se dogodi da nekomu budu sve kosti na svome mjestu, budi siguran da drugom nisu sve na broju. Jer, sve u svemu, na kraju, uvijek ima tih potrošača više nego kostiju, pa ponekom izmakne kost, osobito ako je donekle masna.

Promrzao do kostiju, to je termin poznat onima s manjim osobnim prihodima. Čim se penju dohoci, penje se i temperatura, pa nema opasnosti od promrzavanja. Toliko o tome, ali što da se kaže na uzrečicu: sama kost i koža? Pokušajte zamisliti kako kost i koža idu, recimo, ulicom, ili sjede na sastanku, ili u još nekim zgodnijim prilikama.

Stare kosti malo vrijede, to je bar jasno, i mlađi napredniji naraštaji toga se pridržavaju. Nitko ne bi za te kosti dao ni prebijene pare i, naravno, ima pravo. Zašto da plaća neku starudiju kraj ovoliko mladih kostiju. U otpatke s njima!

Potpun je kraj priči kad kosti počnu zveketati, jer se onda zna da apsolutno od njih nema nikakve koristi, tek se tješimo da će se možda netko malo preplašiti.

Joja RICOV

Bastion rasne ikavice, Orfej koji živi*

Uz 100. obljetnicu rođenja Ivana Kozarca

Orfej koji živi

Ivan Kozarac — Orfej koji živi. A Orfej živi pjevom vinutim iz riječi. Njegova, i nakon čitava jednog ljudskog vijeka što ga nije, njegova je sočna, jedra, prava, do praska zbita, poetska. Njegova je junoška, slikovita i glatka, nabrekla od zbilje što brizga u svjetlo dana, što (p)robi jednu dugu mučnu gustu, ne(p)robivu, (g)ropsku noć. I sada teče ispred i u nama — pijemo je, a žeđamo je dalje i — zavidimo zadivljeni. I, kao da se ne mirimo. Pred mladcem, tim sa pozivničke omotnice, što nas sa svojim ufitiljenim brkom ne prestaje fiksirati drsko samouvjeren i spreman, pitamo se: Zašto je svoj ispitivalački, jedak (svoj svjedodžbeni?) objektiv suzio malne isključivo na pijanstvo i blud. Je li da se nasladi i druge još naslađuje — a on to može, zna — ili da upozori na, možda, fatalna nagnuća našeg čovjeka u Panoniji? I zato tako bije, gricka, pišti, ujeda?

Pitamo se: stoji li ili je ipak umišljajno, dakle stvarateljski, proizvoljno, hipertrofiran snimak te poročne, neobuzdivo razuzdane, pače sebeprodajne, ljupke a krvopijne, obijesne lakome i hvastave, svenasladbene, samouživalačke Slavonije?

Hrvatska inačica suvišnog čovjeka, sraz realizma s modernom

Taj bećar — kamikaza u svojoj skepsi, u svojoj gordosti i bezobzirju! Te Mare, Gene, Seke, Garavuše tê u pupanju — sve u trci k Teni, sve njene bliske varijacije?
A Frânje, Jôse, Rade — kukavelj da, mlakonje, sve namagarčeni — zar i obezmuđeni delije?

Umnožilo se, dvojbe nema, preplavivši nam Lijepu, zlo sjeme »prodikatora« Petrovića — trebat će nam zacijelo još koji izaslanik biskupa zagrebačkog Vinkovića u Vašku, koš koji Fabijan Vidoc iz (m)rujne, Belzebubove 1640-e da narod odvraća od poroka, pa makar, u nagradu i zahvalnost, bio nataknut na kolac! Ili tu rôlu uze Ivan Kozarac glavom? Prohuja, Svevišnjemu hvala, zulum spahija i aga i odavno zaboravismo muževe nepokorene Sclavoniae iz one zamagljene, krvave (i opet krv!) 1600. No zar i ova, Kozarčeva, ova s kraja 19. i praga našeg stoljeća, nisu braća Mate i Marka Lapsanovića, potomstvo Delimanićâ i Slavetićâ, Franje Kolakovića i Đure Matića Zemunjanina — sve ljudeskara iste te ravni i sokakâ. A ovo ženskinje u blatu nije li porod i amazonke nam Kate — ljube Delimanića pod Osijekom, Margetića Mare — nesuđene nam Judite, Jeane D' Arc croaticae, žrtve paše požeškoga?

Iz mlada, al i te kako zrela, usanjana a i te kako budna, domoljubiva i rodoljubiva nam Ìve, Ìve Kozarca, jašto, sikće ipak — čini se — žalac ne

artističkoga koliko baš prosvjetiteljskog, odgojno zdušna nastavljača s pravom nezadovoljnog, ojađenog Matije — Reljkovića, dakako, korbač zabrinutog Jôse — bratića, naravno — Kozarca. Da ne bude, ne izmigolji se plural, da izbjegne se epidemija, — udri po jednini! I eto singulara u totalu: *Đuka, Silov, Bogomoljka; Ne, ona nije kao druge, Kukavac, Prelac, Garavuša.*

U iluminističkí zamišljenu književnome proglasu »Slavonija« Kozarac, koji uza sve svoje racionalistički projektirane teze ne uspijeva zatomiti u sebi vrela šokačkog afektivca, te u dijagnosticiranju lijenosti, rasipništva, besposlice; bijele kuge čedomorstva, a pečalbe Amerikom; pogrešne pa stoga bumerangno uzvratne, osvetonosne pedagogije i to od najranijega djetinjstva *(Đuka Begović, Djeca* itd.), prelivši se preko zacrtane brane histerično dovikuje: »Useljačeni, uslavonjeni Oblomovi! Nedonoščad! Trutovi!«, da potom — nad narodom što, eno, kriveći sve izim sebe, a koji »pjevajući propada« — prosvjetiteljski zavapi: »Svijetlo će i narav preporoditi... Samo, spasiti ih treba!« Sad kao da uistinu jasnije razabirem odgovor na ono pitanje: Taj bekrija-obješenjak što uvijek sine mi pred očima na ime Ivan Kozarac — tko je zapravo i što? A ona njegova, je li to ova koju znam — tvoja i moja Slavonija?

»Đuka Begović« — pokušavam dati odgovor — uvjerljivo je ta, samo dioptrijski iskrivljena, Slavonija koju znaš. Ili u samu stvar: to je projekcija Slavonije kroz oko glavnoga junaka. Razgranata psihološka introvertirana protagonista iscrpila se, kako vidiš, u njegovu neprekidnu eksterijernu samodokazivanju koje i nije doli uzastopno potvrđivanje promašaja vlastite egzistencije na senzualnu pozadu jedne nevaljale sredine kakva je ova licemjera i konformista, plandište gramzivih, hedonistički ustrojenih sebičnjaka. Po tim svojim temeljnim karakternim osobinama Đuka Begović doima se kao hrvatska inačica svojevrsna suvišnoga čovjeka, zatomljene iskre ideala, izigrane u svakoj iole nazrijetoj prilici, koji je ustrojbeno baždaren navijek i u svemu vidjeti onu drugu, goru stranu rerum: umjesto lica — naličje, umjesto lûči — mrak. Zato taj volubilan i nepouzdani, razmetljiv donjuanski tip pogubno kratka daha u svome maliganski odmaknutu zrcalu ovisne, poremećene svijesti vidi do nakaznosti izobličenom zavičajnu, dajnu Slavoniju — »domaju bujna i raspojasana života«, »epopeju strasti i užitka«, kako zviznu Îva, gledajući s prezirom na svoje Šokice i Šokce, jogunast i sebeljubiv, ohol a sveprevrtljiv, nepredvidiv slabić ravnat, njima svima nalik, vrhovnim zakonom baštinjena nagona i krvi.

Dîvan, prelo, dokolica; lokanje i preljub svudokrug: kèrenje i blud. Đuka Begović pustopašan je, samosvojno tobož neovisan, antikonformistično oporben — u biti propao, otpisan — tragički ispuh Slavonije jednog (kojeg?) doba. Ne dari ga Îva, bezrazložno, završnicom, razmetnoga sina!

Sa svojim kodeksno provođenim neumitnim fatalizmom pûti, uz Stankovićev supstrat nečiste, ubojičke plazme i nježan krajolični odsjaj snena Turgenjevljeva lirizma Kozarčev »Đuka Begović« — možemo slobodno kazati — sutonji je vrisak krvi u srazu realizma s modernom.

Ali zar samo on?

Plastični pa stoga nezaboravni, mamni u riznici književne baštine Hrvata stajat će likovi Janje *(Bogomoljka),* Šimeta i Marijice *(Đuka Begović);* portretni psihološki croquisi did-Pave, did-Ignje, did-Joje *(Moji starci);* ustajao, promašen usud ravnodušna, suvišna Silova; pa čak i pokrajnji, usporedan crtež baba-Mare, obrisi Ruže, Radeta... A Garavuša tek, uz Đuku neizbrisivoga — ima li tko niječe! — kapitalni trofej Îvina perovnoga strijela, njegove žive karakterne prezentacije.

* * *

(S)likovnjak proze, bastion rasne ikavice

Slušam(o) Ivana Kozarca. Slušajmo ga još! Draž njegova pripovjedna šarma toči lijući se iz klizne kolorirane riječi koja, nabita životom, pršti, sija, ječi, šumi i romoni bukovima njegove zvonke narative, u kojoj se ritmički, odmjereno, izmjenjuju akvarelne dionice meka panonskog krajolika u svakolika doba dana i zemana s oštrim, neusiljenim, čistim, a tako prirodnim, a tako prokleto svakidanjim šokačkim dijalogom uz nutrinski monolog nepatvorene rasne ikavice koju je ovaj žilavi, Ibrišimovićev bastion naše ravničarske čeljadi uspio očuvati do danas, unatoč okriljbenoj, unosnoj i preporučivoj štokavskoj ek-ijekavštini — govoru nadasve Vlahâ, begova i Racâ — što s turskom najezdom k sredini 16. stoljeća grunu u pitominu između Save i Danubiuma. Kozarac i sâm, po kuđenjima bez sustege i grđenjima svim u »Slavoniji«, prizna i doslovce izreče: »Ipak — za jedno znali bi boriti se odlučno. To je jezik.« Upravo jezikom obesmrti se Îva, obesmrtiše se i autoportretiraše protagonisti njegova sijela, njegova nujna domjenka kojim nas, evo, sroči jutros uz stol jedan od najmlađih skladatelja artis scribendi croaticae, (s)likovnjak hrvatske proze, besmrtni Ivan Kozarac.

Ta njegova a naša — ne naučena, ne školovanjem nametnuta — sisana materinja ri(je)č! Kako on njome slaže, kako je vezuje u rijek svojih blistavih i pitkih, tako svilnih a tako istodobno britkih, napetih, muških slovotvora. Gle ovog rasporeda ispred, ovih graditeljskih spojnica, tu, dà, kad pisac ulijeće u... ko kakvim raskrižjima predaha, zaokretom zbivanja li, zgode, enjambementom besjede u tijek. I štošta drugo još: psihološke valencije, na primjer, nezaobilazne uz ovaj zor. A oni krajopisi redom, koliko ih a kakvi! Onaj, primjerice, zalaza i zore, pa onaj zemlje, oranicâ gle, a jasenja, a vrbikâ! Jesen panonske ravni, uz opis lêta konjima kroz prosiku, grljenja Radetove drage, uz onaj potok, sjećaš se; povorka proštenara... Jâ, dapače: Bećar u bircuzu! Kèrenje do u trans na cijuk Glišine egede (mislimo trenimice samo na *Đuku Begovića,* ne i na druga djela) — govor je nedvojbeno najdragocjenije čime nas podari Kozarac. To više što taj govor — književni i živi jezik (ne dijalekt!) Marulića, Zoranića, Zrinskih, štoviše Konzula i Dalmatina još prije Kašića, Barakovića, jezik Gervaisa i Balote, jezik Tina Ujevića živi još jedino u rezervatima, zvali se oni Burgenland ili Molise, Čakavski sabor ili Đakovački vezovi, Smotra folklora ili ma koje ljeto. U književnosti hrvatskoj tek što ne zaziremo od njega tek što se njega ne stidimo.

Neprocjenjivi su u tome jezičnome sklopu i brojni novoslovi Îve, nadasve optimale njegovih glagolskih nijansi građenih sponom nepromašenih prefiksnih semantizama.

Vrsnik pripovjedna suglasja, rođeni lirik

Ivan Kozarac rođeni je lirik. Njegov sentimentalan, pretežno romantičarski intoniran pjesmotvor folklornih prizvuka, koji najčešće pulzira ushitom ili klonućem, ostavio je skladbe trajnih poetskih ozbiljenja: programsko-ispovjednu, prosvjednu i slobodoljubivu: *Kroz san;* pejzažno ljubavnu, sumornu: *Bujaju, šumore mutne vode;* vapajno uzletnu: *Čežnju;* virilne geste: *Ciganinu;* funebralno obojenu, krajoličnu: *U mutež večernji;* jadikovno: *Umiranje, III.*

Strukturno je logično da, kao u stihovnome poju, i u svom povijedanju on glazbi i olikovljuje — slov, što drugo. I upravo tim svojim izborenim, življenjem otplaćenim (s)lovom Ivan Kozarac kliznu i okviru i normama bilo kojeg izma. On je realist, koji se ne libi romantizma; ekspresionist čuvstvova-

njem, ako i ne, uvijek, ako ne dosljedno i sredstvom. Njegove stilske odlike izdignuta, vrsnošću zavidna (ne samo šokačkog!) pripovjedača ostat će i preko sutra:

a) lirizam krajolika stopljen s ugođajem stanja,
b) nezakazivo suglasje ma kojeg okoliša s prizorom,
c) uvjerljiva, jer i provjerljiva, psihološka postupnost opažaja koji nužno motiviraju promjenu lika u ponašanju,
d) psihološki kontrast moćna afektivna sudara, djelotvoran do u šok;
e) izgledom, besjedom i držanjem krokijna karakterizacija lika,
f) dvo i troretčani, jasni i punokazni, zaključni potezi poglavlja.

Gaziva, razgaljena, kupiva, iako ne prestaje vabiti nas i svojom pohotom i ljepotom, slika Slavonije pada nam ranjivo i bolno: Jôse i Îve didovina, (s)umorna, (po)tištena, tužna. A njezin tvorac, poet ushita i strasti življet će njome dugo još po ovom danu, nedogledno dugo poslije sviju nas koji mu u rodnim Vinkovcima, ljeta Gospodnjeg 1985, dneva 20. rujna odajemo zasluženu počast, sričući, dužni u ganuću: Ivane Kozarac — kojemu slava ne zalazi — spomen Ti bio, i hvala!

**Slovo Joje Ricova* za okruglim stolom pod nazivom *»Ivan Kozarac* u *hrvatskoj književnosti«*, održanim u Vinkovcima u povodu 100. obljetnice rođenja i 75. obljetnice smrti Ivana Kozarca.

Znanstveni skup odvio se 20. rujna 1985. u Dvorani Narodne knjižnice, a organiziralo ga je Društvo književnika Hrvatske, Sekcija Vinkovci. Svojim slovom i izlaganjem sudjelovali su još *dr. Katica Čorkalo, dr. Dubravko Jelčić, prof. Jakov Ivaštinović, prof. Mirko Hunjadi, dr. Matko Peić i prof. Vladimir Rem,* jedan od najzaslužnijih organizatora skupa.

Tomislav DOROTIĆ

Pješčana ura

znam da bi onaj drugi morao poći
jer njegov nemir naše kosi dane
nesanica nudi noći
neke misli strane
riječi kroje
zle slutnje
i šutnje
tvoje
znam
moj je
taj drugi
u meni
sa mnom rođen
jer ko sjena vjerno me prati
i prisutan je svuda kuda pođem
bez njeg' sebe cijelog ne mogu ti dati

»Ja sam za 'teatar glumca'...«

(Razgovor s Gizelom Huml)

Naša je revija, gospođo Huml, uistinu počašćena što ste pristali na ovaj razgovor. Vi ste, naime, glumica koja je četiri desetljeća bila jedan od stupova Drame Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu, sve njegove uprave mogle su se uvijek bez bojazni pouzdati u vašu savjesnost i točnost, redatelji su znali da nikad nećete promašiti a publika je bila sigurna u »svoju Humlicu«, znajući da svaka njezina nova uloga znači još jedan nepatvoreni umjetnički užitak. Raspon vašeg

talenta, osim toga, vrlo je širok pa ste s jednakim uspjehom nastupali u salonskim komadima, gdje je (kako dobro reče Slavko Batušić) do punog izražaja došao vaš virtuozitet u vođenju konverzacije, zatim u modernim komedijama i u klasičnom repertoaru (Shakespeareova i Molièreova djela). Živo se sjećam vaših interpretacija u »Čovjeku bez svjedodžbe« Petra Preradovića ml., u Mesarićevoj komediji »I u našem gradu«, u Fotezovu »Ujaku«, u »Sutonu« Ive Vojnovića, u Balzacovu »Mercadetu« i Sarmentovu »Mamouretu«. Gledao sam i predstavu »Zlatarova zlata« u kojoj ste 1954. godine (kao Klara Gruberova) proslavili 30-godišnjicu stalnog angažmana u HNK. Sudjelovali ste i u trima zaista velikim, nezaboravnim predstavama potkraj tzv. međuratnog perioda matičnog našeg kazališta: u Fotezovoj režiji »Dunda Maroja« igrali ste Lauru, u Begovićevu »Hrvatskom Diogenesu« groficu Anku Sermage a u Cesarčevu »Sinu domovine« (drami o životu i pogibiji Eugena Kvaternika) suprugu natporučnika Prpića.

Ne mogu poreći da mi je drago i ugodno čuti ovo što ste rekli. Po tome vidim da negdašnji moji gledaoci ni nakon toliko godina nisu zaboravili ni mene ni mojih uloga. A nama glumcima to je zapravo sve: živimo tek u sjećanju svoje publike. Bez lažne skromnosti mogu potvrditi da sam doista uvijek nastojala biti savjesna i točna. U čitavoj svojoj dugogodišnjoj glumačkoj karijeri jedan sam jedini put otkazala predstavu. Radilo se o komadu Ka Mesarića »I u našem gradu«. Dobila sam, naime, konjunktivitis, oči sam morala mazati nekakvom ružnom mašću i takva nisam mogla izaći na pozornicu. Došla sam ipak u kazalište kako bi odgovorni vidjeli da ne simuliram. Meka (tako smo zvali Mesarića) rekao mi je tada: »Da si bar zela crne očale! Predstava bi onda mogla iti jer publika ne bi niš primetila...« Spomenuli ste izvedbu »Dunda Maroja«. Fotez je ovo kapitalno djelo hrvatske dramske literature »izvukao« iz višestoljetnog mraka. Bio je to središnji događaj ondašnjeg našeg kulturnog života. S tom smo predstavom gostovali i u Dubrovniku. Sve je proteklo svečano i zanosno. Dubrovačka općina priredila nam je banket, brodovlasnik Banac, čijim smo se brodom vraćali, rekao nam je: »Brod je vaš!« a kritičarka beogradskog »Vremena« napisala je da ta predstava služi na čast i diku zagrebačkim glumcima, koji su jedini kadri dostojno interpretirati Držićeve likove i dubrovački govor.

U to vrijeme za vama je bilo već dvadesetak godina scenskog iskustva. Kako je, međutim, počelo?

Počela sam kao pjevačica sopranistica. Godinu dana učila sam pjevanje kod poznate pedagoškinje (a nekad vrsne operne pjevačice) Leonije Brückl (isto toliko i klavir kod člana opernog orkestra Kubičeka, stanara u našoj kući) i dobila u kazalištu — kao volonterka — nekoliko manjih uloga u operama i malo većih u operetama. Bilo je to 1919. godine. Onako mlada i neiskusna težila sam za glavnim partijama i mislila da se do njih brzo dolazi. Kad od toga, naravno, nije bilo ništa, moje pjevačko oduševljenje sasvim je splasnulo. U međuvremenu nastupila sam i u nekoliko drama a kako je u siječnju 1920. ponovno proradila Glumačka škola, odlučila sam poći u nju, upisala

sam se na jesen, s uspjehom sam je završila, 1924. godine dobila sam angažman u Drami zagrebačkog Hrvatskog narodnog kazališta i tu ostala do umirovljenja (1961). Nakon toga nastupala sam još dvije sezone a odonda živim od uspomena...

Te su uspomene bez sumnje zanimljive i dragocjene. Bili bismo vam, gospođo Huml, vrlo zahvalni da ih na radost svojih štovatelja opširno iznesete.

Možda je najbolje da pođem redom. Rodila sam se u Zagrebu. Otac mi je bio Madžar: željeznice u Hrvatskoj bile su za Austro-Ugarske pod madžarskom upravom i tata je kao željeznički službenik došao za šefa stanice u Delnice. Tu je oženio moju majku, rođenu Delničanku Luciju Gašparac. Najstarija moja sestra rodila se u Delnicama no kako je uskoro uslijedio tatin premještaj u Zagreb, dvije moje sestre, tri brata i ja rodili smo se ovdje. Rano djetinjstvo bilo mi je vedro i sretno. Posjedovali smo obiteljsku kuću na početku Tratinske ceste

Iz djetinjstva

(danas Ulica Rade Končara), i pred kućom i iza nje prostirao se lijep vrt a duž čitave stražnje strane kuće tekla je veranda. Otac je bio lijep tamnokos čovjek a majka naočita plavojka ponosna držanja. Prema ustaljenom običaju u tadašnjim mješovitim brakovima muška su se djeca u pogledu narodnosti i vjere ravnala po ocu a ženska po majci. Tako je bilo i u našoj obitelji. Sva tri moja brata išla su u madžarsku pučku školu. Nalazila se na početku Branimirove ulice, uza sadašnju starokatoličku crkvu. Tada je to bila školska crkva za đake madžarske škole. Školovanje su braća nastavila kao internisti gimnazije u Gyékényesu. Usput dodajem da se pripremalo osnivanje madžarske gimnazije u Zagrebu. U tu se svrhu gradilo već i zdanje. Kad je dovršeno, buknuo je prvi svjetski rat, zgradu je zaposjela vojska ali ni kasnije nije nikad služila za školu. Odavno je već u njoj Dom zdravlja željezničara (Ulica Grgura Ninskog 2). Moje sestre i ja školovale smo se u hrvatskim školama i disale hrvatskim duhom. Unatoč tome što

mi je otac bio žarki Madžar ja sam zajedno s djecom iz susjedstva i školskim drugaricama često pjevala poznatu ondašnju pjesmu protesta protiv madžarskog porobljavanja Hrvatske: »Svim Madžarom štrik za vrat!«. Pučku sam školu pohađala u Samostanskoj (Varšavskoj) ulici a onda pošla u višu djevojačku školu koja se baš tada uselila u posve novu lijepu zgradu u Draškovićevoj ulici. Škola mi je bila dosta daleko od kuće pa sam svaki dan dobivala groš za tramvaj. Išla sam, međutim, pješice kako bih kod školskog podvornika mogla kupiti »žemlu damfericu« i čokoladne napolitanke; njima se žemička »nafilala« i onda slasno pojela. Da iz škole što prije stignem kući (kako se ne bi pomislilo da se nisam vozila tramvajem), morala sam cijelim putem trčati. Nakon četiri godine (1914), upravo kad sam završila tu školu, u zgradu ulazi vojska. Sada je u njoj Traumatološka bolnica. Za čitava školovanja bila sam odlična učenica i tata je stoga odredio da postanem profesorica.

Krenulo je, međutim, drugim tokom...

Sasvim drugim. Zaredale su nesreće (no vedrom sam ih svojom naravi uspjela lakše prebroditi). Dvije su sestre oboljele (i umrle) od tuberkuloze. Kad je jedna od njih boravila u Delnicama na »promjeni zraka«, mama ju je tamo pohodila, ogrebla si tom prilikom nekakvu ranicu na nozi i ubrzo (u svojoj 43. godini) umrla od otrovanja krvi. Tamošnji liječnik nije ju odmah uputio u Zagreb, nego ju je on »liječio«. U prvom svjetskom ratu poginula su mi dva brata a i otac je umro prerano: s 58 godina. Da je poživio, sigurno ne bih bila glumica.

Kako ste se zapravo oduševili za kazališno zvanje?

U Krapinskim Toplicama
(Na dnu slike djevojčica Gizela Huml i dječak Pavao Marion Vlahović. Njezina majka sjedi desno, njegova lijevo.)

U djetinjstvu i prvoj mladosti nisam pokazivala ni najmanje sklonosti za kazalište. Prvi moji kontakti s kazališnim svijetom zbili su se kad na stan u našu kuću dođoše koncertni majstor opernog orkestra Fiala i njegova supruga balerina Ana Godler. Često sam s njima razgovarala, pripovijedali su mi o svom radu u kazalištu i pokazivali mi svoje albume s kazališnim fotografijama. Zainteresirala sam se i toliko »zagrijala« da sam prisvojila fotografiju popularnog tadašnjeg opernog tenora Jastrzebskog i jednu na kojoj se vidjela balerina u kostimu. Stupivši nakon izvjesnog vremena i sama na kazališne daske i upisavši se u glumačku školu doživjela sam nešto presudno: gostovanje Moskovskog hudožestvenog akademskog teatra. Njihove su me predstave potresle do dna bića, osjetila sam svu veličinu kazališne umjetnosti i odlučila vjerno služiti božici Taliji. Gledala sam kasnije i predstave Comédie française i Burgtheatra, no ruski su ih umjetnici daleko nadmašili. I sad još ne samo da ih vidim nego i čujem. Kako bi se, recimo, mogla zaboraviti završna scena pred crkvom iz »Cara Fjodora Ivanoviča« u kojoj glumac Moskvin, nosilac naslovne uloge, izgovara riječi: »Bože, zašto si me učinio carem?«

Iako bez oduševljenja i zanosa nema prave glume, oni sami nisu dovoljni. Valja k tome »izučiti zanat«. Je li vam glumačka škola u tom smislu dala dobru osnovu za kasniji rad?

Kako ne! Njezin ravnatelj (Branimir Wiesner Livadić) i profesori bili su eminentni književnici, umjetnici i znanstvenici. Teoretske predmete predavali su nam npr. Milan Ogrizović, Božidar Širola, Artur Schneider, Stjepan Ivšić a učitelji glume bili su nam Jurij E. Ozarovski, Tito Strozzi, Joza Ivakić, Lidija Mansvjetova i Aleksandar A. Vereščagin. Od neprocjenjive koristi bila su nam i predavanja prof. Nade Eder-Bertić iz dikcije. Učila sam marljivo i zdušno i u završnoj svjedodžbi (izdanoj 20. lipnja 1923) piše mi: »Okušavala se u sentimentalnim, naivnim i komično-karakternim ulogama. Ima lijep, moduliran glas toplih boja s mnogo prakse i rutine. U nje su skladne geste; muzikalna je.« Od kolegica i kolega koji su u to vrijeme polazili

Djevojački dani

ovu školu nisu, dakako, svi postali ni ostali glumci. Šulentić je, na priliku, otišao u inozemstvo, Metelka je rekao kako i sam vidi da nije za glumca, Muradbegović (zvan Aco) postao je književnik — no dramatik (a i kazališni intendant), Rošić (otac Nevin) završio je pravo a siromah Vučković izvršio je samoubojstvo jer nije mogao dobiti angažman. Vrlo je kuriozno da je on u jednoj učeničkoj predstavi bio »l'homme qui a voulu« (»čovjek koji je htio« — ali nije imao prilike)... Evo još samo dvije napomene u vezi s mojim glumačkim školovanjem. Po svom pokojnom tati uživala sam izvjesnu mirovinu, ali do određenih svojih godina. Napokon sam ostala bez tog novca i da bih mogla ići u glumačku školu, htjela sam putem kazališta uputiti prosvjetnom odjelu vlade molbu za stipendiju. To, međutim, nije bilo potrebno jer me je kazalište odlučilo stipendirati svojim sredstvima. Druga se

S »dasaka koje znače život«

napomena tiče moga prezimena. Ono se izvorno piše: Hummel, no (ako se ne varam) upravo u toj školi počeše ga pisati: Huml — i tako je ostalo.

Kako ste se nakon angažmana osjećali u dramskom ansamblu HNK?

Izvrsno. Sjajan glumac i redatelj Ivo Raić zamijetio me već prije angažmana i jednoč mi, uzevši me za ruku, rekao: »Mala, ja ću s tobom raditi.« Možete misliti kakvu mi je čast učinio kad me je kao učenicu glumačke škole uvrstio među izvođače »Prolaznika« kojim je proslavio svoj glumačko-redateljski jedan jubilej. Bdio je nada mnom i pošto sam bila angažirana. Pri svojim švrljanjima gradom silno je volio da ga slučajni namjernik znanac prati barem dio puta. Jednoga dana srela sam ga u Gundulićevoj ulici i odmah me je pozvao da pođem malo s njim. Nisam udovoljila njegovoj želji jer sam žurila krz-

naru. »Vidiš kakva si!« prekorio me je. Ni danas ne mogu prežaliti svoj postupak: sutradan je taj veliki umjetnik i moj zaštitnik bio mrtav (izljev krvi u mozak). Vrijeme »između dva rata« bilo je u našem teatru »zlatno doba«. Među kolegama vladao je pravi i zdravi familijarni duh, plaće nisu bile loše a upravljali su kulturni ljudi i dobri stručnjaci. Intendant Konjović, primjerice, bio je vrlo korektan, Benešićevoj erudiciji i kulturi svi smo se divili, direktor Drame Badalić bio je čovjek od riječi. Od kolegica najbolje sam se slagala s Ervinom Dragman i Nađom Grahor (prozvali su nas: tercet) a kasnije me punih četrdeset godina prisno i nerazdvojno prijateljstvo vezalo s Belom Krležom. Bila je draga i plemenita osoba, vjerna i pouzdana, pripremna djelom pomoći svakome tko je pomoć trebao. Bezbroj je puta sjedjela ovdje, za ovim stolom, a ja sam kod nje na Gvozdu bila kao kod kuće. Jednoč je Krleža »skoknuo« u vrijeme objeda na čas kući, jako mu se žurilo natrag pa je rekao Beli: »Giza nek pojede moj obed, ja moram prejti.«

Za vašeg vremena u zagrebačkom je kazalištu bilo vrlo istaknutih redatelja (Raića ste već spomenuli)...

Znate, ja sam za »teatar glumca«, a protiv »teatra redatelja«, odnosno protiv pretjeranog redateljskog nametanja. Talentiranim i iskusnim glumcima zaista nije potrebno »soliti pamet«... Najzabavniji od svih redatelja bio je Gavella. Svima je kratio prezimena i oslovljavao nas tim skraćenicama, na posljednjim pokusima znao je već cijeli tekst napamet, potiho ga mrmljao, za dobru igru i znanje teksta slao nam »puse« i davao dinare a na pogreške je krivio lice. Sjećam se kako je na jednom pokusu Vojnovićeva »Sutona« viknuo Milici Mosinger i meni (igrale smo usidjelice): »Vi dve stare šklafete, tam se stanite!«

Koji su vas stariji kolege glumci najviše impresionirali?

Izuzetne kvalitete Ive Raića neću zaboraviti dok živim. Tu je i Milica Mihičić, nenadmašiva »kraljica« salona i majstorica psihološke realistične glume, pa Josip Pavić, glumac jedinstvena glasa, uzorne artikulacije i nepogrešive akcentuacije (bio je Travničanin). U kazališnoj zbirci (koja je sada pod okriljem Akademije znanosti i umjetnosti) nalazi se izvrsna karikatura: Pavić (poznat i kao strastven ribič) stoji na stijeni u kostimu Hamleta, drži ribički štap, gleda u vodu i govori: »Buš ili ne buš?«

Znamo da su i nekad (kao i sada) glumci nastupali i za svoj račun...

Ne, doduše, na televiziji (jer je tada nije još bilo), nego na gostovanjima izvan Zagreba. Pojedini dramski tekstovi sa svega nekoliko lica bili su vrlo prikladni za tu svrhu. Potrpali bismo se u osobni automobil, otišli najčešće u Karlovac ili Varaždin, održali predstavu, podmirili sve troškove, platili sebi i šoferu večeru i još bi svakom pripalo po 500 dinara, tada lijep novac.

Od prof. Pavla Cindrića saznao sam da ste se okušali i na filmu.

U Strozzijevu filmu »Dvorovi u samoći« (snimanom u viničkom dvorcu Opeka grofa Bombellesa) igrala sam dvorsku damu. Mali izrezak

Scena iz filma »Dvorovi u samoći«
(Desno sjedi gđa Trbuhović, do nje stoji — licem prema naprijed i malo nagnuta — Gizela Huml.)

vrpce toga filma negdje mi se bio zametnuo, no ovih sam ga dana slučajno pronašla. Zajedno s Augustom Cilićem sudjelovala sam u kratkoj filmskoj lakrdiji »Vodica za kurajžu«. Ne sjećam se više tko je inicirao i organizirao to snimanje niti kako se zvao režiser. Znam samo da su nas maskirali na kraju Kukuljevićeve ulice, u prostorijama gdje se sada nalazi tamošnja Mjesna zajednica. Bila sam tako izmijenjena da je režiser nekoliko puta prošao kraj mene uopće se ne obazirući na me. U jednom času ipak me je bolje pogledao, zaustavio se i rekao: »Joj, gospođo, pa to ste vi! Nisam vas bome prepoznao.« Čini mi se da od tog snimanja nije bilo nikakvog rezultata i da se taj filmić nije nigdje prikazivao. No zato smo Cilić i ja s tom kajkavskom lakrdijom nastupali prije filmskih predstava u Balkan-kinu. Angažirao nas je vlasnik toga kina Aleksandar Aranicki, suprug naše kolegice Grete Kraus.

Ne želeći vas, poštovana gospođo Huml, i dalje umarati na kraju ću samo istaknuti da ste ovim svojim sjećanjima oteli zaboravu mnoge slikovite pojedinosti naše kazališne i ostale prošlosti i na tome vam se srdačno zahvaljujem. Nadam se ujedno da ćete svojom susretljivošću omogućiti kako bismo ovaj razgovor mogli ilustrirati prikladnim slikovnim prilozima.

Iako sam mnoštvo fotografija, novinskih izrezaka i druge dokumentacije kao i dva vrijedna predmeta (lepezu koju mi je bila dala Milica

Mihičić i lornjon Marije Ružičke-Strozzi što mi ga je bio darovao njezin sin Tito Strozzi) poklonila kazališnom muzeju — nešto će se valjda ipak naći.

Razgovarao: **Mirko Petravić**

Stanko ANDRIĆ

Nastavak pripovijesti o palimpsestu

Nekoliko pergamenata ispisanih karolinom pratilo je odrede Karla Velikoga na pohodu u zemlju Polapskih slavena. Stotinu i dvadeset godina kasnije, izvršio je Henrik I. Ptičar, saski vojvoda i njemački kralj, krvavi pohod na ovu zemlju te pronašao neki ostatak ovih pergamenata.

Jedno poglavlje spašenog rukopisa dospijeva u Hamburg ili Bremen. Tu je gladi ruka nekog redovnika koji se bavi pjesništvom; on je odgoneta. Pri tom mu taj slučajni odlomak neke pripovijesti podari jednu ideju, ovdje sporednu, što je najavljivala buduća nespokojstva, dovoljno velika da dovedu do časova grozne spoznaje da božanstveni duh ne raspoznaje istinu, časova koje je iznevjeravati, međutim, u običaju pjesnika. On, dakle, odgurne rukopis, zamišljen duboko iziđe u vrt; njegova ga misao, zasad, zarobljuje.

Uskoro pred sobom on ima neku razgranatu pripovijest; uzevši (pogrešno) da su suvišne sve misli koje se daju izvesti iz početne (ovaj postupak nije pogrešan samo ako se doista želi ono što on omogućuje: izvesti čitav svemir), on ih odbacuje; konačno dobiva priču neobične sažetosti, vrlo jasne pouke, zaokružene radnje.

Vrativši se, nakon nekoliko dana, za stol, prvo pročita onaj izblijedjeli ostatak pergamenta, izvor (kojega se sjeća kao vrlo udaljenog) povoda koji mu se pričinja neznatnim. Kakvo strašno čudo! Pripovijest koja se oblikovala u njegovoj glavi nalazila se pred njim doslovce zabilježena. Njegovo je iznenađenje bilo toliko da je, grozeći se, pretresao svoje posljednje čine, riječi i snove. Potom se upusti u razmatranje teksta; sve potrebno je tu; sve što bi dodao bilo bi suvišno; riječi (zapisane drevnom minuskulom postale su gotovo bića) na neobično zoran način bile su podređene cilju koji je on odredio. Ovaj red također zbori: »Ne bi me našao da nisi znao da postojim.«

Redovnik uze trstiku i, povlačeći pažljivo po tragovima davnih slova, napisa svoju priču.

(Ova priča nastavlja, pomoću simbola zapis o višeznačnosti jednoga dijela povijesti kuge u Zagrebu 1374).

Usporedba spašenog samoubojice

Sve što još mogu očekivati na zemlji, pripada budućnosti; sve što daje smisao mojemu životu, buduće su stvari i buduće spoznaje; uz malo gorčine koja dovodi do blage preuzetnosti u sudu, to je jedino u pogledu čega se mogu zavaravati. Nekada su stvari ostajale predmeti mojih žudnji i nekoliko

dana nakon što su bivale zadobivene; brzo se to vrijeme usiljenosti svelo na nekoliko trenutaka. Zatim je prošlost propala; zbog otrovne blizine izgubilo je slast sve što je u toku; a kako duša nije slijepa pred sudbinom tolike budućnosti koju proždrije prošlost, ovo nagrizanje zahvatilo je i onu koja je još budućnost: najprije njene bliže časove, tj. sav siguran plijen žudnji, i sve manje ciljeve, zbog zablude koja zaštićuje velike.

Sve što govorim o stvarima kod spoznaje je, neovisno o strašnijoj bolnosti presude, jednako.

Katkada sanjam, možda, crnu lepezu, ne manju od svemira, koja se, točno opisujuću u prostoru ovo širenje beznađa po vremenu, rastvara.

Predvečerje

U doba jeseni ravnica za me postaje prostrani dom. Neki združuju riječi o obnavljanju duha kuće s riječima o prirodi koja postaje neprijateljska; ako je to opće mišljenje, tada su moji osjećaji izuzetni.

Ljetna su polja, naprotiv, dio onoga što se naziva svijetom; a vruće šume zastrašuju bez užitka koji je, na neki način, više odvratan nego sablastan.

U jesen, pak, one postaju materinske; u jesen se svijet sažima, zatvara; čovjek se iznova zaljubljuje u puteljke oko svoga sela; poljane bivaju savršena kuća, nikada posve istražena, tajnovita, s mnogo tamnih kutova. Moja se duša uz to puni mračnom željom za lutanjem; slike daleke močvare i jednog ponora sred šume, obraslog crvotočinom, prelijevaju se preko njenih rubova... Uzaludno sam htio vjerovati da su to doista uspomene iz jedne prošlosti, odveć davne, da bi bila naravna.*

Ali jedna ranija pomisao koju sam tada, opet slučajno, promotrio povela me ponovno onom proslavljenom stazom što vodi od mjesta na kome duh osjeća i misli, stopljen sa svojom slikom, do drugog mjesta s kojeg promatra prvo, misleći da promatra sebe.

Pomislio sam, naime, kako jasno osjećam da je ovo doba napušteno bićima; gledao sam koru stabla razmišljajući o njihovoj starosti, puštao sam da me prekriva vjetrom nošeno lišće u čijem sam kratkotrajnom životu bio sklon nalaziti skrovite mudrosti, ili da me polako obuzmu drevni užasi pod golemim hrastovim granama punim gavrana koji grakću.

Držao sam, naime, da mogu objasniti podjednako ovu bolnost toga predmeta mojih želja, taj zaštićujući značaj jeseni u ravnici u čijem sam žutom okrilju zamišljao sebe preobražena u divljač u kojoj, najzad, zadobivam životinjski spokoj, jedan oblik smrti, i taj ponovni raskajani povratak nijemim bićima ravnice, zaboravljenim u doba ljeta; da ih, dakle, mogu objasniti povezujući ih sa zatočeništvom koje mi je nametala škola. U predjelu se događala potpuna promjena u posljednjih nekoliko dana besmislene ljetne slobode, koja bi me konačno izručivala mojoj obavezi. Krajolici su se, dotad rasplinuti, naglo pojavljivali, sada su postojali; nisu ih, dakle, sačinjavali predmeti koji ne prestaju postojati; reklo bi se da je njihov sadržaj bio sastavljen od osjećaja prolaznosti a oblik od vremenskih razmaka. To znači da je velik dio onoga što mi se činilo kao značaj jeseni otpadalo na moj položaj ili na način gledanja. Ali, ako je način gledanja stalan i uvijek isti čim se pogled upravi na stanovit predmet i ako je takav jedino kada se upravlja na nj, ove su dvije stvari nerazdvojive... Ovo je samo do kraja doveden oblik upita izražen u misli jednog starijeg pisca o čovjeku koji bi kakvu stvar promatrao samo obojenim naočarima na nosu; oblik koji je prema tome, kao što se uostalom i vidi, oduzeo smisao sam sebi.

To znači da sam nekog nepravilnog dana morao shvatiti da je moja duša sve a da je ravnica ništa; moja slijedeća misao bila je da ljepota ravnice ne opstoji bez očaja što sam od nje odijeljen, da je ona samo drugi naziv za sjetu zatočene duše, ili jedan atribut te sjete; stoga je sve što je bilo predmet moje mržnje, jer me zarobljavalo, i trebalo biti predmet moje prešutne zahvalnosti jer je podržavalo moj očaj.

Moj se čamac zaustavio; struja je bila odveć slaba da bi ga upravila niz malu rijeku, punu lišća. Pogled mojih očiju već je dugo počivao na obali obrasloj suhom trstikom; na tom mjestu svemir je bio isčezao i ja sam gledao ništavilo. Tada sam, upirući motkom plitko dno, pomaknuo svoj čun; on je polako pristao.

Vežući ga za trn, opazio sam krivudavi trag što ga je ostavio na vodi, u pokrovu od mrtvog lišća. Da bih ga promotrio, uspeo sam se na nasip i ondje nekoliko časaka sjedio u svenuloj travi, zatvorenih očiju, sposoban da stvorim boga kome bi se molio. Taj obred činio je sliku koju ću uskoro vidjeti jednakom mojoj duši, slikom nakon koje se može samo sanjati.

Vidio sam je; ponovno sam sklopio oči. Tada, prije nego ih opet otvorim, odrekao sam se je zauvijek. Spustio sam se, ritualno oslijepljen, u polje; bio sam spašen; bio sam beskonačno gord svećenik svoga božanstva, i sam božanstvo. Pomišljajući na pjesnike koji se čitaju u školi, bio sam ubojica čija je mržnja neshvatljiva ljudskom biću. Ali sam zato kasnije, prešavši posve nizak trnovit brežuljak i sjedajući na oboreno deblo pored jednog zapuštenog bunara bez ograde, oslonjen leđima na kolibu svinjara, pomislio na one stihove dalekog Japanca:*

Sam sam u noći koja nema utjehe
I koja duga je kao rep
Zlatnog fazana čiji čisti glas
Dopire k meni s brdina šumskih.

Bio sam sam na posjedu nekog propalog čovjeka imenom Dominko, koji je bio daleki rođak moje obitelji. Nada mnom su se širile gole, ali mračne krošnje jabuka i šljiva; do mojih nogu tamnjela se jama starog bunara, pokrivena granjem koje je, međutim, razmaknula neka ruka.

Tada ugledah stado goveda kako, izlazeći iz šumice jasenova, počinje gaziti lišće šljivika; uskoro se pokaza i pastir s dva psa. Ustao sam i pošao do ograde od kolja; on mi priđe i upita za Dominka. »Nisam ga vidio«, rekoh gledajući u njega; bilo je to priprosto lupeško lice, natopljeno gorkim sokom luka, koje je radoznalo pogledavalo; moje odsustvo učinilo me nepoznatim mnogim seljacima.

Poslije nekoliko beznačajnih riječi, dok je padao suton, stade mi govoriti o čovjeku kojemu je pripadalo ovo zemljište; bila mi je poznata njegova povijest. Evo je.

Ratna je pohara na čudan način nastavila u njemu svoje djelo: neusporediva važnost bojeva osvete, koje je priželjkivao, smišljao i sanjao, učinila je da ga obuzme strašna lijenost u pogledu svakodnevice, na koju je padala ta sjenka; potom je taj pijanica probudio osjećaje ili nagon kod nekog ženskog čudovišta koje je pristalo da s njime podijeli jedan starinski dom; nakon nekoliko godina priležništva ona umre od srčane kapi; njena se rodbina sjeti i potjera Dominka koji otada na poljskim putovima ponovno nalazi svoj očaj, možda s više sposobnosti da ga proučava. Kod posljednjih riječi pastir priđe bunaru pitajući se zašto je napol otkriven. Ne pomaknuvši se, motrio sam njegovu kretnju kojom je posegnuo u hrpu granja; zatim se ta kretnja polako zaustavi, zanemarena od svijesti koju je obuzela neka površna pažnja; činilo

se da je upućena nekom predmetu u dubini koji se, međutim, postupno uobličavao.

Hrleći s razaznavanjem, svijest pastira koji se pognuo s kožnom torbom na leđima, možda mu je dala oblik ovna ili svinje prije nego li je razabrala ljudske obrise.

»Gospode Bože«, mrmljao je prije nego što će s tom viješću otrčati u selo, »on se utopio«.

Učinilo mi se da je odjednom nestao; kasnije sam se prisjećao laveža pasa i šuštanja lišća među stablima pod nogama u trku. Također mi se činilo da mi je duh lišen svakog sadržaja, osim čvrste svijesti da je ovo najljepši dan moga života.

* Očigledna aluzija na Platonovo učenje o anamnezi.
* Kakinomoto no Ritomaro, ovdje u prijevodu Zlatka Gorjana.

Mustafa H. GRABČANOVIĆ

Svakidašnja pjesma

Unuče vraga, praunuče sotone,
zbog tvoje sulude magije crne
ljudstvu se ledi krv i duša trne:
u pakleni ambis svijet će da tone!

... A ti se smješkaš: nudiš nam pušku,
učiš nas igri krvavog rata:
učiš nas klati čovjeka — brata!
— Oh, što bih ti rado razbio njušku!

Još nas ježi svježi užas HIROŠIME —
kad čovjek bješe čovjeku vuk,
a krv već žeđaš, zatežeš luk
i spremaš pakao u đavolje ime!

Smrt tebi, vraže, s krvavom njuškom!
Dolje svi oni što raketom mašu,
što bijesnog ata neutronca jašu
i ljudstvu prijeti smak atomskom ćuškom!

Puškom po glavi krvavog sotonu:
svima nam ima sunca ispod neba!
Dajte nam mira! Dajte nam hljeba!
Nek puške i topovi u ambis potonu!...

Mladen JURČIĆ

Svadbeni poklon

Da... i u ovim vremenima ljubav je baklja koja može naglo rasvjetliti kaos, zauvijek obogatiti život i udahnuti mu smisao — čak, rekao bih, *posebno* u ovim teškim, uskomešanim vremenima kad posvuda vrebaju brojne opasnosti i kad više ništa nije sigurno osim možda činjenice da nekoga volite svim svojim bićem te da biste s tom osobom, u srcu okolnih previranja, željeli i mogli stvoriti zaštićeni, ispunjeni smisleni svijet i cijeloga života ga iz dana u dan graditi... usavršavati, proširivati. Kakvo li samo smirenje donosi taj osjećaj da u nama, dogodilo se što mu drago, postoji siguran, neuništiv kutak, da se ova krhka, neuhvatljiva, čudesna veza naših pogleda nikada neće prekinuti. Kad se danas prisjećam našeg prvog susreta, čini mi se da je nekako potvrdio i predskazao tu jedinstvenu vezu usred svih previranja, jer evo kako je bilo:

Kad sam tog jutra, ništa ne sluteći, kao i obično izašao da prošetam i porazgovaram s prijateljima, odjednom sam upao u veliku gužvu na trgu. Nije to bilo ništa neuobičajeno. Bit će da su vojnici opet nekoga gonili, jer su se na konjima zaletjeli u gomilu, ne mareći hoće li nekoga ozlijediti. Prolaznici su se u panici razbježali na sve strane, stisnuli se uza zidove ili se bacili na tlo, pokušavajući se otkotrljati u stranu, klupe prodavača voća su se prevrnule, a plodovi se rasuli pod noge onih koji su bježali, što je stvorilo još veću pometnju. Ljudi su vikali, žene vrištale, vojnici proklinjali, a konji se sklizali po izgaženom voću.

Odjednom sam na sredini ulice ugledao djevojku. Nepomično je stajala, skamenjena od užasa i unezvjereno se osvrtala kao da ne zna kamo bi pobjegla. Protrnuo sam vidjevši da je u velikoj opasnosti, jer prema njoj su jurila tri konjanika. Reagirao sam posve nagonski pa ni danas ne mogu sebi točno predočiti kako se sve to odigralo. Znam samo da sam bez razmišljanja pritrčao i odgurnuo je u stranu, trenutak prije nego što bi je, zacijelo, jedan od njih oborio. Ne sjećam se jesam li bio toliko spretan da uhvatim konja za uzdu, ali mora da sam *nešto* učinio, jer konj se naglo propeo, a zatečeni vojnik je svom težinom tresnuo na zemlju. Slijedeće čega sam bio svjestan bilo je da držim djevojku za ruku i da zajedno trčimo pokrajnom uličicom.

Dok smo trčali, iza sebe sam začuo bat koraka, osvrnuo se i ugledao zajapurenog vojnika s isukanim mačem. Mora da ga je, nimalo dostojanstveni, pad tako razbjesnio da je iz petnih žila pojurio u potjeru za krivcem. Pustio sam djevojčinu ruku i munjevito se okrenuo, a pred očima mi je zasljepljujuće zasjala oštrica mača. Bacio sam se u stranu i krajičkom oka tik kraj svoje glave, ugledao iskre koje su sjevnule kad je udarac namijenjen meni pogodio zid. Vojnik je ponovno zamahnuo, a da se u divljem bijesu nije povukao unatrag, što je bila greška. Bio mi je blizu pa sam nagonski iskoristio trenutak kad je podigao ruku s mačem i objema ga šakama udario u prsa. Teško je bubnuo o zemlju, a ja sam se odlijepio od zida, potrčao niz ulicu i skrenuo za ugao.

Tako sam bezglavo trčao da sam umalo svom brzinom naletio na zid slijepe uličice. Nisam imao kamo pobjeći, a bat koraka se sve više približavao. Smrklo mi se pred očima. Vremena je bilo upravo toliko da se prije smrti strelovito pomolim kad sam, kraj desnog uha, odjednom začuo glas. Stresao sam se, a prije nego sam se dospio osvrnuti, jedna me ruka povukla s ulice u polumračno predvorje. Bum! Čuo sam kako su se vrata zalupila, a predvorje je postalo gotovo posve mračno.

— Brzo — šapne glas. — Ovamo. Ali tiho.

Nije me bilo potrebno dvaput pozivati. Što smo tiše mogli požurili smo niz hodnik, a s ulice dopre vika i lupanje po vratima. Vojnik je stigao u slijepu uličicu, a kad je vidio da od mene nema ni traga počeo je balčakom mača udarati po vratima, no ne po onima iza kojih sam se sklonio nego po susjednima. Pritom se iz petnih žila derao i proklinjao, a odgovorili su mu usplahireni glasovi stanara susjedne kuće.

Kad smo iz hodnika ušli u sobu, vidio sam da je moj spasilac ona ista djevojka kojoj sam na ulici pomogao. Zablenuo sam se u nju, no nismo se zaustavljali nego smo požurili kroz nekoliko soba, na stražnja vrata izašli u dvorište, prošli kroz još jednu kuću i izbili u mirnu ulicu. Tek tada smo zastali i pogledali se.

— Ne znam što da kažem — počeo sam glupo i zadihano — osim: velika hvala.

— I ne morate govoriti. Ovo je bila sitnica, Ja bih se *vama* morala zahvaliti.

Oči su joj bile velike, svijetle i vedro su svjetlucale, usprkos opasnosti iz koje smo oboje jedva izvukli živu glavu. Taj pogled i ljupko lice nisu mi baš pomagali da dođem do daha nego su me, naprotiv, još više zbunili.

Polako koračajući, pošli smo niz ulicu kao da se ništa nije dogodilo, ne samo zato što smo to morali kako na sebe ne bismo svratili pozornost, nego jer sam, u njezinom prisustvu, u trenutku posve zaboravio nedavnu opasnost i doista se smirio, a njezina je vedrina bila zarazna.

Da, tako je počelo i taj susret kao da je navijestio našu vezu u vremenu u kojem živimo — ljupki, sređeni, samo naš svijet potpuno neovisan od kaosa, vojnika, okupacije, svega što nas je okruživalo, jer ljubav i jest svijet za sebe koji se uvijek iznova ponovno stvara, sređuje i širi. I eto, stvorili smo ga, kao da smo vlastitim rukama, začuđujuće brzo — jer od tada smo se viđali svaki dan — podigli čvrsto uporište, zaklon od bijesa oluje. Vojnici, potlačenost, nesigurano sutra, stalni topot kopita i zveckanje naoružanih četa koje su svakodnevno prolazile, iznenada su nestali, sve je izbrisala ta tako nova blagost i svjetlost koja je obasjala moj do tada prilično usamljeni, jednolični život. Sada je svaki dan bio ispunjen otkrivanjem naizgled tako malih, običnih, ali prekrasnih i bitnih stvari.

Za vrijeme naših šetnji sve dobro poznate ulice i staze kojima sam prije toga često prolazio postajale su nekako drukčije, jer gledao sam ih novim očima. Nekad sive i dosadne, zadobile su poseban sjaj, kao da se ljepota i punina vedrih dana uvijek iznova rađala iz naših pogleda, iz blagog se središta u nama širila posvuda unaokolo, sve obnavljala i pretvarala u svježu, začaranu, nepoznatu, samo našu zemlju. S krošanja drveća ispod kojih smo prolazili, sa zračnih, srebrnih visina kao da je na nas blago silazila budućnost, obavijala nas i pozivala da je što bolje oblikujemo i udahnemo joj smisao. Svakim korakom zapljuskivali su nas njezini nježni valovi, puni obećanja.

Iako baš nismo bogati, na dan svadbe okupilo se mnogo ljudi. Naravno, među uzvanicima bio je i *on*... taj neobično fascinantni čovjek. Došao je s majkom i sa svojim učenicima, a njihov me je dolazak posebno obradovao,

jer mi se činilo da su ne samo svadba nego i moj brak uopće, time dobili posebnu vrijednost, da su nekako posvećeni. Jer, smatrali su ga svetim čovjekom, a nikada nisam sreo nikog mudrijeg i tajanstvenijeg od njega. Zračio je nečim snažnim, a istovremeno blagim, sigurnim i punim razumijevanja, nečim što nikako niste mogli definirati, iako ste pred njim naprosto morali osjetiti strahopoštovanje. Naravno, sada znam tko je to bio i odakle taj tako nepobitni dah duboke tajne, a istovremeno kristalna jednostavnost njegovih dubokih riječi, ali tada sam bio naprosto očaran njegovim nastupima, jer smatrao sam ga neobično mudrim čovjekom. Bilo je to na samom početku njegovog javnog djelovanja, štoviše, kao da se baš od tog dana moje svadbe počelo širiti ono nezadrživo svjetlo, koje je kasnije... No ispričat ću sve redom. Počelo je jednostavno, za mene isprva čak neugodno:

Već sam rekao da baš nismo bogati, a kako je bilo mnogo uzvanika, nije bilo nikakvo čudo da nam je ponestalo vina i to upravo u trenutku kad su se gosti najbolje zabavljali. Počeo sam očajavati, jer žarko sam želio da barem tada sve prođe kako treba i da se sjena oskudice ne nadvije već nad prvi dan našeg zajedničkog života. Zato sam bez daha krenuo u beznadnu potjeru za bilo kakvim slučajno zaboravljenim zalihama. Pretražio sam svaki kutak, ali nisam našao ni kapi. Obuzet tjeskobom, pomislio sam da mi nema spasa i da ću se obrukati pred uzvanicima među kojima je bilo i uglednih ličnosti, a najviše me je peklo što su za stolom sjedili gotovo svi pripadnici obitelji bogatog mladića koji je prije mene bacio oko na djevojku i vrtio se oko nje, no ona je ipak izabrala mene, usprkos gunđanju svoje obitelji. Zar da zlobnici već na samom početku našeg braka odmahuju glavama i podrugljivo, iskosa pogledavaju moju ženu, s onim odvratnim izrazom koji kao da govori: »Ha! A lijepo smo ti govorili...«

Međutim, što sam mogao? Umoran od grozničavog pretraživanja kuće, odustao sam i prepustivši se sudbini, krenuo po zadnju ušteđevinu. Namjeravao sam, kud puklo da puklo, poslati sluge da negdje kupe još vina pa makar ostao bez prebijene pare, no prolazeći između stupova trijema na dvorištu, odjednom sam zastao.

Bilo mi je neugodno upravo tada pozvati sluge, jer u blizini je stajao onaj sveti čovjek sa svojom majkom, koja mu je nešto govorila. Razmišljao sam da li da im pridem i pronađem neku izliku da ih pozovem u dvoranu, kako bih zatim što diskretnije poslao nekoga u kupovinu, kad do mene odjednom dopriješe ženine riječi:

— Nemaju vina.

Protrnuo sam. Nestašica je, dakle, već postala očita. Pitanje je bilo jesu li to primijetili samo oni — jer stajali su tu, uz brbljive sluge — ili svi gosti. Morao sam požuriti. Upravo sam se htio pojaviti iza stupa trijema, ali sam, začuvši riječi njezinog sina, ponovno zastao.

— Ženo, što ja imam s tobom? Još nije došao moj čas!

Majka se, s tajanstvenim smiješkom okrene slugama i upozori ih:

— Što god vam rekne, učinite.

Isprva nisam ništa razumio, a poslije se više nisam mogao pokrenuti ni da sam htio, nego sam samo stajao i zurio u njih. Sveti čovjek je uzdahnuo, osvrnuo se oko sebe, a onda jednostavnim pokretom ruke pokazao šest kamenih sudova koji su stajali u dvorištu i rekao mirno, kao da daje najobičnije upute:

— Napunite sudove vodom.

Sluge ga žurno poslušaše i napuniše ih do vrha.

— Zagrabite sada i nosite ravnatelju stola — zapovjedi on, nasmiješivši se.

Tek postepeno sam postajao svjestan da prisustvujem najčudnijem prizoru u svom životu, da, postepeno, jer naoko se nije događalo ništa neobično. Tada još nisam znao da se u mom dvorištu, ovako jednostavno, počela očitovati najveća tajna od postanka svijeta koja je, tko zna zašto, odabrala upravo kuću nevrijednog čovjeka poput mene i dan njegove svadbe da prvi put sine pred očima ljudi i zatim nezadrživo raste sve dok ne obasja cijelu zemlju, sva vremena do svršetka svijeta te svim ljudima — a čovjek je i sam tajna! — donese najdublju nadu i konačni putokaz smislu.

Ne, nisam to još mogao znati, a kad su sluge zagrabile vodu iz posuda, zbunjeno sam i ukočeno pošao za njima u dvoranu da vidim što će se dogoditi. Kao da sam hodao u bunilu, ne primjećujući ništa osim vrčeva u rukama slugu — još nisam znao što je u njima — i zastao sam na vratima, zagledan u upravitelja stola koji je odmah natočio iz vrča i otpio. Na licu mu se najprije pojavio izraz zaprepaštenja pa zadovoljstva, a kad mu je pogled pao na mene, malo se namrštio i pozvao me kratkim pokretom ruke. Ne osjećajući noge, posve nesvjestan buke i vreve gostiju oko sebe, ruku koje su me tapšale i veselih, već pripitih glasova, prišao sam stolu, pogleda prikovanog na vrč pred njim. Kao iz velike daljine začuo sam njegove riječi, prigušene sveopćim žamorom, a značenje onoga što je rekao tek se malo pomalo probilo kroz moju preneraženost.

— Svaki čovjek stavlja na stol najprije dobro vino — prijekorno će on — a kad se ponapiju, gore. Ti si čuvao dobro vino sve do sada.

Promrmljao sam nešto nerazumljivo, otišao na stranu, teško se spustio na stolicu i neko vrijeme ostao nepomično sjediti, zureći pred sebe.

Od tada je prošlo mnogo godina i sada znam sve o čovjeku koji mi je tog, za mene tako osobito značajnog dana, čudesno pomogao. Bio sam svjedok njegovog očitovanja, slave i svega što se poslije događalo. Svim srcem vjerujem u njega, no nešto ipak ne mogu dokučiti: Zašto baš *tako* i zašto *tom* prilikom? Kasnije sam slušao o mnogim čudima što ih je učinio, mnogo većim od ovog prvog, a neka od njih vidio sam vlastitim očima, no uvijek sam se pitao zašto je odabrao baš taj trenutak da po prvi put objavi svoju moć i poslanje. Zašto baš tada i preko nas, ni po čemu izuzetnih ljudi? Zar možda zato što je ljubav i sama čudo u okrutnom, hladnom, prečesto ravnodušnom svijetu i što se u očima muškarca i žene koji su odlučili zajedno provesti život, bez obzira na sve nedaće što ih taj život donosi, začinje magična iskra koja otapa okolni led? Jer, bez obzira što kasnije došlo, kakve nam nevolje, iz svoje bogate riznice, donijelo nesmiljeno proticanje vremena, tog dana postavili smo temelje za izgradnju lomnog ali neuništivog zdanja u svijetu, dubokog kao i sama vjera koja će nam, dok živimo, ulijevati povjerenje, hrabrost i sigurnost. Je li to htio potvrditi i tako upečatljivo objaviti svim ljudima svagdje, preko dvoje zaljubljenih koji, ma kako inače obični bili, u sebi ipak nose najdublje čudo ljudskog postojanja?

Bio je to najveći učitelj od postanka svijeta. Svaka njegova riječ, svaki postupak bili su puni posebnog smisla pa kad je s naše svadbe pošao da podigne najsjajniju palaču ljudske nade na zemlji, neuništivo uporište što ga je svojim riječima sagradio čovjeku, nije li htio potvrditi i to naše, toliko manje, krhkije no ipak nježno, usrdno i čudesno zdanje?

Josip ANTOLOVIĆ

Hrvatski misionar isusovac Ivan Vreman

Ovaj bi prikaz htio dati barem približnu sliku o jednom, kod nas gotovo posve nepoznatom, misionaru koga, između drugih, spominju isusovački povjesničari *Bartoli* i *Cordara*. Ta slika bit će, dakako, nepotpuna, no, dok netko kompetentniji ne dadne nešto bolje i zaokruženije, i ona će ispuniti jednu prazninu u našoj bogatoj, ali nepoznatoj kršćanskoj i kulturnoj baštini.

L. Pfister u svojim *Biografskim bilješkama* piše, da se *Ivan Ureman* ili *Uremon*, a to je naš junak, rodio u Dalmaciji, no da nam nije poznat datum njegova rođenja, isto ni dan njegova ulaska u Družbu Isusovu. Ali je ipak poznato da je stupio u Družbu već kao svećenik. General reda teška srca ga je pustio u misije, i to na molbu oca *Trigaulta*, koji ga je tražio za misionara u Kini.

Isusovački povjesničar *Bartoli* u svom djelu o *Kini piše za našeg Vremana* da je bio *odličan genij, istaknut matematičar*, a *nadasve apostolski čovjek, isto tako predan spasenju drugih kao i svojoj vlastitoj savršenosti*. On je, dakle, u sebi skladno ujedinio tri dimenzije: duhovnu, intelektualnu i apostolsku, a što je neophodan uvjet života ne samo u eminentno apostolskom redu, kakav je isusovački, nego je isto tako preduvjet za svaki angažirani život u Crkvi, bilo da se radi o svećenicima, redovnicima, redovnicama ili laicima.

Dobivši dopuštenje za misiju u Kini pater *Vreman* je odmah otputovao u Portugal, gdje se g. 1615. ukrcao na brod te krenuo na daleki put prema Kini. Kad je g. 1616. stigao u Macao, progonstvo u Kini prisililo ga je da u tom gradu ostane tri godine, (1617—1620). No niti tu nije bio besposlen, već je u tamošnjem Družbinu kolegiju marno poučavao mlade isusovce u tzv. egzaktnim znanostima.

Koncem mjeseca prosinca posljednje godine boravka u Macau, pružila mu se povoljna prilika da se zaputi u Nan-tch'ang. Ukrcao se i šćućurio na dno jedne lađe da bi tako izbjegao svakom nepoželjnom ili čak opasnom pogledu koji bi mogao kompromitirati njegov dolazak u Kinu. Čovjek bi mislio, kad se uputio u takvu avanturu, da se tada nalazio u odličnoj fizičkoj kondiciji. No bilo je upravo obratno. Bio je tada veoma težak bolesnik, koji je trpio nesnosne boli u želucu, a noge mu na dnu lađe jedno vrijeme bijahu u vodi. U tom jadnom prostoru bio je gotovo bez zraka, slabo hranjen, bez svjetla i sunca, što mu je sve već i onako bijedno stanje samo još pogoršalo. U Nan-tch'ang stigao je više mrtav nego živ. Bartoli piše da ga je četveromjesečno putovanje u veoma teškom položaju toliko oslabilo da ga je kineski brat koji ga je čekao zatekao, tako reći, kao živog mrtvaca, kao kost i kožu, u kojoj bijaše još jedino dašak života. Sva okrepa i utjeha bijaše mu potpuno predanje volji Božjoj. Snagu u svojim naporima i patnjama crpio je iz razmatranja Spasiteljeve muke. Došao je u Kinu g. 1620. da u Nan-tch'angu umre već 22. travnja 1621. U duhu isusovačke inkulturacije na kineskom jeziku je prozvan Jo-Wang Tchan-Yu. Umro je zazivajući imena Isusa i Marije, nakon što je svoj život i svoje velike patnje prikazao za obraćenje Kine. Tijelo mu je preneseno i pokopano u Nankingu — podno brežuljka Yu-hoa-t'ai.

Izvještaj iz g. 1621. o stanju kineske Crkve o *patru Vremanu* kaže ovo: *»P. Giovanni Vremano Dalmatino, vrstan matematičar, na vlastitu žarku molbu, a i uz pomoć našega oca Prokuratora, postigao je od prečasnog našeg oca generala Klaudija Acqavive, blažene uspomene, da bude poslan u misije. Došavši u Macao dobio je nalog da pusti bradu, uz nadu da će brzo ući u Kinu. No, isto novo progonstvo zadržalo ga je u Macau više od tri godine. On se u međuvremenu bavio poučavanjem matematike te ispovijedanjem đaka. Dao se i na proučavanje kineske astronomije, našavši se u sretnoj okolnosti da je imao uza se neke od naših, koji su bili istjerani iz onog kraljevstva, a dobro su poznavali zvjezdoznanstvo; učio je tu znanost, da bi s novom spoznajom mogao bolje izabirati ono što će biti prikladnije geniju i oštroumnosti Kineza. Istina je da je tako veoma zaposlen, dijelom zbog zraka a dijelom zbog promjene ishrane, često trpio, a ponajviše zbog bolova u želucu. Zbog toga razloga poglavari su tražili prvu zgodu kako bi mu omogućili ulazak u kinesko kraljevstvo gdje je bio bolji zrak i gdje se hrana nije mnogo razlikovala od one u Evropi, misleći da će na taj način održati na životu jednog tako odličnog radnika.*

Pođoše, dakle, u najvećoj tajnosti obojica (p. Vreman i p. Emanuele Diaz mlađi, po narodnosti Portugalac) iz Macaa te prodriješe sretno u ono kraljevstvo, premda im nije izmakla prilika i za strpljivost. Da bih bio kratak — piše dalje pisac Izvještaja — ispuštam mnoge stvari.

Dobri pater Vreman, zbog ne znam koje pogibli u koju bijaše upao, stajao je dobra tri dana sakriven na dnu lađe. A kako bijaše hladno godišnje doba, jer bijaše zima, kroz cijelo to vrijeme nije nikad mogao izvući noge iz vode, pa se starom zlu pridružilo i novo, koje ga je pratilo kroz čitavo preostalo vrijeme vožnje te ga toliko izmučilo da je došavši u Nanking, metropolu pokrajine Ciamčin, morao stati kako bi ozdravio ili bolje rečeno, kako bi usred vremenite plovidbe pronašao luku sretne vječnosti.

Tada se u dobar čas u Nan-tch'angu našao otac Giovanni Della Rocca, poglavar kuća one Provincije. On je primio bolesnika te ga prihvatio s toliko ljubavi, da se veoma brzo rodila sigurna nada ne samo da će preživjeti, nego i uskoro ozdraviti. Zbog tako dobre nade, a budući da je poglavar cijele Misije poslao oca Della Roccu, da osnuje novu rezidenciju. Učinilo se i samome ocu Vremanu da bi mogao sigurno otputovati te činiti ono što mu je bilo naloženo, pogotovo kad mu je dan kao pomoć jedan brat pomoćnik, a kome se, sretnim slučajem prolazeći onuda, pridružio i drugi brat. Kad je otac Vreman otputovao, snaga zla što bijaše veoma oslabila, najednom poče opet bjesniti; njegove se boli silno umnožiše, a pogotovo na slezeni, te ga dovedoše na rub života. Njegov sretan prijelaz u vječnost opisat ću onim istim riječima, kojima ga je ispričao jedan od dvojice spomenute braće pomoćnika u jednom pismu Poglavaru.

U petak Svete sedmice došao sam u Nan-tch'ang kamo bijah poslan. Tu sam zatekao oca Vremana tako iscrpljena od duge bolesti da bijaše sama kost i koža. Bez nečije pomoći nije se mogao ni okrenuti s jedne strane na drugu. Sa svim velikim bolima što ih je osjećao, a ponajviše oko slezene, bijaše uvijek pri svijesti do posljednjega daha. A gotovo neprestano se u svojim mislima zaokupljao preslatkim razgovorima s raspetim Isusom Kristom, držeći na prsima raspelo. Priznajem da sam slušajući ih postao nježan, te iako sam tvrda srca, nisam mogao suzdržavati suze. Želio je da mu često čitam ili pripovijedam o kojem životu ili djelima svetaca, zatim da na glas molim sedam pokorničkih psalama kako bi o svemu tome mogao razmišljati ili duhovno razgovarati.

I tako je pomalo dogorijevao sve do srijede po Uskrsu, kad je osjetio da mu je to posljednji dan života. Tada je molio da mu čitam iz knjige Flos sanctorum i to o onome svecu na kojega kad otvorim knjigu već naiđem. Učinio sam što je želio, a on je začinjao čitanje slatkoćom svojih razgovora s Raspetim. A bili su to razgovori puni Božje ljubavi te prožeti žarkom željom da pođe iz ovoga života i nađe se s Kristom u nebu. Napokon je došao do posljednjih uzdisaja i agonije rekavši da mu nije žao umrijeti, ali mu je teško što ne može raditi u ovom vinogradu u Kini, kako je to već odavna želio. No kad se tako svidjelo Bogu, on drage volje slijedi njegovo volju te će biti sretan ako je u potpunosti bude mogao izvršiti.

Kad je tako prošlo vrijeme do jedan sat poslije podne, htio je da se otvori kutijica koju običavaše sa sobom nositi te iz nje izvadi pet listova ispisana papira i neka ih se spali (a možda zato što sadržavahu stvari što se odnošahu na njegovu dušu, a on nije želio da ih vide i drugi). Zatim je dao da mu se objesi o desnu ruku jedna medalja s oprostima sv. Karla. Tada je rekao da sve više slabi zbog velikih boli što ih je osjećao u utrobi. Da bih mu barem malo olakšao patnju, stavio sam ruku na njegov trbuh te dodirom osjetio da je to već bilo više truplo jednog mrtvaca nego živo tijelo čovjeka, jer nije bilo drugo do kosti i kože, kako sam već bio rekao. I dok je triput zazvao preslatka imena Isusa i Marije upiruć oči u raspelo, otvorivši malo usta, blago je izdahnuo da primi nagradu za svoje napore. (Bilo je to 22. travnja 1621.).

Po kineskom običaju još isti dan je njegovo tijelo položeno u lijes. Slijedeći dan sam ga prenio u Nanking, gdje sam došavši našao upravo četvoricu naših, tj. oca Gašpara Ferreiru i Petra Spiru, s dvojicom braće njihovih sudrugova, koji su prije tri dana došli u taj grad. Sahranio sam ga s tijelom oca Felicijana Silve.

Sve je to napisao onaj brat, a takav bijaše svršetak dobrog oca Vremana, čiju smo smrt svi mi veoma osjetili, kako se i dolikovalo, jer smo već na početku našeg djela izgubili tako dobrog poslenika...«

Pisac dalje nastavlja svoj Izvještaj o drugim osobama i događajima, a nama je drago što je našem zemljaku posvetio toliko prostora da njegov misionarski žar, njegovo hrabro i strpljivo podnošenje patnja prenese kao dragu uspomenu na čovjeka, o kome se u njegovoj domovini tako malo znade, a ipak je i on jedan biser u bogatoj baštini trinaeststoljetne kršćanske Hrvatske.

* * *

Jedan drugi, kraći ali detaljnjiji **izvještaj**, unosi još više svjetla u misionarsku avanturu oca *Vremana*. U njemu čitamo da je samo nekoliko mjeseci nakon što je osnovana, kinesku misiju zadesio veliki gubitak, jer joj je nestao *»P. Giovanni Ureman, dalmatinske narodnosti: odličan um, velik matematičar, a i ono što je više vlastito njegovu pozivu, čovjek apostolskog duha, koji se osim za spasenje drugih nije ništa manje trudio ni oko vlastitog savršenstva. Ušavši u Kinu, čekajući dugo godina najprije u Portugalu, a zatim u Macau, morao je umrijeti čim je onamo stigao.*

Budući da se nije mogao skriti brojnim očima spretnih uhoda, kojima su mandarini iz Quanceua povjerili zadatak da nadgledaju portugalsku lađu što je uplovila u onu luku, bio je prisiljen da skutren tri dana proboravi dolje na dnu lađe ispod prostora za utovar i to s nogama u vodi, u onome smradu, u onoj mokrini, u onoj prosinačkoj studeni. Napokon je jedne noći odande izišao u mraku te odande uzvodno na jednoj daski koja ga je čekala konačno stupio na tlo Kine. Ali žalosna kupelj kaljuže na dnu lađe odakle je napokon izišao, učinila je svoje. Došavši u Nan-tch'ang nakon 4 mjeseca bolovanja preminuo je...«

Koja je snaga bila u tome čovjeku što ga je pokretala na takove žrtve?! Bila je to želja da velikom kineskom carstvu navijesti Krista. Ista je želja, prije više od sto godina, izjedala i najvećeg isusovačkog misionara sv. Franju Ksavera koji je na vratima Kine, na otoku Sancijanu, od 2. na 3. prosinca 1552. umro, skončan od groznice, a da u Kinu nije ni stupio. Trebalo je još mnogo junaka i napora da kršćanstvo prodre u Kinu. Jedan od tih junaka i pionira kineskih misija bijaše i naš sunarodnjak otac *Ivan Vreman*. I on je pokazao natčovječni entuzijazam koji se nije zaustavljao ni pred čim sve do posljednjega daha. Taj se zanos hranio vjerom i idealima Ignacijevih duhovnih vježba, koje su odgojile na tisuće isusovačkih misionara od Ksavera pa do danas; a našem današnjem legendarnom misionaru ocu Gabriću prethodili su Vreman, Nikola i Ivan Ratkaj, Ferdinand Konščak, Nikola Plantić i drugi, koje još valja otkrivati te iznositi na vidjelo da budu uzor budućim hrvatskim misionarima.

Tomislav MARETIĆ

Zimski mjesec

Kupola noći.
Koliko navještaja
tren prije zore!

Noć otškrinuta
na istoku: prvi
plamsaji sunca...

Cik zore:
jedna zvijezda se kupa
u plićaku neba.

Mjesečina i oblaci.
Alpe plove nebom
nošene vjetrom.

Zimski vjetar.
Od zanjihane svjetiljke
miče se ulica.

Jaki vjetar. —
Od zanjihane svjetiljke
miče se ulica.

Marija HORŽINEK

Telefon

Uobičajena stvar svakodnevne komunikacije: telefon. O njemu je pričao svojim učenicima. Kad bi ga s nastave pozivali »na telefon«, obavezno se ljutio: »Šta si poneki ljudi dozvoljavaju? Zivkaju me u vrijeme dok radim«. I ljutio se profesor. Ljutio se na telefon, kao da je on kriv zbog ljudske nepažnje. Ljutio se toliko da je, kada su provodili telefonski kabel preko tavana njegova stana, na upit: »Želite li telefon? Imate prednost«, iskreno odgovorio: »Ne, ne želim ga i neću«.

I tako je profesor N.N. živio, radio i ostario bez svog telefona. Po prvi je put osjetio potrebu za njime kada je pozlilo njegovoj, sada već pokojnoj ženi, Jelici.

Potrčao je osobno u rajonsku ambulantu da pozove liječnika. Oni mu savjetovaše da — ukoliko se ponovi kriza kod bolesnice — nazove hitnu pomoć telefonom. Praktičnije je, brže. Da, shvatio je i on, i tako i postupio. Pošta je, nažalost, već bila zatvorena, a telefon u uličnoj govornici već poduže vrijeme sasvim demoliran. Morao je pozvoniti na susjedova vrata.

— Profesore, Vi? — začudiše se domaćini nepozvanom gostu.

— U ovo vrijeme?

— Moram telefonirati. Ženi je pozlilo.

— Zar je moguće da Vi, profesore, nemate telefon?

— Da ga imam, ne bih bio ovdje. Oprostite na smetnji, ali je hitno.

— Da, ljudi obično traže svoje bližnje kada im je zbog nečega hitno. Pogodili ste, mi imamo telefon.

Najradije bi se bio okrenuo i izašao kroz još uvijek otvorena vrata, ali ga zadrža pomisao na Jelicu.

— Telefon, gdje je?

Pokazaše mu malu crnu spravu i on drhtavom rukom poče okretati brojeve. Tu...tuuu..., bilo je sve, što se iz telefona čulo. — Zauzeto! — reče — ne mogu dobiti vezu.

— Njih rijetko dobivaju od prve — primijetila je suučesnički susjedova žena. — Nego, zar ne bi, možda, bilo bolje da se Vi vratite supruzi, a mi ćemo pokušati da dozovemo Hitnu. Bio im je bezgranično zahvalan, čak i nakon Jeličine smrti. Jer, kad je Hitna stigla, Jelica je morala hitno u bolnicu. — Zakasnili ste s pozivom, profesore, — rekao mu je, u povjerenju, liječnik.

Sve što je mogao da učini, bilo je da skupi na brzinu Jeličine stvari i da pomogne zaduženom osoblju bolesnicu unijeti u kola. Primijetio je, u zbrci događaja, da ga nije htjela ni pogledati. A kada je svoju ruku ispružio za njenom, ona se odmaknula. Ili mu se bilo to samo pričinilo? — Kriv sam! Kriv! Zbog čega? — pitao se čitavim putem do bolnice. Na putu je tiho izdahnula Jelica. Kad su stigli do dežurne bolnice, dežurni je liječnik konstatirao smrt.

— Srčana embolija. Prekasno ste stigli.

Da mu ispriča priču o telefonu? O trčanju u Hitnu? O zvonjenju na susjedova vrata? O beskrajnom čekanju, u kojemu nije mogao učiniti baš ništa.

— Prekasno ste stigli! Je li ga s tog razloga i Jelica odgurnula, ne smatrajući ga dostojnim svog posljednjeg pogleda i posljednje riječi?

— Prokleti telefon! Mogao je samo u sebi da se ljuti i u spletu nesretnih okolnosti traži i pronalazi vlastitu grešku. Jelenu je volio i, otkako joj je pozlilo, savjesno se brinuo o njezinom zdravlju. I ona je, znade on, voljela njega. Uvijek su se slagali. Pa ipak, otišla je bez pozdrava, bez posljednjih riječi. Bit će ih žedan do zadnjeg svog daha, bio je toga svjestan i ispaštao je zbog toga.

— E, da sam imao u stanu svoj telefon! Ne bih gubio vrijeme na objašnjavanje svog čina (»Profesore, Vi? U ovo vrijeme?«) i dozvao bih Hitnu na vrijeme. Da, urlao bih, vikao, sve dok ne bi čuli.

Morali bi doći. Ovako, Jelica me je osudila na ispaštanje.

Zamrzio je telefon, ali je odlučio da svog neprijatelja uvede u kuću. Da ovlada njime, u pravom smislu riječi. Podnio je zahtjev.

— U redu — rekoše mu službenici PTT-a — sada je na Vama samo da čekate.

I profesor je čekao. A vrijeme je prolazilo. Nanizaše se godine. Još je uvijek bio bez svog telefona. I s bolom u duši zbog Jeličine smrti i vlastite samoće. I stari susjedi bili su odselili. Doseliše se drugi s kojima se nije uopće upoznao. Za njih je on bio, slutio je, osamljeni čudak, penzionirani profa, kojemu je još jedino zanimanje — da za lijepa vremena odlazi na groblje. Ranije bi tamo odšetao i po kiši, ali sada to jednostavno ne ide. Noge su ga služile sve slabije, a kosti su ga boljele sve jače. Ponekad se događalo da se nije mogao uspraviti. I u grudima ga je počelo da steže. Srce je radilo sve teže, nepravilnije.

— Potrebne su Vam redovite kontrole — savjetovao ga je liječnik. Dolazio bi u određeno vrijeme, ali se događalo, sve češće, da je morao potražiti liječnika i u vrijeme nepredviđeno rokom.

— Zašto izlazite po ovakvom vremenu? Nije to za Vas. Zvrcnite telefonom.

Da objašnjava liječniku kako on, umirovljeni profa, još uvijek nema telefon? Što će time postići? Treba otići na za to nadležno mjesto. Učinio je tako.

— Jeste li dobili ugovor o uvođenju telefona? — upita ga autoritativnim glasom službenica.

— Čak, nikakvu obavijest, zato sam i došao...

— U tom slučaju, na Vama je da čekate.

— Pa ja i čekam, strpljivo, već dugo. I predugo, mislim. Na vama je da mi kažete kada bih se mogao nadati telefonu? Za godinu, dvije, deset ili duže... ukoliko poživim?

— Polako, čovječe, kud ste navalili? Nije Vaš slučaj jedini i prvi. Ili, možda, ne znate da prednost imaju (i službenica navede neke slučajeve). Vi, kako mi se čini, spadate tek u desetu kategoriju.

— U koju? — zaprepasti se profa.

— U desetu, kazala sam. Svuda mora da postoji određeni red, zar to niste znali?

O tome je učio i svoje učenike. Ali, da on, umirovljeni profa, koji je čitav svoj radni vijek posvetio zajednici, odgajajući predano nove naraštaje, bude svrstan od te iste zajednice u tamo neku desetu kategoriju? Po kojim i po čijim pravilima? Pobunio se glasno i počeo da govori o svom sve težem zdravstvenom stanju o kome uopće nije imao namjeru da priča. Službenica ga prekine: — U tom slučaju, priložite zahtjevu liječničku dokumentaciju, ali Vas upozoravam da se i bolesti ne svrstavaju jednako.

— Nadam se da ljudi koji o tome odlučuju znadu što rade — rekao je, blijed u licu i sleđen u svom biću.

Od tada je izlazio sve rjeđe, što nitko iz okoline nije zamjećivao. Kada je službenik »Elektre«, radi kontrole sata, a u vezi s novim poskupljenjem struje, nekoliko puta bezuspješno pritiskao zvonce na vratima njegova stana, pokušali su da ih otvore silom.

Tada su ga pronašli: već hladnog, ukočenog. Dežurni je liječnik konstatirao prirodnu smrt, što je bilo i za očekivati zbog oslabljenog srca.

— Profesor, a nije imao u stani ni telefon! — čudio se liječnik zamjećujući u posljednjem trenutku komadić papira na kome su bile posljednjom snagom (odavao je rukopis) ispisane neke čudne riječi: »Moj se slučaj, izgleda, privodi svom kraju. Oslobađa se jedno mjesto u desetoj kategoriji.«

Iva ČUVALO

Jedna je zvijezda

Jedna zvijezda je pala.
U more je kanula suza neba
i u biser se pretvorila.
Skrivena sja u plavom bezdanu
kao što je sjala
hladnim prostranstvima svemira.

Misli

Vatru i srdžbu treba utrnuti u začetku.

Dok se drugi žaloste, on se veseli i u tome nalazi najveći užitak.

Postao je bezglav od uspjeha i poraza.

Prilijepio se uz moćnika iako ga nije zvao. Nastade sprega interesa.

Gluhonijem je na uvrede — pridružimo mu se!

Riječi bez sadržaja — meljava u prazno.

Hvali se veličinom predaka kad nema vlastite veličine.

Hvalisavčevo uzdignuće pravo je poniženje.

Nije nužno griješiti da bismo nešto naučili.

Neprikladan posao — golema nevolja.

Ganuće i dim pogone suze.

Bezazlen vidi zlo i shvaća ga, ali ga ne odobrava i ne opravdava.

Mržnja je okuženi zrak koji se može raskužiti jedino ljubavlju.

Grubost na grubost — identifikacija.

Što je srce za tijelo, to je ljubav za dušu.

Upornost i bezobzirnost, s obzirom na dobro i zlo, može biti vrlina i mana.

Nevoljnik može primiti samo srodnu krv, a ljubav od svakoga.

Lizika

»Veće boli ne imade
već sjećati se svojih sretnih dana
u nevolji...«
Dante, V. pjevanje Pakla

»Hodi li tko po noći,
spotiče se, jer nema svjetlosti
u njemu«.
Ivan, 11, 10.

Spokoj i mir provincijskog gradića. Stanovnici spavaju i probavljaju podnevni obrok iza prozora zatvorenih platnenim zavjesama. Ljeto je vruće i ustajali zrak omamljuje. U vrtovima cvatu bundeve i vodenaste anemone uz visoke suncokrete. Zrikavci zaklonjeni pod lišćem bubre i uspavljuju pjesmom kućerke okružene bazgovim grmovima čiji miris ispunja opojno i teško mlačne noći. Na putu prema rijeci, u drvoredu koji davno zasadiše plemenitaši »ot Korane«, prašina u koju tonu bosi prsti djece na povratku s kupanja. Uz jarke cvatu sljezovi, a dalje u poljima kovrča se kukuruzna kosa. Pustoš i mir divljeg korova.

A odmah iza prvog ugla, u uličici lijevo, stoji austrougarska — žuta kuća — bivši hotel Lizikinih roditelja. Tik do crkve i trga s javnom česmom i kipom Gospe — zahvalnica za spašene od kuge u nekom prošlom stoljeću. I kasarne, mnogo kasarni iz vremena KuK — monarhije. Sve je ispunjeno tromim popodnevom, čak i krošnje crvenkastog javora bez guguta.

U polutami svoje prizemne sobe Lizika, kao odaliska sa starih slika, leškari na ležaju. Iznad nje jedan akvarel Slave Raškaj, rijetkost sačuvana iz predratnih dana. Koščata i visoka, uske profinjene glave, lako povijenog nosa, miriši na ustajale tkanine i puder i lijeno čitucka »Götz von Berlichingen«, knjigu iz dotrajale obiteljske biblioteke, već puno puta pročitanu. Izvana dopire lupkanje ženskih potpetica, otkucava sat na tornju — tri i četrdeset pet. Zadrijemat će, ionako nikuda ne žuri, prošetat će uvečer. Možda navrati Inžinjer, jedini preostali prijatelj iz prijeratnih dana. Lizika ne radi nigdje, nema obaveza, obitelji, djece. Iza ruševina kratkotrajnog braka nije ostalo ništa. Nedavno je sahranila majku, staru sićušnu gospođu, koja je redovito svakog dana, sve do svoje slabosti pred smrt, dolazila Liziki da zajedno prošetaju i pogledaju izloge.

Ljudi su se pitali od čega njih dvije žive, koliko je ostalo iza oduzimanja hotelčića. Dok su obje prolazile ulicama, Lizika, dostojanstvena hoda s uvijek elegantnim pastelnim bojama bolećive hortenzije i majka u tamnom kostimu iz kojeg viri čipkasti ovratnik tanke bluze, nasmiješena ispod svog minijaturnog šešira, znanci su ih pozdravljali, a nakon nekoliko koraka razglabali:

— Tko zna kako one to mogu?
— Pazi, već petnaest godina nitko ne radi, a živi se.
— Ma nemoj vjerovati, čuli smo da prepisuje na mašini za neku kancelariju.
— Možda, ali to je samo izgovor, ne bi one mogle tako da nije stare zalihe!
— Uostalom, neka radi! Nije bolja nego ostali, zašto ne bi radila?
— Samo što?
— Pa valjda su je nešto naučili u tom bečkom liceju!
— A jesi li vidjela cipele i torbu? Prava koža!
— Da, ali ona uvijek ima dva ista para. Već godinama. Dobro pogledaj, vidjet ćeš da su iste.
— Čujemo da joj se majka hrani kod Vlašićke, bar bi joj mogla Lizika skuhati!
— Zaboravljaš da svaka ima samo sobu bez ikakvog komfora.
— Da, naravno da je teško naviknuti se na svu tu oskudicu. A kad se samo sjetim onih njenih uslužnih Talijančića s alpskim perjanicama!
— A one vesele vožnje čamcima, serenade pod prozorima!
— E, što ćeš, tako je to...

Nije znala što govore, ali je slutila i dok bi zamicala uvijek istim pokretom tijela u »promenadu«, bila je nekako zadovoljna. Još uvijek je predmet ogovaranja! Što one znaju? Ništa. Ni o njenoj veličini ni o padu. Samo je ona znala jaz koji je zjapio između ove dvije riječi. Što one znaju?! Ništa. Da, ona je jučer zakrpala svoj zadnji cijeli kombinezon. Nevješto i površno. A dok je krpala, sjetila se da je kupljen na tršćanskom Piazza Unita, gdje su sjedili pod suncobranima jednog proljeća potjeravši golubove da im ne praše po stolu.

Na rubu lišća titraji zadnjeg sunca usamljenog popodneva zrelog ljeta. Prolazi tako Lizika sama, Inžinjer nije došao, i smješka se uskim usnicama prevučenim preko duguljastih zubiju, na nogama cipele niskih potpetica, sportske, škripe pri svakom koraku. Zaokrenut će kod Gradske kavane i sve kroz drvorede doći do rijeke. Tu će sjesti na klupu uz ogradu i slušati glazbu. Naročito voli trubača Franca. Zvuk njegove trube sjetan je i pomalo promukao, nostalgičan kao jeka. Možda zbog njegove bolesti — isušenih nogu koje skriva vozeći se u kolicima. Čeka da zasvira baš određenu pjesmu, stari »domino«, i dotle promatra mladost koja pleše, prolazi, sjedi za stolovima ispod krošanja kestenja. Ne može se oteti dojmu da su pomalo prosti i drži se na odstojanju. A budale su razglasile da je lezbijka! Zvala je nekoliko puta djevojku iz kuće da joj pokaže kako će se namazati (»ta mala primitivka baš nema ukusa«), podigla joj je kosu i napudrala lice da prikrije pubertetske akne, osjenčala oči. A onda su je djevojčini roditelji napali u hodniku. Primitivci!

Evo, upravo truba počinje svoju solo-dionicu u ritmu valcera. To je najbolji trenutak da ustane i pođe lagano, uzdignute glave, misleći da je prate pogledi. Zvuci joj pomažu da otmjeno odjedri i zamakne za ugao u stari park. Još neko vrijeme prati je glazba, vodi, nosi...

Ostaje joj najsumorniji dio dana — večer u njenoj sobi ispunjenoj mirisima neprovjetrenog namještaja, nagomilanog bez reda u prostoru koji je morala podijeliti platnom na dio za kuhinju i prednji koji služi kao soba. Tu su dvije fotelje preko kojih je prebačeno izlizano krzno, ležaj s jastučićima, »psiha« s gomilom kozmetike, neke već užegle, u mirnodopskim kutijama s pozlatom na šampanjskoj podlozi. Ništa ne baca. Nagomilalo se predmeta i vremena s kojim ne zna što bi. Da bar stanuje na prvom katu, mogla bi gledati prolaznike do kasno uvečer, ovako je nezgodno. Zaviruju kroz prozor ako makne zavjesu. Ponekad čita. Ima i starih modnih žurnala koje pregledava ovlaš i bez razmišljanja. Listajući luta u mislima do sjećanja, mutnih, ponekad odvratnih i trpkih.

Kad je to moguće, a da ne ispadne nametljiva, odlazi gđi R. u vlažni stančić kraj stare slastičarnice. Tu, u tom mračnom stančiću gdje čudesno cvatu cvjetovi u teglama postavljenim na raznim vezenim »miljeima«, provodi sat-dva... Gđa R. odmah vodi karte i slaže na okruglom stoliću prekrivenu uvijek istim olinjalim plišanim stoljnjakom boje trule višnje. Tu, na tom stoljnjaku, ona je svaki put očekivala nešto. Što je to, nije znala. Neku nadu, novi život, najavu promjene, u koju nije razumski vjerovala. I dok je gđa R. teško dišući, raširenih stegna zbog debljine, usaljenim prstima izbacivala i redala karte, a zarobljena ptica se javljala šuškanjem po kavezu, Lizika je drhturila zbog napetosti i vlage koja je vladala u tom stančiću. Nekada davno kad je tek počela ove seanse, čeznula je za iznenadnim i velikim događajima koji će izmijeniti njen život, a onda je vremenom pristala na male radosti: »Jedan gospodin, visok, mršav, dolazi Vam izdaleka...« I doista, jednom je došao jedan rođak iz Beča. Ali samo jednom. Na kraju je pristala na sitnice koje bi osvježile žabokrečinu njenog života, sama ih izmišljala kako bi se ispunila proročanstva gđe R. A onda više nije bilo ni toga. Ipak je uporno odlazila u taj opskurni sobičak.

Vratila se u svoj mrtvi stan. Dočekao ju je »Inžinjer«. Tako su ga svi zvali iako to nikada nije bio. Prijatelj iz mladosti s kojim je nekada posjećivala kućne zabave, vječni mladić u dugačkom »redengotu« i šeširu koji je nosio tijekom svih godišnjih doba. Njihovo druženje bilo je dugo kao vječnost i tiho poput mahovina koje se drže kore drveta. Razgovarali su općenito malo a najčešće o davnim predstavama na koje su odlazili čak do Beča. Da, bile su to divne premijere, nije ih smetala duljina puta da prate nezaboravne nastupe Sene Jurinac u »Carmen«, Madame Butterfly! Eh, Desdemona! Sjećaju se ranih jutara izmaglicom prošaranih na praznim bečkim ulicama, mirisa međunarodnih vlakova, ona je imala muf od bijele lisice. Gdje je sada taj muf? Onda zajedno traže muf na dnu ormara, ne nalaze ga ali otkrivaju krinku. Je li to ona sa zabave pjevačkog društva 1938? Ne, to je iz 1939. obrtnička zabava. Ona je bila rusalka, a on satir. Slika joj je izišla u »Svijetu« pod rubrikom Naše maske. Ima ona negdje taj Svijet... Gorko i slatko sjećanje.

Inžinjer sjedi obučen u svoj redengot i šešir drži na koljenu. Tako uvijek, kao da mu se, bog zna kamo, žuri; kao da ga čekaju, ne znam kako, važni poslovi.

Prošetat će zajedno. On, ukočena držanja i visoko uzdignute brade, ona u sportskim žutim cipelama od »echtledera«, kratko ošišana na »bubikopf«. Po tisući put proći će gotovo bez riječi šetalištem i popiti kavu (ona kapućino) u »jedinoj pristojnoj kavani«. Kroz prozor će gledati u park koji osvijetljen starim lanternama u kasni sat tople noći isijava mliječnozelenkasti sjaj. Nekada su tu znali planirati odlazak iz ovog »besmislena pakla, primitivne gluposti«, kovali planove o mogućem životu u Beču, »to je jedino mjesto u kojem bih živjela«, bilo je potrebno, tako su mislili, samo otputovati i ne vratiti se. Ali što dalje? Strah od neizvjesnosti učinio je da su priče ostale jedini razlog da se svraća na kavu (ona će kapućino) u kasni sat »u jedinu pristojnu kavanu«. Pred prozorom kavane oko svjetiljke kruže gomile metulja, noćnih, izgubljenih, magično vezanih za svjetlost na kojoj će se opržiti i do jutra uginuti trzajući se u gomili na betonu.

Inžinjer plaća račun. Toliko može. Radi kao ispomoć kod uglednog odvjetnika čija kancelarija na glavnom gradskom trgu ima još uvijek dosta klijenata. Tu on provodi po cijele dane, jer ionako nema drugog posla. On je »Mädchen für alles«. Sviknuo je na to. Bez oporbe. Već rano ujutro otvara kancelariju i diže izblijedjelo zelene rolete, tjera muhe koje tužne zuje u poluprašnim prozorima, slaže fascikle, prekucava zaostale akte. Ne puši, ne pije. Lizika zamjećuje da mu neugodno zaudara iz usta i da mu se koža na vratu smežurala. Sada pomisli o svom vlastitom starenju.

— Lizi, laku noć!
— Laku noć!

Otključala je teški »haustor« i nestala u sumornoj dvokatnici. U dvorištu blijede betonske hortenzije, mirišu muškatli u teglama izneseni da ih kiša polije, mačke se veru preko zida, mjesec posrebruje crkveni toranj na kojem izbija sat: jedanaest puta. Čuju ga i kućerci u sanjivim vrtovima na samom kraju staroga kvarta, njegovi otkucaji gube se na cesti prema rijeci gdje u prašini leže napušteni tragovi bosonogih kupača.

Sve vrijeme i mijene ovoga gradića, njegovih stanovnika, otaca i dušobrižnika, sve mijene ovoga svijeta ne postoje za Liziku u njenoj sobi iza prugastih zastora. Kraj uzglavlja na noćnom ormariću jabuka na tanjuru, u Lizikinom oku mjesečev srp... — Samo da zaspi prije — pomisli na svoju Malenu. Ako to uspije — dobro je. Ali sve češće joj se javlja bolna misao na to dijete koje je umrlo bez imena i uspomena vezanih za djetinjstvo već peti dan iza rođenja. To malo nemoćno djetence nestalo je brzo, bez traga, znamenja, brige za njegovo malo tjelešce. Lik mu je utonuo u ogromno vrijeme, nalik na sleđenu lutku otpluta kroz prostranstva zaborava. Kakvo bi bilo? Kakav bi glas imalo? Što bi mislilo? Lizika više ne plače. Čudi se i sama, kao da se okamenila njezina sućut, ne samo za to dijete već i za sve oko nje. Nema više onih trenutaka kad joj se činilo da bi mogla voljeti, bilo koga. A koga?

* * *

O Lizikinoj iznenadnoj smrti kružile su najrazličitije glasine. Znalo se da je krajem ljeta odvezena u bolnicu, staru zgradu kraj Kupe, sivu, ispunjenu mirisima bolničke kuhinje i hodnicima punim propuha. Tu je saznala da joj preostaje vrlo malo života, a taj ostatak bit će ispunjen bolovima i čekanjem neumitnog kraja. Kažu da je bilo magleno jutro kasne jeseni kad su je našli na betonu uz sami bolnički zid. Skočila s drugog kata.

Grobljanske staze zametene lišćem bile su pune znanaca i znatiželjnika koji odjednom ustanoviše da su je poznavali i, eto, tko bi pomislio takvo što! No da, bila je malo čudna, ali ovo!

Za nekoliko dana iznijeli su na ulicu sav namještaj i utovarili u kamion. Soba je ispražnjena hladnokrvno i brzo. Neka daljnja rođakinja nadgledala je nosače i odvajala na posebnu hrpu upotrebljiva krzna i odjeću. Gomila nepotrebnih stvari strpana je u velike kante za smeće: žurnali iz prijeratnih vremena, užegla kozmetika, iskrzano donje rublje, umrljane teglice sa zaostalom hranom i začinima, krinke i zgužvani šeširi, izblijedjeli šalovi i cipele koje škripuću. Sve je to virilo iz prepune kante. Neki snopić papira zavezan vrpcom rasuo se po hodniku i iz njega se razlepršale sličice »Uspomena na prvu pričest... Elizabeti... 1930...« Dvojica radnika u teškim gumenim čizmama noseći namještaj gazila su po svemu i stenjala pod težinom predmeta...

Blaženka KRNIC

Pogled unazad

(Iz moga života)

Blaženka Krnic, bavarska kraljevska komorna pjevačica (Glina, 2. rujna 1870 — Hannover, 20. ožujka 1947), rođena je kao jedno od osmero djece u kući carskog časnika Ivana Nepomuka Krnica i supruge mu Vincencije. Ivan je zbog sudjelovanja u znamenitoj rakovičkoj buni Eugena Kvaternika otpušten iz aktivne službe i morao je zarađivati kruh kao bilježnik u manjim mjestima hrvatske Krajine.

Zarana pošla je Blaženka Krnic u svijet i postala proslavljena operna i komorna pjevačica, rado viđen gost na najpoznatijim opernim pozornicama. I njena braća i sestre postali su poznati umjetnici, znanstveno-kulturni radnici, političari (kako u zemlji, tako i u inozemstvu): sestra Ančica — dramska glumica i pedagog (bila je učiteljica i Beli Krleži), a Ljuba — profesoraca na gimnaziji; brat Ivo — ministar u prvoj jugoslavenskoj vladi 1919, a Bogoljub — sveučilišni nastavnik i znanstvenik.

Blaženka Krnic sastavila je potkraj života zapiske o svom umjetničkom djelovanju. Donosimo ih u odlomcima. Original posjeduje gđa Beda Gressmann iz Hannovera, Blaženkina kći. Ljubezno je — posredovanjem dr. Helmutha-Zdenka Wantura iz Heidelberga — dozvolila objavljivanje i na tome joj se srdačno zahvaljujemo.

Priložena fotografija potječe iz 1908. godine kad je Blaženka Krnic bila primadona frankfurtske Opere.

Koliko se god puta sjetim svoje domovine, uvijek je vidim na pragu svoga djetinstva i svoje rane mladosti, u zrakama sunca što mi je grijalo i obasjavalo srce i dušu, u krugu voljenih roditelja te braće i sestara.

Na putu k umjetničkom Parnasu, k samostalnosti i usavršavanju, utirali su mi stazu moj djed Josip Wendl, kapelnik i svestrani glazbenik, moja prva učiteljica pjevanja Mara Kiseljak, skladatelj Ivan pl. Zajc, kapelnik Nikola pl. Faller i redatelj Anton.

Ponajprije u opereti, čiji su miljenici bili u Zagrebu: Prikril, Micika Freudenreich, Leonija Lesić i još mnogo pjevača s lijepim glasovima.

Mi smo svi bili pod uplivom talijanske »opera stagione«, koja se često davala kroz cijelu godinu. Imena kao Dina Barberini, Riti, Allora, Camarotta, Tercuzzi i Vespaziani sjećam se još i danas.

Gluma je bila u punom cvatu. U prvom redu markiza Strozzi, Adam Mandrović i Andrija Fijan u ulogama iz ruskih i francuskih igrokaza.

Kazalište je djelovalo na mene neodoljivim čarom. Ja nisam vidjela samo papir, daske i platna kulisa — za mene je to drveće i cvijeće bilo stvarnost. Kao u šarolikoj knjizi priča mijenjala su se godišnja doba od čina do čina, samo mnogo brže nego u stvarnosti. U »Seviljskom brijaču« kiša je bila kao u prirodi, bljeskalo je i grmjelo. Nebo i oblaci očaravali su maštu.

* * *

Sa 17 godina došla sam na bečku Visoku glazbenu školu, k majstoru pjevanja profesoru Johannu Ressu. Morala sam upisati i sporedne predmete kao klavir, teoriju glazbe, mimiku, ples i književnost. Talijanski jezik bio je gotovo glavni predmet. Kako sam stanovala kod Talijanke Zerboni, to sam igrajući naučila taj zvučni jezik. Jednog dana upitao me je profesor Velentinčić zašto ne dolazim na njegove satove talijanskog jezika. Odgovorila sam mu u savršenom talijanskom, da za to nemam vremena. On je unio u svoju bilježnicu »vrlo dobar«, koji mi je ostao u svjedodžbama slijedeće tri godine.

U razredu pjevanja kod profesora Ressa bilo je 15 studentica koje su željele doći na pozornicu. Samo 4 su ostvarile taj cilj — ostale su se ili udale ili ostale na bečkom asfaltu. Uprava Dvorskog kazališta dala nam je — učenicama Visoke glazbene škole — slobodne ulaznice za operu: najviše su to bila stajaća mjesta. Tako sam mogla ići 3 do 4 puta tjedno u kazalište i slušati pjevačice Mariju Renard, Lolu Beeth, Lottu Lehmann, Försterovu i pjevače Reichmanna, Schrötera, Winkelmanna i mnoge druge. U to vrijeme došla je u Beč i Eleonora Duse: njoj zahvaljujem svoje najdublje utiske, jer sam razumjela njenu svaku talijansku riječ.

Ali ja sam bila vrlo, vrlo siromašna. Nisam imala novaca za kupnju odjeće i išla sam u oštroj zimi ogrnuta samo tankim kaputićem. Na dostatno jelo nisam smjela ni misliti. Često sam smršavila do »kosti« i s čežnjom očekivala školske praznike, da bih se kod roditelja opet nahranila i oporavila.

U trećoj i završnoj godini studija — glas mi se razvio iznenadno dobro — pomogla mi je barunica Vranyczany, koja mi je omogućila put u Njemačku. Studij sam završila s odličnom diplomom i dobih u ruke dva ugovora: jedan trogodišnji za Zemaljsko kazalište u Breslauu (danas Wroclaw) i jedan šestogodišnji za Leipzig. Sva sretna pokazala sam ih svome profesoru pjevanja. On je sklopio preneraženo ruke i

zagrmio: »Koju ste to glupost učinili? Vezali ste se na devet godina — onih najboljih vašeg života. Kao stara djevojka ne možete poslije doći u obzir za prvorazrednu karijeru!«

U Zagrebu sam se savjetovala s dr. Antom Starčevićem, vođom Stranke prava; on mi je govorio: »Moja kćeri, ti ideš siromašna i sama u daleki svijet a da ne znaš što te tamo očekuje. Tvoje mjesto bi bilo ovdje, u domovini.« »Mene vuče srce van, ne kao pustolovku, već po primjeru naše Milke Trnine, koja postiže vani iz godine u godinu velike uspjehe«, odgovorih mu. »Da, da, ali ti si slaba i mlada — kako ćeš odoljeti opasnostima?« završio je dr. Starčević. I moje četvero braće — svi gorući Hrvati — bili su istog mišljenja. Promislila sam: u Zagrebu je bila Micika Freudenreich u punom umjetničkom cvatu i u visokoj milosti općinstva. A i mlađih snaga nije manjkalo. Ja sam željela biti prva u svome umjetničkom zvanju — za taj cilj bila sam spremna sve poduzeti.

Nevidljive ruke zatvorile su jednog dana vrata domovine iza mene. Kasnije su se ta vrata odškrinula tu i tamo, samo na kratko, kod obiteljskih posjeta. Bajka o izgubljenom raju ispunila se kod mene doslovno. Nigdje u svijetu nisam našla nadoknadu za gubitak svoje iznad svega ljubljene domovine. Nadoknada je došla u obliku umjetničkih uspjeha, bogatog i sigurnog života, patricijske kuće u Leipzigu — ali »kod kuće« osjećala sam se samo u Hrvatskoj.

* * *

U Breslauu sam nakon kratkog vremena uspjela postići priznanja i lijepe uspjehe, ali i suglasnost kazališne uprave za prijevremeni prijelaz na Zemaljsku operu u Leipzig. Velegrad Leipzig dočekao me je oblačnim i kišovitim jutrom. Tako strano i hladno bilo je sve, osim kazališta. Ravnatelj Staegemann pozdravio me je kao »nesretnog crvića« i poveo odmah na pozornicu: »Mi imademo uvježbavanje s orkestrom za operu »Hugenoti«; jeste li spremni otpjevati ariju paža?« — »Ništa radije od toga« — i bez pripreme počela sam:

»Ihr edlen Herr'n allhier
nehmt erst den Gruss von mir
—Seid all' gegrüsst—«

Glas je bio svijetao i čist. Sa svih strana, između kulisa, vidio se pjevački zbor, kazališni radnici i zanimano općinstvo. Kapelnik je povikao: »Bravo!«, orkestar je odobravao kucanjem po glazbalima a ravnatelj mi je pružio ruku: »Već slijedećeg tjedna pjevat ćete naslovnu ulogu u 'Strijelcu vilenjaku'!«

Postizala sam dobre ocjene kritičara opere, a i uspjehe kod općinstva. Dani i mjeseci prolazili su u upornom radu i usavršavanju. Na poziv sam pjevala kao gost na dvorskim operama u Berlinu i Dresdenu, uvijek uz pohvale u kulturnim rubrikama dnevnih novina.

* * *

Za Novu Godinu 1893. pisao mi je otac:
»Hvaljen budi Isus Krist,
drago moje dijete Blaženka!
Roditelji, braća i sestre šalju Ti pozdrave sa dobrim željama u Novoj Godini. Blagdane smo proveli u zdravlju i mislima na Tebe... Veseli nas, da Ti je općinstvo u Leipzigu sklono, a i pozivana si kod prvih obitelji u gradu, kod senatora Hermanna i Dürra. Napomeni u razgovorima, da je Tvoj šukundjed bio stjegonoša u Bitci Naroda kod Leipziga i tako pripada povijesti. Možeš i navesti, u našoj obitelji nije bio nitko do sada kazališni umjetnik — Ti si učinila početak. U ostalom, pij samo razvodnjeno vino, kao i mi kod kuće, jedi umjereno i budi skromna. Nedavno sam razgovarao sa kapelnikom Fallerom; on Ti savjetuje uvježbati Mozarta i Lortzinga, to je Tvoje polje rada. Od svega, drži se prvenstveno točnog reda i rasporeda rada. Dijeli predah od rada, pohađaj marljivo crkvu i moli Boga da Te blagoslovi, kao što Te i mi blagoslivljamo.«

* * *

U petoj godini svoga djelovanja u Leipzigu dobila sam poziv carske Opere u Beču. Mene je vuklo srce tamo gdje su pjevali osim Marije Schoder još Mihalek, Froster i Renart, omiljeli ljubimci općinstva. Peto kolo nisam željela biti i zato sam radije tražila prvo mjesto. Posrednik Dvorskog kazališta u Münchenu ponudio mi je odmah takvo mjesto; obavezala sam se na tri godine.

U Leipzigu slavila sam tri večeri nezaboravan oproštaj: kao Suzana u »Figarovu piru«, kao »Prodana nevjesta« i kao Rose Friquet u »Zvonima pustinjaka«. Bila sam doslovno pokopana pod cvijećem.

Otišla sam teškog srca. U Münchenu sam pjevala s Milkom Trninom pod vodstvom Ernsta von Possarta. Obje smo pjevale i u Bayreuthu, ona kao Kundry a ja kao Eva u »Majstorima pjevačima«.

Kod svih predstava u Münchenu bio je nazočan sijedi nadvojvoda Ludwig Wittelsbach, stariji brat austrijske carice Elizabete. Nakon ubojstva carice dolazio je često k meni i tražio utjehu: »Milostiva gospođo, vi ste živjeli u Beču i sigurno poznavali moju sestru.« — »Samo po pričanju, Vidjela sam njene fotografije i nju samu katkada u kočiji.« — »Ali zašto niste zatražili prijem kod nje? Sisi bi vama, kćerki ađutanta nadvojvode Josipa, sigurno pomogla.« — »Da, kraljevska visosti, u tome i jest uzrok. General Mirković, Hrvat i prijatelj moga oca, kazao je, da su sve audijencije u stvari prosjačenja. A za to sam bila preponosna. Moj otac, u građanskom zvanju bilježnik, već dugo nije onaj mladi časnik, koji je podučavao prestolonasljednika Rudolfa u Schönbrunnu u jahanju.«

Moj najbolji i meni naklonjeni redatelj bio je Ernst von Possart, koji je razradio sa mnom svaku ulogu. Tako sam pjevala u Residenztheateru pod njegovim vodstvom Mozarta, ostvarila sam Margaretu u

Goetheovu smislu, a i »Kćerka regimente« bila je, kao salivena, njegovo djelo.

* * *

Poslije moje udaje za odvjetnika dr. Göhringa iz Leipziga povukla sam se za neko vrijeme iz kazališnog života. Prilike su me međutim prinudile stupiti opet na pozornicu, što mi je bila i goruća želja. Dvorsko kazalište u Münchenu nudilo mi je izvanredan ugovor s visokim primanjima. Jedno gostovanje u frankfurtskoj operi s naslovnom ulogom u »Kćerki regimente« donijelo mi je ugovor na 10 godina s jednako dobrim primanjima.

Pjevala sam u zahvalnim i lijepim operama mnogo naslovnih uloga: preko 100 puta Carmen, Margaretu, Suzanu, Evu, Manon i Mignon. Moj život bio je ispunjen probama, izvedbama, gostovanjima na njemačkim opernim pozornicama i u inozemstvu; za kuću i obitelj preostalo mi je na žalost samo malo vremena.

Frankfurtska opera mogla si je dozvoliti osobitosti i pozivati sve velike pjevače i pjevačice toga doba, kao i soliste i umjetnike na glazbalima. Nastupili su najbolji kapelnici kao i svjetski poznati pjevač Enrico Caruso, i to više puta. S Carusom sam govorila talijanski. Pitala sam ga, da li je sretan. »A zašto?« — odgovorio mi je. — »Stanujem i hranim se dobro. Inače sam stalno u nekoj groznici, i to uvijek više, što dulje traje opera. Stvarno zaradi na meni samo moj posrednik.« Caruso je uvijek putovao s jednim lakajem, koji ga je ujedno i oblačio, nadalje s jednim talijanskim kapelnikom i jednim šaptačem. U hotelu uzimao je čitava odjeljenja s više soba, kako bi mogao nesmetano vježbati. Koje čudo, ako je za jedan večernji nastup u operi tražio za ono doba veliku svotu od 3000 zlatnih maraka (što odgovara današnjoj vrijednosti od 60.000 DM).

S Enricom Carusom pjevala sam »Carmen«, Neddu u »Bajazzu«, Mimi u »Bohème« i Amneris u »Aidi«. Osobite pojave bili su i moji kolege kod tih gostovanja: Francesco d'Andrade i John Forsell. Osim Carusa pjevale su kao gošće Gemma Bellinzioni, Tina de Lorenzo — izvanredna pojava Traviate — i još mnogi poznati umjetnici iz Pariza i Londona.

Nakon devetogodišnjeg rada u frankfurtskoj Operi dobila sam ulogu Salome i Richard Strauss došao je osobno na probe. Uloga Salome zahtijeva nadčovječni napor, a osim proba morala sam pjevati svake večeri u Operi. Proba za Salomu bilo je 80! Na pet izvanrednih i vrlo uspješnih predstava pjevala sam Salomu. Na posljednjoj od njih napustile su me tako reći sa zadnjim zvukom orkestra i moje snage.

Mislila sam najprije na preumorenost, ali sam i slijedeće jutro imala potpuno hrapav glas. Poznati liječnik, profesor Schmidt, pregledao je moje grlo i ustanovio je odebljanje i krvarenje glasnica. Dobila sam zabranu svakog pjevanja za najmanje 6 mjeseci, a i govoriti gotovo nisam smjela.

Tek na dozvolu profesora Ressa došla sam nazad na frankfurtsku

Operu. Kako su me dočekali? S oduševljenjem! Cvijeća sam već dobila kod proba s orkestrom. Nakon prvog nastupa pisali su pohvalno kritičari: glas je postao mekši, pojava mlađahna — ugodna iznenađenja. Ja sam opet mogla pjevati!

Mene to nije nipošto umirilo, jer sam nakon svakog nastupa postala vrlo umorna i bojala se ponovnog gubitka glasa. Nakon deset godina moga djelovanja na frankfurtskoj Operi, ponudilo mi je Dvorsko kazalište u Hannoveru novo polje rada. Taj prijedlog odgovarao je potpuno mojim željama: za vrijeme ljetnih mjeseci nisu se davale predstave a i za vrijeme saisone mogla sam od vremena do vremena uzeti dopust, zbog čuvanja glasa. To je bilo 1912. godine.

Za mene je počeo silazak s umjetničkih visina, a isto i u mome životu. Moj vrlo uspješan ali i vrlo naporan umjetnički život podgrizao je moje zdravlje, osobito živce. Godine prvog svjetskog rata i gladi doprinijele su ubrzano mojoj tjelesnoj slabini. Nakon 12 godina uspješnog djelovanja na Dvorskom kazalištu u Hannoveru, odlučila sam se povući u mirovinu.

Umjetnička i kazališna saisona 1924. godine približavala se kraju i ja sam izabrala za oproštajni nastup ulogu gospođe Fluth u operi »Vesele žene windsorske«. U garderobi priredili su mi kazališni radnici prijestolje iz dječje predstave »Trnoružica« — ni preslica nije nedostajala — neka prosanjam 100 godina u mirovini i neka se onda opet pojavim na pozornici. Mene je to ganulo do suza. Na pozornici bila sam dočekana frenetičnim pljeskom. Oproštajni ugođaj uzdizao se od čina do čina, sve dok nije pala željezna zavjesa. Sve cvijeće nisam ni mogla obuhvatiti rukama — dame pjevačkog zbora nosile su mi cvijeće do auta. Onda je bilo sve završeno: u kazalištu zagasnula su se svjetla, moj stan bio je pun cvijeća i poklona — i ja sam pošla bez večere u krevet. Na stolu ležala su pisma, priznanja, fotografije, kutije s darovima, novci, no operna pjevačica Blaženka Krnic prešla je iz javnog u privatni život i postala domaćica.

7. travnja 1945.

Iva ČUVALO

Golubica

Ležiš tu, na cesti,
slomljenih krila.
Perje je tvoje posuto
crvenim cvjetovima.
Oni koji ti uzeše život
prolaze
i ne plaču
za tvojim gugutom.

Nestao čovjek

Nestao je čovjek. Posljednji put je viđen u jednoj povijesnoj vici. Od tada mu se izgubio svaki trag i glas. Ne zna se kojeg je spola jer je nestao u trenutku iste mode. U desnom uhu ima strano tijelo. Miroljubiv je, ali ne preporuča se vjerovati. Budući da fizički opis nije glavna značajka nestalog, upozorava se na slijedeće:

Nestali čovjek obožava zastave. Često ga možemo vidjeti kako maše. Pri tom ga ispunjava poseban slavljenički zanos. Upozorava se javnost da nestali redovito ustaje i stoji mirno na svaki takt bilo koje himne. Tada je osobito ozaren i rumen u licu. Opasno je uznemiravati ga u tim trenucima! Može ubiti!

U razgovoru s njim treba biti pažljiv. Prvo je potrebno ispitati je li nestali kakav sljedbenik. U suprotnom nema dijaloga. Morate ga uvažavati i onda će vam otkriti srce.

U slobodno vrijeme možemo ga vidjeti gdje cjeliva spomenike. Opasno je ometati ga! Tu mu emocije kulminiraju.

Nestali ima sklonost masovnosti. U mnoštvima on daje oduška vlastitoj jedinki. Poznat je po reakcijama zanosnog pljeska ili neartikuliranog protesta. I tu treba biti oprezan!

Postoji vjerojatnost da nestali ima određeno obilježje. Pripadnost mu je bitna značajka. Nikad mu se ne smije dirati u slavnu prošlost!

Pažljiv treba biti ukoliko se naiđe na nestalog u jednoobraznoj odjeći. Savjetuje se, ne razgovarati! Pogreške se ne opraštaju!

Nestali je osjetljiv na propagandu. Lako ga je namamiti. Obožava glas javnog medija. Reagira plahovito. Čak je u stanju plakati!

Poznato je da troši velike količine aspirina. Možete ga prepoznati po neurozi.

Ne dajte se zavesti ako ga vidite s kakvom mudrom knjigom! Možda je čita iz dosade. Istina je da nestali voli umjetnost, ali, ne vjerujte ako su iz iste epohe!

Razveselit ćete nestalog ako mu kažete da volite njegov klub. Imate nade za intimu! Nestali će pustiti suzu i poljubiti vas.

Moli se pošteni nalaznik ukoliko nađe ovakvog čovjeka da ga ne vraća!

NE ZABORAVITE
NA
PRET—PLATU!

Ante KRALJEVIĆ

Zidovi

kamen na kamenu — već se nešto dijeli
o moj kršu goli zidovima s(j)ađen
u ogradi sivca cvjeta živac bijeli
pred kišu je zidom i mjesec ograđen

suhozidinom se bijele suhe kosti
podivljale loze zidovima plaze
tamom obasjane zidom bijele sjene
izgubljene loze u temelju traže

na zid naše tvrdo zauzlane uzde
suze úza moče povijest Zidom Plača
hitra dlijeta sijeku licem gorke brazde
oko mre na zidu suzom navrh mača

zidovi se ruše — zidova sve više
slike križi ljudi na njih pribijeni
zidovima krvlju o zidanju piše
— kad zidari bit će zidu privedeni?

a kad mi po zidu bijeli mozak prospu
kad iskoče oči — čaške bivšeg vida
tvrdo znanje prođu i svjetlom se ospu
kome će kazati što je iza zida?

Blago KARAČIĆ

Život

Nebo-vedrina,
Mir-tišina,
Čovjek i savjest,
Mladost i svijet.

Čađav dimnjak,
Kumra sjedi,
Nogom čisti kljun,
Pogled u daljinu.

Žuto stablo,
List pokoji pada,
Očaj i nada,
Netko umire.

Luka PRAŠLOVAC

Nisu se nadali uzalud

Kad se kasno navečer — nakon povratka s puta — svukla, založila nešto i napokon, ugasivši svjetlo, legla, nastavila je intenzivno misliti na suputnika koji je u kupeu sjedio do vrata, dijagonalno suprotno od nje. Sjetila se svake i najsitnije pojedinosti. U vlaku je isprva sama sebi bila smiješna (i ljutila se pomalo), no kao da je u njemu bio nekakav magnet koji je stalno privlačio njezinu pažnju. Nije se ipak odala: pogledala bi ga tu i tamo samo krajičkom oka pa ipak dovoljno da mnogošta zapazi. Prije svega njegovo lice koje su brada i brkovi činili markantnim i muževnim a plave iskričave oči blagim i simpatičnim. Zatim ležerno, prirodno vladanje, ukusnu odjeću i činjenicu da je pušiti odlazio u hodnik (sigurno zato da ostalima u odjeljku ne bi smetao). Uočila je i to da ne nosi nikakav prsten (dakle vjerojatno nije oženjen). Nema šta: svidio joj se. Zašto je onda tako ludo propustila priliku? A mogla je lijepo za vrijeme njegova pušenja izaći u hodnik (tobože da protegne noge), jamačno bi izmijenili koju riječ, možda bi je pozvao u vagon-restoran, uglavnom: upoznali bi se i sad ne bi morala nagađati i fantazirati, nego bi štošta znala. Glavu daje da bi imala ugovoren sastanak s njim pa bi... tko zna... u perspektivi... Kako da ne! A uopće je nije ni gledao. Ni govora, dakle, o tome da bi mu se svidjela. Inače bi valjda nešto poduzeo...

— Dosta s glupostima! — prekine Biba energično dalje razmišljanje, okrene se na drugu stranu i utone u san.

* * *

Čim je ušao u kupe, opazio je u kutu kraj prozora privlačnu, stasitu tridesetogodišnjakinju (tako joj je procijenio godine). Već u nekoliko munjevitih, neprimjetnih pogleda ustanovio je: nekako je posebna, nesvakidašnja. Kad je izašao na hodnik popušiti cigaretu, smjestio se tako da ga ona nije vidjela, a on je nju mogao promatrati. Prvi ga dojmovi zaista nisu prevarili. Stvarno je lijepa. Njezinom grčkom profilu tako zgodno pristaje ta kratka, dražesna frizura. Ozbiljna je, staložena, prirodna. Upravo draga. Kod svakog novog promatranja sve mu se više sviđala i sve mu je teže bivalo što ga uopće ne primjećuje. Da bar izađe na hodnik... Tada bi svakako stupio s njom u kontakt. Ovako zaista ne može. Kako da joj se obrati pred punim kupeom? I šta bi ljudi mislili o njemu? Nametljivac, primitivac. I ona bi ga smatrala takvim. Smislio je nešto drugo. Kad je vlak u Zagrebu stao, počeo je petljati oko svoje putne torbe, propustio je ljepoticu da izađe prije njega a zatim požurio za njom kako bi joj u zgodnom času pristupio i ponudio se da ponese njezin kovčeg. Uto netko vikne njegovo ime. Okrene se, spazi prijatelja, izmijeni s njim nekoliko usputnih riječi i pobrza dalje. No ona kao da je u zemlju propala. Nema je. Potrči k jednom izlazu — ništa. Doleti k drugom —

ni tamo je nema. Pohita na tramvajsku stanicu — bez rezultata. Pođe natrag prema kolodvoru. Ugleda je kako upravo ulazi u taksi. Vrata zalupiše, taksi krene i njemu preostane samo da zdvojno promrmlja:

— Prokletstvo!

* * *

Idućeg dana Biba je najprije bila ljuta na svoju nespretnost i ludost te žalila za propuštenom prilikom a onda je uhvati neodoljiva čežnja za jučerašnjim suputnikom. U mislima je bila toliko opsjednuta njime da je dvojici klijenata upisala u štednu knjižicu krivi iznos, prečula je šefičino pitanje i tek se na ponovni upit trgla i nespretno se ispričala. Za pauze nije sudjelovala u razgovoru, nego je izgubljeno buljila u prazno. Došavši nakon posla u svoj podstanarski sobičak nije se ni presvukla, nego odmah sjela u naslonjač, zamislila da je u kupeu i gledala, dugo gledala čovjeka za kojeg je sada nedvojbeno znala da je postao njenom sudbinom. Zapravo: nesretnom sudbinom. Osjećaje što ih je u njoj pobudio nije još dosad očutjela i po tome je znala da je to ljubav. Znala je isto tako da je neće moći iščupati iz srca. A za tog čovjeka ne zna ni tko je, ni što je, ni gdje je. Neće ga vjerojatno nikad više vidjeti. Ostat će dakle čitav život sama, s mukom i gorčinom. Nema naime ni govora da bi uz njega u njezinu srcu bilo mjesta za bilo koga drugoga. A tko joj nije u srcu — ne može biti s njom ni u životu. Takva je i — basta. Ali... možda i nije sve propalo... Zašto ga, na primjer, jednog dana ne bi mogla sresti, pogotovu ako živi u ovom gradu? Ta koliko se puta osvjedočila kako je svijet malen... I što sada? Ništa. Znala je da će ga i dalje voljeti. Morat će dobrano stisnuti zube, ali će se i nadati — pa bilo ne znam kako očito da nade možda i nema...

Unatoč svemu, Biba je u osnovi ipak bila optimist. Oduvijek. Kad kao diplomirani arheolog i povjesničar umjetnosti nije više od godinu dana uspjela dobiti namještenje, nije poput drugih kolegica i kolega očajavala, nego je upotrijebila sva poznanstva i svoja i svojih roditelja da nađe bilo kakav donekle prikladan posao. Uspjela se namjestiti u banci. Priznali su joj, doduše samo srednju stručnu spremu, no skinula se barem s vrata roditelja (koji još školuju najmlađu kćer). I dalje uporno šalje ponude na sve natječaje za svoju struku (negativni odgovori već je pomalo zabavljaju), upisala je postdiplomski studij i postigla magisterij, redovni je posjetilac kazališta, pjeva alt u renomiranom zboru (povremeno gostuju i izvan zemlje pa je vidjela dosta svijeta), otprilike jednom na mjesec skokne k roditeljima (koji žive u provincijskom gradiću) i uglavnom je zadovoljna. Jedino je u pogledu ljubavi sumnjala u sebe. Naprosto je nije doživjela. Muškarci su se, doduše, dosta motali oko nje, ali ona nije zapela ni za jednoga. I zborski dirigent pokušao joj je mutiti. Znajući da je oženjen, smjesta ga je urazumila. Za onog internistu kao da se počela malo zagrijavati, no kad je saznala da ju je prevario, govoreći kako je slobodan — upravo joj se zgadio. I tako čitavo vrijeme ništa. A sad najedanput — gotovo. Nek je beznadno, premda bi najradije plakala od očaja — taj osjećaj da ti je netko tako neizmjerno drag, činjenica da neprestano samo na njega misliš, to je nešto veliko, nešto najljepše na svijetu...

* * *

Probudivši se iz mučnog, nemirnog sna Marko se najprije sjeti onog blesavog Borisa koji mu je jučer na kolodvoru sve pokvario. Nije to, naravno, učinio hotimice, nije prema tome, u stvari, kriv, ali ga je ipak gadno udesio,

tako gadno da pukneš od bijesa... A ona je doista zgodna. Kakvi zgodna... prava krasotica! I posebno simpatična. Njezina ljepota nije lutkasta, već produhovljena, oplemenjena. I sad jednostavno: soli na rep...

U Markovu poduzeću taj je dan vladala neopisiva gužva: strana delegacija, dva sastanka, pokvario se ključni stroj, naprosto ne znaš gdje ti je glava. Kolega je, osim toga, pozvao njega i još nekolicinu na proslavu imendana, otišli su u restoran ravno s posla (ponedjeljkom rade do pet popodne) i tako Marku djevojka iz vlaka nije toga dana uopće više pala na pamet. Spavao je poput klade a rano ujutro pošao je na službeni put. Čim je vlak krenuo, posegnuo je za knjigom koju će, veselio se unaprijed, s užitkom čitati. Počeo je, no već je na drugoj strani zapeo. Misao na prekjučerašnju suputnicu tako mu se snažno nametnula da se uzalud trudio slijediti tekst. Odloži stoga knjigu, ugodno se namjesti, sklopi oči i prepusti se sanjarenju. Najprije je nekoliko puta uzastopce obnovio svaki detalj s onog putovanja, svaki njezin pokret, čitav njezin lik. Pokušao se zatim nasmijati na svoj račun (ta vlada se kao pubertetlija!), ali nije išlo. Morao je napokon sam sebi priznati da se ovaj put s njim događa nešto vrlo, vrlo ozbiljno. Nije ovo kao inače, niti bi s njom mogao kao s drugima. Ona ti, naime, od prvog časa ulijeva nekakav respekt, što li... Dao bi ne znam što da se može s njom upoznati. Samo kako kad mu je ona prilika izmakla? Boris, Boris... Da je bar ponovno negdje sretne... O tome, međutim, ni govora. Kakvu neugodnu osobu, vjerovnika, gnjavarota, to da, na takvog se spotakneš na svakom koraku, ali koga želiš sresti, koga trebaš... Trebaš? Da. Došlo je dotle da je uistinu treba, da bez nje neće moći... Neće moći što? Pa tako... smiriti se, živjeti... I opet se razljuti i na sebe i na Borisa, izađe na hodnik, zapali cigaretu, ode prošvrljati vlakom, namjeri se na znanca iz suradničke firme i u razgovoru s njim nekako lakše dočeka konac putovanja.

* * *

Dosta je dana prošlo dok se Biba napokon nije uspjela kako-tako uravnotežiti. Njezina ljubav nije jenjala. To ne. Dapače. Razmahala se punim krilima. Nešto je drugo postigla. Bivala je sve uvjerenija da ona kod njega nije pobudila nikakve osjećaje. Da je drukčije, primijetila bi to po nekakvom, ma i najsitnijem, znaku. No nije bilo ničega. Nije pokazao ni mrvičak zanimanja za nju. Tko zna o kome on misli i za kim čezne... Zašto da se, dakle, zanosi ispraznim nadama. Zašto ga, onda, toliko želi sresti? Kad bi se to i dogodilo, on se je zacijelo ne bi ni sjetio. Ali tada bi bila sigurna da su njezine sadašnje pretpostavke točne. Čak joj je možda i draže da to nikad sasvim pouzdano ne sazna.

U takvoj situaciji i raspoloženju dobro joj je došlo što je zbor forsirano održavao pokuse. Spremali su veliki svečani kocert u povodu 30-godišnjice osnutka. Tako joj je preostalo vrlo malo vremena za razmišljanje. Tek svake večeri, prije nego zaspi, dala bi maha svojim osjećajima.

* * *

Marko je sve više slobodnog vremena provodio u svom stanu. Izlasci, društva, čak i utakmice, sve su ga manje privlačili. Ometali su ga u mislima. Kamo bi god pošao, uvijek mu na pameti jedino — ona. Da mu je to netko nekad rekao, grohotom bi se nasmijao. On da postane takav zasanjani sentimentalac! Pokušao je nadvladati ovakvo svoje stanje, no nije uspio. Sve se uvijek svodilo na jedno: ona i samo ona. I tako uglavnom sjedi kod kuće,

gleda televiziju, čita... Koji ga put ipak uhvati nekakav neobjašnjivi nemir pa mora izaći. Tada lunja po tramvajskim stanicama, ode do kolodvora, svraća na najfrekventnija mjesta — sve s potajnom nadom ne bi li je negdje sreo. U toj nadi odluči da ove godine ne pođe nikamo na godišnji odmor, da ostane u gradu.

Nije se, međutim, dogodilo ništa.

Listajući jednog kišnog srpanjskog vikenda kod kuće novine baci pogled i na mali oglasnik. Šta je to? Neki mladić moli da mu se javi djevojka koja je prošle sedmice putovala autobusom iz Krapine...

— Jesam blesavac! Kako mi, zaboga, ta mogućnost nije pala na pamet! — skoči Marko iz naslonjača i stane užurbano koračati po sobi. — Tako je, to ću učiniti... Ali čekaj, sezona je godišnjih odmora, možda je otputovala, nije tu... Ništa zato. Gdje god bila, čita valjda novine. Dat ću oglas sada a ne bude li odaziva, ponovit ću ga u rujnu kad je s godišnjima uglavnom gotovo... Jasno da ne mora uspjeti, ali može. Ipak nekakva nada...

Već u ponedjeljak predao je oglas za subotnji broj.

* * *

Taj put Biba je uzela godišnji odmor u kolovozu. Putovat će prvoga. Godinama odlazi u isto mjesto. Svidjelo joj se, tamo je sad već domaća, tako se lijepo odmori i osvježi. Danas je ponedjeljak, dakle još svega sedam dana do odlaska. Proći će vjerojatno brzo jer su tri kolegice na odmoru, posla je mnogo, radi se bez odaha. Pogledaš na sat i sama sebi ne vjeruješ: već je podne. Nego šta to Blanka pripovijeda?

— Cure, zamislite te muškarce! Služe se zaista plitkim štosovima. Čitam jučer u »Večernjaku« oglas u kojem nekakav klipan moli djevojku koja je toga i toga dana putovala vlakom... ne sjećam se više odakle... da mu se radi važne stvari javi... Kao da ne znamo kakva je to važna stvar! Nije valjda luda...

Biba je zamalo kriknula. Dva preostala sata radnog vremena oduljila su joj se više nego cijelo prijepodne. Čim je došla kući, zamolila je gazdaricu novine od subote. Povukla se smjesta u svoju sobu, ruke su joj se tresle i s mukom je pronašla taj oglas: »Simpatičnu djevojku sa sjedišta 96 brzog vlaka Rijeka-Zagreb 1. srpnja (nedjelja) zainteresirani suputnik moli da mu se javi radi važne stvari...« Klonula je kao pokošena i trebalo je dosta da dođe k sebi, da ponovno uzmogne rasuđivati.

— Radi se nesumnjivo o meni. To je bio broj moga sjedišta. Da mu nije stalo do mene, ne bi me tražio. No je li oglas uopće njegov? Može to biti i netko drugi, tko zna s kakvim namjerama... Nešto mi ipak govori: on je. Moram se javiti. Inače ću ga zauvijek izgubiti... Ali šta će misliti o meni ako odgovorim? »Laka roba koja trza na svaki prvi pokušaj.«

Ipak se javila. Kratko i odmjereno: »Pišem Vam jer kažete da se radi o važnoj stvari. Nazovite me, molim, na broj 440-976. To je moj ured. Ne možemo voditi dugačke razgovore. Predložite samo mjesto i vrijeme sastanka. Uz štovanje Biba.«

* * *

— Biba! Telefon za tebe...

Vidno je problijedila premda je poziv očekivala.

— Molim... Da, ja sam...

— A ja sam — govorio je sonorni muški glas — Marko, čovjek iz vlaka i oglasnika. Po vašoj želji moram biti kratak iako bih od radosti govorio beskrajno dugo... Moj je prijedlog: večeras u sedam na početku Tuškanca, ispod kina... Znak prepoznavanja nije potreban. I predobro sam vas zapamtio.

— U redu...

— Hvala. Ipak vam moram reći još ovo: poludjet ću do večeras... Da samo znate koliko sam od onog putovanja dosad čeznuo za vama... Kad sam već počeo, reći ću sve. Volim te, Biba. Zbiljski, od sveg srca... A ja... smijem li se ja čemu nadati?

— Smiješ, naravno da smiješ — prošaptala je i poklopila slušalicu.

Navečer se bez riječi privila uz njega.

Bili su sigurni da nađoše svoju sreću.

Ante JAKŠIĆ

Povratak

Nad ulazom stara loza čeka,
s grozda blista zaostala kap.
Stigao sam. Prah s puta daleka
s nogu stresem i odlažem štap.

Na stolu je s jabukama zdjela,
na ruci mi psa vjernoga dah.
Daleko su gradovi i sela,
hladne sobe i za život strah.

Komad kruha i šalica mlijeka,
cvrkut laste i grlice guk!
Nema bolje utjehe i lijeka
da mi s duše padne hladan muk.

U oluku šum vode šumori,
kako mi je blizak njegov pad!
Kao nekad voštanica gori,
kao nekad kad sam bio mlad.

Nek me više odlazak ne čeka,
nek na grozdu vedro blista kap.
I nek pute, lutanja daleka,
zaboravi moj umoran štap.

Tomislav ANTUNOVIĆ

Jaću se pomoliti

Rodnu mi obalu
bijelu od sunca i od sunca crnu
ovog ljeta
zaposjeli turisti iz raznih zemalja
i krajeva
među njima i crne braće što o zlu misle
u to doba tamarini se ne njišu zelenom
tišinom ni masline mirom
u te dane tišina je ovdje skupa
i mir je skup
i dok nam dnevni tisak masnim slovima javlja
o nadvišenom broju suvremenih nomada
pristiglih na naše morske žale
dotle
Korčula nam gori
gori Makarska, Šibenik
Zadar gori i Dubrovnik gori
u ognju nestaju djedovske nam šume
tko te pali zemljo, moja?
I tko će mi reći:
gdje će ptice viti svoja gnijezda
i kad će opet zapjevati zori i suncu
gdje će zec i lisica naći svoja legla
i zmija otrovnica
gdje će domorodac na djedovskoj zemlji
naći mir i spokoj
u toj
pod nebom velikoj praznini
u toj pustoši popaljenoj gdje je život
do jučer bujao
i gdje je život trudnim zadovoljstvom trajao?

II

Ištem pute poznate pute do mora
a putova kao da nema
i to more kao da više nije naše more
već velika naša rana
i dok gazimo djedovsku zemlju ti nomadi
gaze nas
da se i u zemlju ukopamo
i u more da se zagnjurimo
nemamo slobode
sloboda nam je oduzeta
umorni smo od ovog i ovakvoga života

mi od rođenja burom i morem umivani
umorni smo od prostakluka
umorni od bestidnih golaća
od njihova gnjusa i gnjusobe
umorni od lupeža svih imena i svakog soja
svaka stopa žala stopa je našeg poniženja
od tog mravinjaka gubavaca
od tih slaboumnih oholica
od tih bahatih bezobzirnika
uzalud okrećemo leđa
uzalud zatvaramo oči
kad obraz nam je prodan
obraz nas morem srođenih
da i more od stida tugom šumi
a galebi odbjegli

III

I umjesto da za sobom povučem gromove
ja ću se pomoliti za san popaljene mi zemlje
za tamarine da se ponovo zanjišu zelenom
tišinom
za masline da zašume mirom
pomolit ću se za spokojan život uz naša ognjišta
za naša mirna jutra i naše tihe primorske noći
za naše more da nam šumi mirom dubina
i da nam se galebi vrate
i to će biti
još jedna bol
ista bol

Iva ČUVALO

Noć

O hladna noći!
Što to čuvaš u svome naručju?
Nebo je tvoje kao svila
vezena rukom divova.
Tajanstvene tvoje su oči
i vide sve.
Ti čuješ sve.
Ali, što znadeš, to skrivaš.
Tajne su tvoje sigurne
od ljudskih pogleda.

Pean

— *Ivanu Krstuloviću*

Ivane,
pjesan htio bi čuti o samotnom majstoru s Meja
što mjerom planine i dugim meketom stada
gradi kameni stih i visok obrambeni zid
između svijeta i sebe,
zbijen rukom u zemlju i dlijetom u granitnu hrid?
I ja bih htio to čuti,
ali planina šuti.
Jarci po Kozjaku brste i borbe pod Svilajom vode
sa stijene skaču na stijenu pod Mosorom i onkraj planina
i kao divojarci s papkom na rubu ponora
visoko dignute glave meketom pradavnog Pana
kozice rasute zovu.
Ja to, Ivane, znam, al' nikad ne vidjeh Vlaja
ni Vlajinju
kako se s čelom u čelo s vilašima bradatim bore,
nikad ne vidjeh ples skokovit jarića plahih
ni jare u krilu djevojke ne vidjeh nigdje
kako ga frulicom draži i pjesmu suncu mu pjeva
u uho.
Vidio sam kamen kako u suncu i vlazi
sav blistav u boji treperi
i na crljenici zemlji u škrapi bliješti i gori.
Vidio sam i tugu samoće u vrtači na bilu planine,
ali samo na Mejama vidjeh gorštaka u dugom i teškom kabanu
kako s rukama visoko vrh glave, visok kao obelisk,
s brda brdo doziva
i pjeva — kao da kamenje u ponore valja —
začinje s jektavim ooooj
i s vučjom kadencom svršava svoj gordi planinski poj.
I gajdaša sam vidio tamo
— kraj jarca poganski kleči —
i dok mu mijeh pod pazuhom brekne
i prdaljka pod prstima pjeva
jarac ga stentorski prati
u basu,
a u mijehu mu il' otac il' mati.
Sve jarci, jarići, Vlaji, pastirice laganih nogu
uz njih nimfe
i grčki heroji
u kamenu i u granitu
i u plamenom zgusnutoj glini
s police gledaju,
stoje

kao Ahejci na ruševinama od bogova napuštene Troje.
Među njima Majstor i mag
nad ponorom snova
u sjeni palme i bora
gleda i smješi se snu
i pjeva,
pjesmom vjekove budi
vjekove kada su ljudi bili ko bogovi lijepi i ludi
a bogovi ludi ko ljudi.

Matija ŠIMUN

Usprkos krivdi

Kada bih mogao
skinuti okove,
te sputanike
sa svoje šireće duše,

otključao bih duše sveg roblja
za bolje sutra,
oglasio se rikom zvjerinjim
i rodio se;

počistio bih prašinu nametenu
sprao zgrušanu krv,
ocjelovio se
i
u prkos krivdi
krenuo u pohode silne.

O, ...!
Strašno je biti sputanik,
ne biti sljeditelj misli svojih,
gledati prirepina rep
tih abortera duše
...!

ali,

već sutra
raspojasat ću se do kosti
izvući iz okova
i u svoj svojoj raspjevanosti
iskazati volju živobitstva,
neuništivosti vodilje
latentnog embrija...

NADE!

Tone OTOČAN

S omčom straha oko vrata

Sada kad nas usred dana
zagradili neboderi
i kad na nas sa svih strana
lasom mašu živoderi,

s omčom straha oko vrata
grist' bi mogli kao zvijeri,
hazardirat iz inata,
dragovoljni kaskaderi:

pojahati, prije smaka,
vrane konje razigrane,
rasedlane, razuzdane;

i graditi od oblaka
zbjega luku, spasa (v)arku,
bijelo jedro i katarku.

Pavao DESPOT

Školjka

U predgrađu Kölna, u oku mladića, suza se cakli;
drugovi njegovi, zimmeri, ne mareći za to, brzo i čilo,
kao što su trenutak prije razbacali, digli su, makli
sve sa stola, a onda zaigrali. Do duboko u noć se pilo...

I on je ostao tu, bježati nije imao kamo;
tek, pokatkad, bacao je pogled u daljinu...
— Kad ćeš me prestati mučiti, tuđinska jamo?! —
I okrenuo je leđa kartama, čak i vinu.

I izašao je iz sobe; svud naokolo lica tuđa.
U ruci mu, sa stola, »ukradena«, lijepa, mala školjka.
Bezbroj je nespokoja u duši koja luta i sve je luđa

ranjena zavičajem. Još jedna naša boljka...
Domaća, mala školjka, i sestra, otac, mati;
još jedan Hrvat čezne, eno ga, tiho pati...

Vjera SIEBELT-JAKŠIĆ

Zvona hvarske katedrale

Kako ih je divno čuti,
kad zabruje sa zvonika,
zlatno jutro zvuk im nosi,
pa jeknu u srca snena,
kao ljubav koja prosi.
Zovu, mole, kažu svima
križajte se, dan počima.

Kad svečano podne zvone,
njihajuć' se amo, tamo,
bat udara, bronca ječi,
krugovi se zvuka šire,
kao jasne silne riječi.
Topli zrak se sad leluja
noseć njihov Aleluja!

Večer kad se spusti blaga,
preko starodrevnog grada,
sunce već u more tone,
ko da šire meka krila,
stara zvona smjerno zvone.
Pozdrav Gospi sada jave
pjevajući: Ave, Ave...

Miljenko MAJETIĆ

Obećanje

Nemoj sumnjati u ljubav.
Nemoj se bojati časa,
Nije zlo svagdanji život.

Čuj: kališ se.
Vječnost je tvrdo obećana.

Stići ćeš.

O, da mi je odjedrilat

I

More ko staklo,
pješčani plitkac svrdlaju prstavci,
napuklim nebom lete klaukavci:
jutro se pomaklo!

II

O, da mi je odjedrilat
iza rta,
iza školja,
gdje se nebo s morem spaja,
gdje je privid zagrljaja;
i za dana,
i za noći,
nedostižan ko at krilat,
o, da mi je odjedrilat!

III

Zanosno je izjedrilat
iz te plime polutmine,
iz te mirne zavjetrine;

pod naletom maestrala,
na vrsima sna i vala,
zajedrilat,
odjedrilat!

IV

Slatko li je jedrilati
mokra bedra,
puna jedra,
uz jedrila skakutanje,
uz valove klokotanje;

slatko li je jedrilati
uz pećine golubnjače,
uz konobe gugutnjače;

otud poći,
tamo doći;

slatko li je jedrilati!

V

Naprsli plitkac vrtaju prstavci
raspukle škrape rastaču prstaci,
napuklim nebom sniježe klaukavci.

More — rasprslo staklo:
pučevi — jarci,
valovi — janjci.

Jutro je promaklo!

Mustafa H. GRABČANOVIĆ

Ispovijest

Moje su pjesme staromodnih tema —
nisu pop stila, — pjesnik sam bez brade!
Ne mogu gajit baš nikakve nade
da ću se domoć masnih tantijema!

Eh, baš me briga što će netko reći!
Ja pjesme pišem što ljepotu volim,
što se ko vjernik nadahnuću molim:
pjesme su izvor moje duše sreći...

Nikad za škude ne skrnavih Muze,
nit ću kad pravit od smrtnika bogove, —
sretan sam kad sivonji natičem rogove
i pljujem gliste što ljigavo puze...

I nikad neću svoju kičmu sviti,
nit me je briga što će netko reći, —
pjesme su moje izvor mojoj sreći:
kroz život zvijezde vodilje će biti!

A bijedne gliste slijedeć trag Mefista,
lizat će pete, lizat tantijeme... —
A konačan sud će dati vječno vrijeme:
tko ima kičmu: čovjek ili glista!

Pavao DESPOT

Dragulji patnje

— Što je pjesniku gore, to je poeziji bolje... Puškin je najbolje pisao u zatvoru. U teškim trenucima strašnih prijeloma bolje se piše. —
Andrej Voznesenski

— Okovi su krila da se brže leti. —
Skrivena su blaga u nemoći, muci;
neslućena snaga u patnji i sjeti,
dužnici smo često zločinačkoj ruci!

Jer, dok ona tuče i udarce niže,
u duši se žrtve mnoga svjetla pale;
plamen veći biva, suklja, kule liže,
u kojima gore duše podle, male...

U stvari, bez borbe, svaki život gubi;
zadovoljstvo krhko, u kojem se pada:
— Samo jer je jači, slijedi ga i ljubi! —

— Na zapovijed. — Čuješ! I gasi se nada.
Kad je lako, život Sunce samo rubi;
najveće je djelo dijete teška rada.

Drago KRPINA

I nitko nije znao

Bio sam dijete
i nitko nije znao
koliko sam potreban ljubavi.

Bio sam mladić
i nitko nije znao
koliko sam potreban nježnosti.

Postajem čovjek
i nitko ne zna
koliko sam potreban blagosti.

Ivo GRGUREV

Triptih o djetelini

Nicanje

Dah buđenja lagano je podraškao trave:
sve iz zemlje sitne promaljaju glave.
U njima tiho klorofil pjeva...

Po livadi djetelina sramežljivo niče
i u sunce gleda, koje pobjednički kliče
nad raskošju niknulih usjeva.

Sljubljuju se zelene vlati kao vjerničke glave,
ko vrhovi gora kad se u predvečer plave.
— Svako oko od radosti sijeva...

Bujanje

Primamila me gibanjem plahih prstiju —
mahanjem listova što u sebi kriju
tajnu novog života.

Legoh u gustiš, gdje me čeka svirka
štono se čuje kada vjetar pirka.
Oh, kakva divota!

Tako je dobra djetelina da mi ovija vrat
svježim šalom i hladi, u podnevni sat,
vruće, uskucale žile.

— Ne znam da li to ona mene mazi
ili ja nju... Sunce sve niže slazi
i gubi svoje sile.

Košenje

Gledam kako ti sijeku glavu i ruke,
kako točiš zelene suze od muke.
Blistaju britke kose...

Ne mašeš mi vlatima, ne zoveš me više.
Ne raduješ se ni željnim kapima kiše.
Tužno zuje ose...

Pokošena ležiš, lišće polako žuti.
Bumbar sletio na te; zamišljen šuti,
jer ti je svenulo lice.

Doplaze gušteri, božje ovčice i mravi
da ti se jave prije nego te kosac savi
među unaprečne žice.

Vjekoslav MAJIĆ

Udaja sreće

O noći, razbij svirala pijanih cvrčaka,
Ušutkaj usta zaljubljenog lahora,
Ugasi svjetionike u pramenju neočešljanog mora,
I kraljuj noći sa žezlom mraka.

O noći, ispij kaleže zvjezdanih zraka,
Sakrij zgarište želja pod čelom rascvjetalih bora,
Sad mi se udaje sreća i noći budi najgora:
Načičkaj joj pir mnoštvom pečalbnih traka,

Osvijetli na stolu jabuku razdora,
Ukradi joj prsten novog zaručnika.
Dan bih još živio od njezinog krika!

Ne idi noći, zar te tjera zora,
Ja s tobom ne mogu, a ti budi lijena.
Iz svadbenog vina zavodi me pjena.

Individualnost na raspućima nedokučivoga

U povijesti židovskog naroda očituje se na poseban način uloga pojedinca. Glavni akteri cijelog Starog zavjeta zajedno tvore tek jednu neznatnu, brojčano posve zanemarivu grupicu ljudi. Svatko od njih zasebno ostavio je jedan neizbrisiv pečat na svojim sunarodnjacima koji se i danas živo osjeća. Baš ti mali izuzeci su, odmah uz Jahvu, jedini nositelji opstanka i pravog rasta Izraela prije Krista. Individualnost je ona koja kroz jedan golem vremenski period silovito osmišljava inače besmislenu kolotečinu povijesti. Bog radi jednoga, ne osvrćući se ni najmanje na bilo koje kriterije ljudske logike, naprosto ni iz čega stvara čitav narod. Nemoguće postaje mogućim preko Abrahama, koji uz svu svoju starost ipak postaje praotac. Samo zbog obećanja dana njemu njegovi potomci postaju posebni i od Boga privilegirani. I onda kada ti isti Izraelci posve pogaze i zaniječu svoju vjeru, Bog ih nikada do kraja ne odbacuje, ostajući tako unatoč svemu vjeran riječi zadanoj njihovu dalekom pretku. Čitav jedan narod, čitava jedna povijest i toliki bezbroj milijuna pojedinih sudbina zasnivaju se na tom obećanju iskazanom jednom čovjeku, koji tako postavlja novi smjer životu na ovoj zemlji. Njegovi rijetki pravi nasljednici poput Jakova, Izaka, Mojsija, Jošue i Davida iznose posve osamljeni, svaki u svom vremenu, breme odgovornosti i skrbi za cijelo društvo u kojem žive. Bog samo zbog odanosti i molba takvih svojih svjedoka, često u suprotnosti s gotovo apsolutnom većinom ostalih, brižno pazi na prevrtljivi puk, udjeljujući mu pobjede nad neprijateljima, izbavljajući ga iz ropstva ili čudesno intervenirajući na najrazličitije načine. Pravednik smije primati objave za cijeli narod jer samo on je dostojan da direktno saobraća s nebom. Tako, i kada svi postanu otpadnici prignuvši svoja čela idolu, zagovor jednoga — posredovanje Mojsija, spašava Izrael od potpuna uništenja. Nije ni od kakve važnosti neznatnost osobe koja prione uz Boga. Naprotiv, baš od te ništavnosti traže se čuda, i ona se događaju. Kroz sva stradanja njihove duge povijesti Židovima dolazi izbavljenje, i duhovno i materijalno, preko pojedinca. On je pozvan i određen da sprovede volju Božju usprkos svemu i svima.

I kako kroz povijest Izabranog, tako i kroz povijest svega Božjeg naroda, protagonisti su opet tek izolirane i jedinstvene individue. Oni su velikodušno odgovorili općem pozivu na svetost i stoga preko njih djeluje Bog dajući život svojoj Crkvi. Taj mali broj odvažnih, poput svetog Frane ili svete Tereze Avilske, mijenjao je, više od bilo kakvih revolucija, svoja razdoblja... Još i danas oni, iako odavno mrtvi, potresaju duše, jer autentičnost ne može nikada izgubiti na aktualnosti. Situacija je uvijek ista. S jedne strane imamo mnoštvo koje se odaje igrama i užicima, a s druge strane imamo neshvaćene osobenjake koji sreću nalaze u molitvi i trpljenju. Svaki kompromis između ova dva, krajnje suprotna, rješenja uvijek je nemoguć. Posvećenje svijeta ili sužanjstvo duše, to je bit sukoba koji i mi živimo. Nije Božji onaj tko kao

Aron na nagovor naroda pravi kakvo zlatno tele podvrgavajući se volji većine. Ovakvim kapitulacijama koristi se zlo za uništenje pojedinca, svjesno da ga samo on može ugroziti jer je jedini kadar da realizira dobro. Kod najmanjeg znaka kolebljivosti sile mraka, koje su se do tada uzalud nastojale nametnuti izvana silom, postižu svoj cilj: *uniformiranje svih*. Masa je sredstvo da se kod pojedinca nivelira dobro i zlo te da se postigne njegova bezuvjetna pokornost njezinoj niskoj animalnosti koja ne ostavlja mjesta ni za što sveto. Duh mu konačno biva potpuno zarobljen niskim nagonima tijela i uma, a poraženi slabić utvara si da je slobodan, jer mu vlastita oholost priječi da prizna svoj poraz. Onaj, tko nije poklekao, već je poput proroka posve predan svom poslanju, pozvan je da vodi druge k nedokučivim dubinama mistike zahtijevajući od svih mnogo, a najviše od samoga sebe. On, a da i ne pomisli išta sebi pripisati u zaslugu, duboko mijenja svoju okolinu, preodgaja masu stvarajući u njoj osobe.

Povijest je sačinjena od osobnih odaziva Bogu. Kršćanin bi trebao znati koliko je Isus bio presudan za tijek ljudskih događaja i za svakog napose. Čovjek se ne može zastrašen povlačiti pred božanskom veličinom tog ideala, već je dužan na izričito traženje Krista živjeti ga. Nasljedovanje samoga Boga misterij je postavljen pred svakog pojedinca kao njegov isključivi cilj života u službi kojeg sve drugo, pa i sama vlastita egzistencija, nije ni od kakve važnosti. Bog sve traži, ali sve i daje. Samotnici, prezreni od svijeta, taj isti svijet, bilo da su živi, bilo da su mrtvi, i danas kao i nekad mijenjaju kvalitativno jače od bilo kojeg ljudskog sredstva, prirodne nepogode ili rata.

Josip Mužić

O jednoj netočnoj bibliografskoj tvrdnji Josipa Vajsa

Josip Vajs[1] u knjizi »Najstariji hrvatskoglagoljski misal«[2] donosi kratke bibliografske opise svih poznatih hrvatskoglagoljskih misala. Pri opisivanju Misala Pavla Modrušanina[3] navodi slijedeće:

»... Na drugom listu slika sv. Jeronima i natpis (latiničkim versalom):

MISAL HRVACKI

ПО ꙗHMCKH ОБHЧAH H ЧHH CA

BCHMH ЂЖЄ B AHЂЧKHXЬ MHCAAEXЬ COVTЬ...

Po tome Vajsovu podatku poslije se u nekim znanstvenim radovima Modrušaninov misal nazivao i »Misal hrvacki«. Ali, takav list postoji samo u jednom primjerku (istisku) tog misala, i to u košljunskom, kamo je dospio zabunom pri naknadnom uvezivanju. To je zapravo prvi list Kožičićeva Misala hrvackoga, a mogao je pripadati primjerku koji se danas čuva u župnom uredu susjednog Punta, i kojemu nedostaje upravo prvi list. Vajs je, očito, imao pred sobom taj primjerak.

U kolofonu Modrušaninova misala, doduše, postoji tekst koji spominje »misal hrvacki«, ali to nije naslov i nije na drugom, nego na posljednjem listu: »Svršenie misala po zakonu rimskoga dvora. A korežani po ... Nareeni i urdinani po zakonč kopie i misala hrvackoga ...«[4]. Tek je Kožičić godine 1531. svoj misal nazvao »Misal hrvacki«[5].

1. Jozef Vajs (1865—1959), rodom Čeh, slavist, u svoje vrijeme najveći poznavatelj hrvatskog glagoljizma. Počasni kanonik splitskoga, krčkog i zagrebačkog kaptola.
2. Djela JAZU, knjiga 38. Zagreb 1948.
3. Misal Pavla Modrušanina tiskan je u Mlecima 1528, a Vajs ga u spomenutom djelu opisuje na stranici 49.
4. Misal Pavla Modrušanina, list 224. (prema istom Vajsovu opisu)
5. Naziv »Misal hrvacki« krivo je upotrijebio i Ivan Kukuljević opisujući Modrušaninov i Senjski glagoljički misal iz 1494. (koji krivo smješta u 1507) u svojoj Bibliografiji hrvatskoj (Ivan Kukuljević Sakcinski: Bibliografija hrvatska. Zagreb 1860). Pod rednim brojem 39, na str. 5. piše: »Misal hrvacki. U Senju pečatan oko 1507.«, a pod rednim brojem 1160 na 101. stranici piše: »Misal hrvacki po zakonu rimskoga dvora novo štampani. In Venetia per Francesco Bidoni et Mafeo Pasyni compagni 1528. gotičkimi slovi u 4. str. 38.« Sudeći po drugom navodu, vjerojatno se i on koristio košljunskim primjerom Modrušaninova misala.

Darko Deković

Nisko, niže, naj...Nenad*

U 193. broju tjednika *Danas* mogli smo čitati sastavak PRIJEVODNI DOSLOVCI Nenada Ivankovića, u kojem autor neskriveno naginje kritici upravo objavljenoga prijevoda Aristotelove *Metafizike*. Pažljivom čitatelju neće promaći autorov napor da argumentirano potkrijepi polazno motrište, koje je ujedno i dolazno stajalište: »Silan trud i golemo filološko znanje prevodioca Tomislava Ladana izmetnuli su se, čini se, u dvojbeni rezultat.«

Naša kulturna javnost poznaje Nenada Ivankovića uglavnom po njegovim napisima iz područja religije, koje je kroz duži period objavljivao u dnevniku *Vjesnik*, a odnedavno i u tjedniku *Danas* (učestalije) i manje obaviještene valja podsjetiti da je Nenad Ivanković započeo sastavcima iz područja lijepe književnosti. U tu svrhu, nevjerni i znatiželjni mogu zaviriti u časopis *15 dana* (brojevi: 1—2 i 7/1972. godine), gdje su Ivankovićevi radovi posvećeni obljetnicama Williama Faulknera i Heinricha Heinea.

Na temelju onoga što je Nenad Ivanković objavio posljednjih desetak godina, slobodno zaključujemo kako je on zapravo podaleko (i podugo već!) i od metafizike i od lingvistike. Naročito je daleko od kreativnoga sudjelovanja u tim područjima, za razliku od prevodioca *Metafizike* (prije toga i *Etike*, a nadamo

*Ovaj prilog prvotno je zamišljen kao odgovor na tekst *Prijevodni doslovci Nenada Ivankovića* (vidjeti: *Danas*, br. 193, od 29. listopada 1985. godine). Uz kraće popratno pismo prilog sam i uputio uredniku rubrike *Pisma* gospodinu *Viktoru Knivaldu*. No, kako stvarni *prilog* nije objavljen, već samo dio pisma uredniku, stoga se ukazala potreba da »zaobiđeni« tekst bude objavljen u cijelosti, (vidjeti: *Danas*, broj 195!).

se uskoro i *Politike* i *Fizike*), koji je na ovaj način htio dati svoj skroman (po nama zavidan, ako ne i jedini) obol stvaranju filozofijske terminologije u duhu našega jezika.

Stoga je NISKO dovoditi pod znak pitanja nečiji višegodišnji napor i samokritično nastojanje da se stvori kakva-takva terminološka riznica za ionako teško prohodno pojmovlje.

Još NIŽE je huškačko prozivanje i prišivanje prozirnih etiketa poput one: »Dojam je da je prijevod 'kroatiziran' do mjere da čovjek, doduše prepoznaje stvari ali se ipak u njima ne snalazi.« A sve to, cijeli članak, ovijeno izrupičanim govorničkim rukavicama s povelikim 'očicama': »čini se«, »bojimo se«, »kako izgleda«, »dojam je«, itd.

Na kraju, uzimajući izvadak sa 268. stranice prijevoda, gdje su bar tri moguće sporne riječi, Nenad Ivanković izostavlja 'podrubna' prevodiočeva tumačenja nazivaka kao što su: odmišljanje, prisutnina, naravoslovlje.

Bjelodano je, dakle, da bi urednički kolegij cijenjenoga glasila ostvario višestruku korist izostavljanjem napisa PRIJEVODNI DOSLOVCI. Prvo: uredništvo bi sačuvalo toliko puta nepravedno napadanu reputaciju ovog mladog i svježeg tjednika. Drugo: poštedjelo bi neugodnosti iskrene poklonike Aristotelove riječi i Ladanovih prevodilačkih nastojanja. I na koncu: ponajprije i ponajviše, sam autor neslavnoga teksta bio bi pošteđen daljnje devalvacije.

Zahvaljujući na ustupljenom prostoru, drugarski pozdravljam.

Tvrtko Klarić

»Prava je znanost ponizna...«

Vjerni čitatelji »Marulića« naišli su u broju 5/1985. u rubrici Mišljenja i reagiranja naslov: »Kratak odgovor o. Cvekanu« iz pera J. Buturca. A taj »Kratak odgovor...« trebao bi biti na onaj moj napis »Kritika mora biti humana« iz »Marulića« 3/1985.

Pročitajte još jednom moj napis iz spomenutog broja i uvjerit ćete se da ovaj »Kratak odgovor o. Cvekanu« uopće i nije nikakav odgovor. To je suvišno natezanje s »Nadbratovštinom...« i sa samostanom u Poljanskoj. Zapravo, to želi pokazati, kako gosp. dr. J. Buturac ima pravo, a o. Cvekan nema. Točnije: Buturčev odgovor je znanstveno osnovan, a tvrdnja o. Cvekana ne stoji. Ne želim raspravljati o stvarima koje dr. Buturac ionako ne bi prihvatio, jer bi to značilo ogriješiti se o »poniznu znanost« do koje je njemu osobito stalo. P. Vigilije Greiderer je za mene auktoritet u poznavanju povijesti Franjevačkog reda i stoji ono, što je napisao, kad kaže, da je Bratovština od kordice sv. Franje Treći red, onaj isti koji se danas zove FSR — Franjevački svjetovni red. Jednako i ono o Franjevačkom samostanu u Poljanskoj kod Stražemana, što nema nikakve veze sa samostanom u Slav. Požegi. On je pripadao Slavonskoj kustodiji Provincije Presvetog Otkupitelja u Gjöngjösu ugarskom, dok je Požega u Zagrebačkoj kustodiji Ugarske provincije Sv. Marije.

To što gosp. dr. J. Buturac nije ništa našao u Arhivu Vjeroplodnice u Rimu, nije nikakav dokaz, a do njegova »povijesnog domišljanja« nije mi nimalo stalo. A ono »ut aiunt fuisse« — kažu da je bio, znak je predaje koja se stoljećima čuva i isto je tako značajna kao i ono izričito napisano.

Za njega nije, a za ljude, koji traže istinu, je značajan pokazatelj nepoznate stvarnosti. Požega i Poljanska nisu u istoj povijesnoj vreći, ali ne znači da Poljanska u nekoj ipak jest i da se za nju zna bar toliko koliko i za Požegu.

Meni je osobito drago, što je gosp. dr. J. Buturac *1985.* godine konačno našao ono, što, pišući svoju monografiju »Crkveno-kulturna povijest Požege i okolice 1227—1977«, Zagreb 1977, nije pokušao naći, pa je napisao »da Confraternitas cordigerorum mora biti neka muzička bratovština za unapređenje glazbene kulture« i tako zaveo na krive postavke Lovru Županovića (Sv. Cecilija, god. II, br. 3—1981, str. 63). Svakako jedna lijepa pozitivnost!

U »Kratkom odgovoru o. Cvekanu« zaustavio bih se na točki 3, koja svršava tvrdnjom: »Prava je znanost ponizna, pogreške priznaje i popravlja.« Prije svega, to mi znači kao ono kad djeca uhvaćena u kvaru kažu: »To se polupalo.« Lako za znanost, ali za znanstvenika! Znanost nitko ne poziva na sud jer ona ne može ni priznati a ni popraviti pogreške. Prava znanost i ne može biti ponizna, jer joj je cilj — istina. A istina je svjetlo koje svi vide i moraju vidjeti. A znanstvenici su osobna bića, sposobni priznati i popravljati, ako nisu služili znanstvenoj istini. Naravno, ukoliko ne govore istinu. A ako govore i stoje u istini, onda tu istinu moraju i braniti. Ne smiju šutjeti kad se istina udara po licu. Ponizni Krist je šutio kad su ga udarali, pljuvali i zlostavljali, ali je na udarac Aninog sluge, koji ga je tjerao u laž, odgovorio: »Ako sam rekao krivo, dokaži. Ako li ne, zašto me biješ?«

Gospodine dr. J. Buturče, Vi ste me dva puta nemilosrdno udarili po obrazu, ponižavajući me uvredljivo, da sam diletant, nestručnjak, publicist, nadripisar. Niste za mene i za moj pošteni rad imali ni jedne jedine riječi pohvale i poticanja u radu, koji je koristan našemu narodu bar toliko koliko i Vaš. Vi niste smatrali potrebnim priznati da ste me povrijedili, ponizili i s visoka htjeli pregaziti. Zašto to ne možete učiniti?! Radi »ponizne znanosti«! A da li ste ikada postavili samome sebi pitanje: *Što je to poniznost?* Ja Vas ne želim poučavati, no kao čovjeku »ponizne znanosti« navest ću izjavu Gandija koji kaže:

— Odgajati se može Istina, jednako Ljubav, ali odgajati poniznost znači farizejstvo — pretvaranje. Poniznost je jedan logički čin, kolokvij jedne dobro shvaćene objektivnosti.«

A Vi, gospodine dr. J. Buturče, niste objektivni. Niste to od početka do sada, ni prema meni ni prema mome radu bili.

Paškal Cvekan

Dostignute i nedostignute čežnje

Pjesme su govor srca i uma, a dobre su tada kada su estetski i ljudski sugestivne, kada čitaoca uspiju toliko zaokupiti da im postane prijatelj koji se neprestano vraća s novim zanimanjem i oduševljenjem.

U svojoj zbirci pjesama »Bujice i bregovi« Đuro Vidmarović je povezan s djetinjstvom, rodnim krajem i uznemirenim vremenom u kojem živi. Romantični je prijatelj svoje Ilove, svoga Trebeža, svojih šuma i livada po kojima i oko kojih luta nošen svojim čuđenjem i strahovanjem. Od sebe i okolice svoga sela ne miče se ni onda kad ga veliki gradovi privuku vrtlogom svjetla, znatiželje i napretka.

Ako pogledamo njegove pjesme sprijeda (u definiranom vanjskom izgledu), vidimo pjesnika Vidmarovićeve veličine; ako ih pogledamo sa zadnje strane (unutarnje stvaralačko raspoloženje), vidimo pjesnika koji je stvarniji od svoga uzbuđenja i veći od svoga pjesničkog krika.

Vidmarović je prijatelj svojih zavičajnih pejzaža, svojih snova iz djetinjstva i svoje ljudske tuge — i na svemu tome se vrti kao na vrtuljku. Njemu je jasno (ako nije, treba mu biti jasno) da ne smije podleći pod teretom zagonetne prirode, ljubavnih rana i ljepote koju nosi u sebi i onda kad je veseo i onda kad je tužan, jer izlaz je uvijek: dići se i ići dalje.

Kao pjesnik Vidmarović nije zbunjen, smušen, nečitljiv i neznačljiv. Odvojio se od mnogih mlađih pjesnika koji znaju samo bježati u gužve besmisla — zbrkano, beznačajno, bez povezanih slika i uočljivih misli. Njegovi lirski međušumovi odaju pjesnika kojemu je poezija spas u grubom svakodnevnom životu. Životne činjenice prenosi u stihove u skladu sa svojim doživljajima — u nadi da će stići na svoju daleku, svima nepoznatu, stanicu s koje se odlazi u poeziju i pjesničko trajanje. Trebamo poželjeti da u tome uspije i da dospije do svojih dostignutih i nedostignutih čežnja.

Smatram da Vidmarovićevu zbirku »Bujice i bregovi« treba tiskati i tako joj omogućiti da u slobodnoj lirskoj konkurenciji nađe svoje mjesto.

Jakov Ivaštinović

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Origen: POČELA.** Preveo M. Mandac. Symposinon, Split 1985.
2. **PROLOŽAC 3/85.** Proložac 1985.
3. **Đuro Vidmarović: BUJICE I BREGOVI (pjesme).** Kutina 1985.

ZIMSKA BILJEŠKA

U članku »Nekoliko podataka o našem jeziku iz arhiva Dubrovačke Republike« (Istorijski časopis Istorijskoga instituta u Beogradu, XXIX-XXX, 1982-1983, Beograd 1983, 1011-115) Branislav Nedeljković piše: »U časopisu 'Historijski zbornik' [...] tu skoro kritikovan je dr T. Popović zbog 'pogrešne' upotrebe 'lingua serviana'; kritičar hoće da izvede Popovića iz 'zablude' pa tvrdi da to ne znači srpski jezik već ćirilica. Taj 'izum' je vrlo star i o njemu je govorio pok. Luko Zore [...] i odgovorio na takve 'učene' tvrdnje iznete u klerikalnoj (proaustrijskoj) štampi. Trebalo bi doista preštampati te stare polemike da ne bi došlo do apsurda da se tvrdi da se proglas u Dubrovniku vrši 'na ćirilovskom jeziku' dok u originalu stoji da se proglas izvikuje na srpskom jeziku da bi svako bolje razumeo [...]«.

Taj grešni kritičar sam bio ja. U »H. z.« (1978-1979, 391) o Popovićevoj knjizi »Turska i Dubrovnik« napisao sam i ovo: »Međutim, gore od toga preinačavanja jest krivotvorenje izvora, tj. podataka iz Historijskog arhiva u Dubrovniku. [...] Prvi podatak je u nalogu vlade Petru Dživovu Buniću u Banjoj Luci da, »ako mu beg pokaže neke druge zarobljenike 'koji bi, pod izgovorom da govore i pišu srpski, hteli da se stave pod dubrovačku zaštitu', izjavi da oni nisu Dubrovčani«, a drugi u uputi Dživu Marinovu Gunduliću koji je pljevaljskom sandžakbegu trebao odgovoriti »na sve njegove prigovore, među ostalim i na to što mu je vlada pisala ćirilicom i srpskim jezikom ('in serviano'): '... istim jezikom pišemo sultanima i pašama na Porti'«. [...] Ipak arhivski dokumenti, od kojih imam faksimile, govore drugačije. U prvom primjeru riječ je, kao i na str. 168, o »slavenskom jeziku«: »[...] quali sotto pretexto del idioma in lingua schiava se volessero salvare sotto l 'umbra nostra [...]«, a u drugom o ćirilici a ne o srpskom jeziku: »[...] con lettera scritta in serviano lamentandosi di questo voi risponderete che anche nel detto caratere scriviamo [...]«.

»Dakle, nije riječ o pogrešnoj upotrebi nego o smišljenom naumu i preinačivanju, kako sam i napisao. Dakako, »ćirilovski jezik« je B.N. odnekle drugdje pokupio, a gdje je u mom tekstu našao izričaj »lingua serviana«, ne znam. Koliko mi je poznato, Popović nije reagirao na moj osvrt, a ne vidim razloga da mijenjam svoj sud ni danas. S druge strane Popovićev branitelj čini istu pogrešku: on krivotvori moj tekst. No, što se tu može. Te su metode odavna poznate.

Nedeljkovićev članak potiče potrebu da netko od specijalista za dubrovačku povijest napokon ozbiljno i objektivno monografski istraži, sistematizira i rastumači kronološki i po segmentima javnoga i privatnog života upotrebu različitih naziva za narodni jezik starih Dubrovčana, da tu upotrebu usporedno prouči u sklopu razvitka toga jezika do novijega vremena i da dijasistemski izvede sve potrebne zaključke. Jasno, nedvosmisleno i konačno prema modernoj povijesnoj i lingvističkoj znanosti, njezinim metodama i rezultatima. Naime, Nedeljkovićev članak ni u kojem od tih elemenata ne zadovoljava. Dakako, bilo bi dobro pročitati i specijalistički osvrt na ovaj članak, ali — poznavajući prilike — sumnjam da će ga biti.

»Naš jezik« u naslovu jest »srpski jezik« u tekstu. Pisac tvrdi da je u Dubrovniku srpski jezik bio govorni svih staleža i treći službeni jezik. Pri tome se poziva na N. Nodila,

koji je 1883. napisao da se u Dubrovniku »od pamtivijeka govorilo ... srpski«. Odgovarajući pak na pitanje »koji je to slovenski ili 'slovinski' jezik koji je pobedio u nekad romanskoj Raguzi a zatim potonjem Dubrovniku?«, on se poziva na M. Rešetara, koji je (oslanjajući se na Miklošiča) napisao »da se srpski jezik poklapa sa štokavskim govorom«. On stoga hoće ovim člankom potvrditi »tačnost Miklošićeve i Rešetarove teze, izrečene 1890. i ranije«.

Da bi pojačao svoju »argumentaciju« pisac također tvrdi kako riječi Sclavus i Sclavonia u dubrovačkim izvorima znače Srbin i Srbija, da su nazivi — koje upotrebljava dubrovačka kancelarija — slavenski, ilirski, raški, rašanski, možda i bosanski te dubrovački isključivo sinonimi za srpski jezik i da izrazi lingua, sermo, idioma, kao i littera, caractere i jazija označuju jezik. To mu je sve bilo potrebno u njegovoj nacionalnoj pretencioznosti da »dokaže« spomenutu »tezu« i da, zapravo, na taj način progovori o srpskom karakteru Dubrovčana i Dubrovnika u prošlosti.

Početak i razvoj dubrovačke povijesti nisu tako jednostavni da bismo i danas imali na sva pitanja zadovoljavajuće odgovore. Osobito bi bilo preuzetno ustrajati na zadanim formulama i formulacijama. Narodnosni razvitak Dubrovnika do modernoga hrvatskog grada i područja veoma je složen i polikomponentnost razvitka značajna je za njega isto toliko koliko za svaku narodnosnu ili narodnu zajednicu. Tvrditi suprotno znači biti naivan, neznanstven, romantičan ili zlonamjeran. Ipak, čini se, ima u nas teoretičara koji etnogenetske procese vole tumačiti jednoznačno od početka, uzurpirajući sebi pravo da to primijene samo na svoju narodnu zajednicu i da svima drugima to ospore. Oni pri tome neshvatljivo niječu povijesni razvitak i ne prihvaćaju suvremene prilike. To je, na žalost, činjenica i ovaj je članak samo potvrđuje.

Od kraja XIII. st. jezični se razvitak može i u Dubrovniku dokumentirati. On pokazuje da je prevladavao govor koji sjedinjuje čakavske i štokavske te ikavske i ijekavske (iekavske) oblike, s prevagom štokavštine. I pošto je prevladala novoštokavština, u dubrovačkom je govoru preostalo čakavskih i ikavskih oblika. Otkada se Dubrovnik poslavenio, Dubrovčani bijahu svjesni svoje pripadnosti Slavenstvu, pa su svoj jezik ponajviše nazivali slovinskim, a upotrebljavali su i naziv ilirski. Od XVI. st. javlja se i naziv hrvatski (usp. npr. književna djela), a neki neslužbeni izvori Dubrovčane nazivaju Hrvatima. Budući da je bilo veoma jako mjesno rodoljublje, stanovnici Dubrovnika ponajviše nastupaju kao Dubrovčani. U službenim pak dokumentima više se puta naglašava pripadnost Dubrovnika Dalmaciji i zajedništvo s ostalim Dalmatincima. U XVI. st. dubrovački pisci izrazuju ideju hrvatskoga jedinstva i pripadnosti Dubrovnika hrvatskom narodu, dok će poslije jačati slavenski osjećaj, što je sve općenito poznato. Nije čak ni neobično što se sporadično očitovao osjećaj narodnog zajedništva s muslimanima. U svemu je bitno trajno organsko jedinstvo jezika, književnosti na tom jeziku i cjelokupnoga kulturnog i narodnog razvitka u Dubrovniku s hrvatskim jezikom, književnosti i općim razvojem. V. Foretić u »Povijesti Dubrovnika« (I, Zagreb 1980, 5-6) kaže: »U ophođenju sa susjednim srpskim i bosanskim vladarima i velikašima služili su se Dubrovčani hrvatskim jezikom, pišući latinicom, i gdjekad, ćirilicom; rjeđe se u starije doba međusobno i dopisuju tim pismom. Ćirilicu su pretežno upotrebljavali Srbi, ali bijaše donekle u porabi i u Hrvata. Dubrovčani su je zvali slavenskim pismom, ali i srpskim ili raškim, a tekstove na ćirilici više puta i srpskim jezikom, no očito se vidi da se pri tom zapravo radi o pismu. Kasnije,

premda u manjoj mjeri, u službenim dokumentima nalazimo i tekstova pisanih latinicom na hrvatskom jeziku. Općenito su tekstove pisane hrvatski bilježili latinicom.«

Vjerujem da bi lingvist to bolje razložio i pokazao kako se razvijao hrvatski jezik u Dubrovniku te kako bi dobar poznavalac dubrovačkih dokumenata protumačio različitu kancelarijsku praksu. Ja ću se usuditi tek da upozorim na neka mjesta iz članka, više da pokažem piščev naum nego da s njim raspravljam, jer sam kao Dubrovčanin ojađen upornošću takvih nasrtaja na svoj zavičaj, njihovom metodologijom i isključivošću.

Danas nijedan lingvist, ako imalo drži do sebe i svoje znanosti, neće tvrditi kako se »srpski jezik poklapa sa štokavskim govorom«. Poznate su i kao zastarjele, odbačene slavističke zablude o sukladnosti naroda i jezika, a s njima i izjednačivanje štokavštine sa srpskim jezikom. O tome i ne treba trošiti riječi, ali se čovjek mora zapitati zašto je pisac posegnuo za tim neznanstvenim mišljenjem kada mu ono u polazištu ruši nakanu i oslabljuje argumentaciju, kakva god ona bila. On i ne navodi sve nosioce mišljenja u prošlosti, u čemu se također može tražiti stanovita nakana. Nama su poznate povijesne prilike u razvitku hrvatskoga i srpskog naroda, u kojima su se u XIX. st. mogle izricati i takve tvrdnje, ali nam je isto tako poznato kako su one mogle služiti kako lingvističkom nacionalizmu tako i velikodržavnoj politici, hraneći uzaludne pretenzije koje su svojom iluzornošću štetile i znanosti i politici.

Dakako, nije točno da riječi Sclavonia i Sclavus znače isključivo Srbiju i Srbina. One su se upotrebljavale za znatno šire područje, koje je obuhvaćalo i hrvatske zemlje. Zanimljivo je pak da se pisac između ostalih starijih pisaca poziva tu i na M. Dinića, koji doduše u svojoj raspravi tvrdi to isto, ali dodaje — što je člankopisac preskočio — i ovo: »Tek kada je nestalo srpske države gubi se za nju i naziv Sclavonia u Dubrovniku« (v. Srpske zemlje u srednjem veku, Beograd 1978, 34). Člankopisac se također poziva na komentar pravnika Frana Gundulića (XVI. st.): »Sclavonia continetur in se, inter alias regiones Bosinam, Rasciam, comitatus Chelmi et Gentae«. On, dakle, sve te zemlje smatra Srbijom, a previđa da je Gundulić napisao i ono *inter alias*. Inače, valja pripaziti za ono vrijeme kada se govori o nekom nazivu da li je riječ o državnom ili narodnom, jer poznato je da se npr. područje srednjovjekovne srpske države nije uvijek poklapalo sa srpskim narodnosnim područjem. To bi najbolje mogao znati sam člankopisac.

Što se tiče sinonima, jasno je da je različnost naziva pisac proizvoljno upotrijebio i protumačio kako njemu odgovara, jer je mogao uzeti u obzir veoma argumentiranu sinonimnost pridjeva slovinski, ilirski i hrvatski, barem, recimo, iz obzira prema Dubrovčaninu i leksikografu Stulliju.

Slično je i s olakim izjednačivanjem svih onih naziva za jezik i pismo, jer je očito i iz njegova članka da se caractere i jazija ne mogu tako jednostavno prevoditi kao jezik. Uostalom, i on sam u tekstu ne može izići na kraj sa svim primjerima, pa kaže: »Ima potom slučajeva u kojima reči kao pismo, slovo (caractere, littera) znače isključivo i prvenstveno jezik«. Na više mjesta on sam to prevodi kao pismo (npr. italoque caraftere, latinicom).

Možda bi na kraju trebalo reći koju o dubrovačkoj »slavenskoj« kancelariji. Ona je postojala za ćirilske isprave i postupak s njima radi velikih potreba Dubrovnika u njegovu gospodarskom i političkom saobraćaju s Istokom. Ona je u svojem nazivu sadržavala djelokrug poslovanja i nije korektno iz toga izvoditi dalekosežne i jednoznačne zaključke o narodnosti Dubrovčana ili ukupnosti jezičnoga razvitka. Ni sama množina ili rijetkosti nekih naziva u tome ne

pomažu. Složenost cjelokupnoga narodnosnog pa i jezičnog razvitka na području između matičnoga srpskog i hrvatskog državnog područja ne dopušta ikakav površan i unaprijed određen put u istraživanju, a osobito ne prilagođivanje povijesnih situacija našim shvaćanjima i željama. Dubrovačka kancelarija je služila, dakle, administriranju vanjskih predmeta u različitim povijesnim prilikama. Bila je ovisna ne samo o praksi i strukturi predmeta u postupku, njihovoj provenijenciji, podrijetlu stranaka, nego i o znanju, upućenosti, podrijetlu i mentalitetu personala, neopterećenoga našim modernim politiziranjem, etnogenetiziranjem, jezičnim nadmudrivanjem i terminologiziranjem. Ona nije bila svjestan i intencionalan »državni ured za jezik«, koji je brižno nastojao namaknuti podatke teoretičarima XX. stoljeća.

Nama preostaje da savjesno i sustavno ispitamo njezinu praksu, da je kvantificiramo, kronološki sredimo i rastumačimo, da pomno izdiferenciramo upotrebu različitih naziva te da je analiziranu bez ostatka usporedimo sa svim drugim dokumentima i preostacima na narodnom jeziku te književnom sferom. Bez toga ćemo uvijek biti na početku, na pragu nerazumijevanja, svojatanja, besmislenih polemika i optuživanja. Pomno bi trebalo pregledati dokumente, koji spominju narodna imena, jer njihov sadržaj može otkriti zašto se neko ime spominje. Tako npr. pisac navodi dosta mjesta na kojima se spominju lingua serviana, a riječ je o oporukama sastavljenim u Ruščuku, Vidinu, Temišvaru, Pešti, Prokuplju i Beogradu, pa je logična i sintagma, ali je opet veoma problematično baratati tim podacima kada se govori o tome kako su Dubrovčani nazivali svoj jezik. Kako je riječ o specifičnoj kancelariji, u dokumentima često puta nije riječ o Dubrovčanima, a, najposlije, treba ponoviti kako sve pisano ćirilicom ne znači da je pisano i srpskim jezikom te da su latinica, glagoljica i ćirilica zajednička baština, pa i hrvatskoga naroda. Pismo samo po sebi ništa ne dokazuje.

Sam pišac, čini se, nije siguran u sebe kada kaže da je šarolikost jednočlanih i dvočlanih naziva za jezik i njihova upotreba »za isti pojam zavisila od kancelarije odnosno kancelara i notara«; i: »Ukratko, u kancelarijskom načinu izražavanja nema nekog reda niti pravilnosti; za isti tekst kancelar će reći ilirski, ili srpski, a zatim slovenski itd. To je poslovna kancelarija i ona upotrebljava razne terminološke sinonime (kako je već rečeno gore) za srpski jezik. Ipak u njoj nećemo nikad naći nešto što podseća na politički unitarizam koji je prešao u lingvistiku u XIX. stoleću posle Gajeve ilirske reforme.«

Dakle, i kada je na putu da shvati značaj kancelarijske prakse, pisac se vraća u svoju shemu i zatvara izlaz. Što mu pak u tom podosta akrobatskom odlomku treba i što znači »unitarizam«, što mu je trebala takva nespretna i promašena aktualizacija, ne znam. Možda je riječ o nepoznavanju razvitka srpskog i hrvatskog naroda u XIX. st., možda o zapretenom žalcu zbog neželjenih rezultata ilirizma, a možda i o nečemu meni neproničnom.

Isti je pisac izdao dubrovački zbornik zakona iz XIV. i XV. st. (Liber viridis, Beograd 1984, str. XXXVI+567, SANU, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, XXIII). U predgovoru je o jeziku isto pisao: u Dubrovniku srpski je jezik bio govorni »kako u privatnom tako i u javnom životu«, i to barem od Kulina bana, čija je povelja iz 1189. »prva srpska povelja«. Nedeljkoviću je Dubrovnik i sve oko njega srpsko: »Svoje prve susede Srbe, koji okružuju Dubrovačku Republiku nazivaju [...] Sclavi, Schiavi, ali i [...] Sclaboni, Slavoni; Srbiju — Schiavonia, Sclavonia. Ovi termini obuhvataju odn. podrazumevaju ne samo Rašku i Rašane, već i Bosnu i Bosance, Zetu i Zećane, Hum i Humljane. Inače, dubrovčački zakonodavac razlikuje Srbe koji su pod dubrovačkom jurisdikacijom od onih iz ostalih srpskih zemalja.« To nije tek povjesničarska konstrukcija, to je svojevrsni teritorijalni program koji se može sasvim određeno nasloviti. I u indeksu je sve slavensko jednostavno posrbio: npr. cancellar in lingua schiava (= serbica); Sclavonia, Schiavonia (= Rassia, Servia). To primjenjuje i kada dubrovački tekst kaže npr. Schiavonia e Bossina, Bossina e Schiavonia. Dubrovačke otoke i naselja on ovako indeksira: Alipa, insula serb, Olib; Calamota (serb, Koločep): Ossaonich, Ossaunich (hodie serb. Ossoinich);Slanum (serb. Slano) Stagnum (serb. Ston); Zupana, Cupana (serb. Šipan). Olib je zapravo dubrovački otok Olipa, a Olvssoinich selo Osojnik. Dakle, Nedeljkoviću su dubrovačka naselja i otoci i danas *hodie* srpski.

Završnu bih prepustio drugome. Miroslav Krleža, pričajući u nekoj prilici o suvremenim prilikama, zavezao se u pedesete godine i spomenuo kako je bio predložio »da se organizira zajednički historiografski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i Srpske akademije nauka«. Radna se grupa sastala u Dubrovniku; na čelu delegacija bili su Krleža i Aleksandar Belić. Krleža kaže kako je bilježio teze govornika: »Sve te spise imam i danas, a kad bit to objavio, izbio bi pravi skandal, jer ništa drugo u svojim tezama nisu iznosili nego argumente o srpskom porijeklu Dubrovnika na takav način da je to jednostavno neshvatljivo«. Krleža dodaje kako je Beliću predbacio te diskusije njegovih delegata, ustvrdivši da »ono što su oni iznosili to su kriminalni delikti«, pa završava: »I što da Vam pričam, od Belića do danas što se izmijenilo?« (E. Čengić, S Krelžom iz dana u dan (1975-1979). Trubač u pustinji duha, Zagreb 1985. 268).

T. M.

SAT HRVATSKE POVIJESTI

Drugi međunarodni simpozij o crkvenoj povijesti u Hrvata

U Splitu je, od 30. rujna do 5. listopada 1985, održan Drugi međunarodni simpozij o crkvenoj povijesti u Hrvata. Organizirala ga je Splitsko-makarska nadbiskupija, uz suradnju Papinskoga odbora za povijesne znanosti u Rimu i Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i Visoke teološke škole u Splitu. Tema Simpozija je bila: Počeci kršćanskoga i društvenoga života u Hrvata od VII. do kraja IX. stoljeća. Simpozij je otvorio splitski metropolit *dr. Frane Franić*. Predsjedavao mu je predsjednik Papinskoga odbora za povijesne znanosti *prof. dr. Michele Maccarrone,* istodobno i predsjednik Znanstvenoga odbora ovoga simpozija, — uz pomoć tajnika Simpozija *prof. dr. Atanazija J. Matanića* iz Rima i *prof. dr. Mile Vidovića* iz Splita. Simpoziju je pribivalo nekoliko stotina povijesnih stručnjaka i ljubitelja povijesti.

Da bismo se uvjerili koliko je ovaj Simpozij bio važan i značajan za odgonetavanje neodgonetaja najstarije hrvatske povijesti, navodimo imena sudionika Simpozija i (u zagradi) naslove njihovih predavanja: prof. s harvardskog sveučilišta u SAD *Omeljan Pritsak* (Hrvatska i Hrvati u 9. st.: stvaranje jedne kršćanske nacije), *dr. Juraj Kolarić* iz Zagreba (Historiografija o pokrštenju Hrvata), *dr. Janko Belošević* iz Zadra (Počeci kršćanstva u Hrvata u svjetlu arheološke građe), *dr. Đuro Basler* iz Sarajeva (Arheološki tragovi kršćanstva od 7. do 9. st. u zaleđu Dalmacije), *dr. Vinko Foretić* iz Dubrovnika (Historijski izvori o pokrštenju Hrvata), *dr. Branimir Gabričević* iz Beograda (O počecima kršćanstva u Saloni), rektor Papinskoga instituta za kršćansku arheologiju *Victor Saxer* iz Rima

(Splitski evanđelistar), *prof. tršćanskoga sveučilišta Giuseppe Cuscito* (Udio Akvileje i Franaka u pokrštavanju jugozapadnih Slavena), *prof. dr. Atanazije J. Matanić* iz Rima (Poglavlje »Historiae Salonitanae« o Ivanu Ravenjaninu i neki izvori iz 7. i 8. st.), *dr. Makso Peloza* iz Rijeke (Od starokršćanskih do prvih biskupija u Hrvata), predsjednik francuskih arhivista *Charles Molette* iz Pariza (Rasprava o salonitansko-splitskim mučenicima), *dr. Vladimir Košćak* iz Zagreba (Vrijeme i smisao duvanjskog sabora), *prof. Giorgio Fedalto* iz Padove (Latinska crkva i »carski« biskupi u Dalmaciji: problemi crkvene sudbene vlasti u bizantsko doba), njemački povjesničar *sveuč. prof. Reinhard Schneider* iz Saarbrückena (Osvrti na crkvenu povijest Južnih Slavena u pripovjedačkim izvorima karolinškog doba 7—8. st.), *dr. Eduard Peričić* iz Zadra (Duvanjski sabor kod Popa Dukljanina i susljednih izvora), *dr. Karlo Jurišić* iz Makarske (Rano pokrštenje Hrvata i problem nedostatka spomenika), *dr. Josip Lučić* iz Zagreba (Hrvatska u Branimirovo doba), prof. bolonjskoga sveučilišta *Antonio Carile* (Nazočnost Bizanta na Jadranu od 7. do 9. st.), *dr. Josip Stošić* iz Zagreba (Sakralna umjetnost u provinciji Dalmaciji između 7. i 9. stoljeća), *dr. Miho Demović* iz Zagreba (Pisani spomenici kao izvor liturgijsko-glazbenog života u Hrvata do kraja 9. stoljeća), prof. bolonjskoga sveučilišta *Alba M. Orselli Carile* (Predaje o sv. Dujmu i sv. Donatu), *dr. Marko Japundžić* iz Zagreba-Odre (Tekst Markova evanđelja u najstarijem hrvatskom glagoljskom misalu prema najstarijim grčkim i latinskim tekstovima), *dr. Slavko Kovačić* iz Splita (Svećenik Ivan i urotnici protiv kneza Domagoja), prof. s washingtonskoga sveučilišta u SAD *Imre Boba* (Sveti Metod i nadbiskupsko sjedište Sirmium u crkvenoj pokrajini Sclavonia; papinske isprave, hagiografska literatura i hrvatska tradicija) i *prof. dr. Benedikta Zelić-Bučan* iz Splita (Takozvani narodni glagoljaški pokret u Hrvatskoj do kraja 11. stoljeća). O radu i znanstvenim zaključcima Simpozija izvijestio je na koncu profesor s rimskoga sveučilišta *Enzo Petrucci*.

O predavanjima na Simpoziju opširnije su pisali *Drago Šimundža* (»Glas koncila« broj 42 od 20. listopada 1985) i *Jakov Bubalo* (»Sveta baština« broj 9, studeni 1985). O Simpoziju je kratko izvijestio i zagrebački »Vjesnik« (od 7. listopada 1985, str. 3). Do izlaska iz tiska ovoga prikaza vjerojatno će biti objavljen još pokoji osvrt na Simpozij. O Znanstvenim zaključcima iznesenima na Simpoziju moći će se utemeljenije pisati kada bude objavljen najavljeni zbornik radova ovoga drugoga Simpozija o hrvatskoj povijesti. Stoga ovdje ukratko izvješćujemo samo o nekim predavanjima koja nam se čine osobito zanimljivima.

Najživlje zanimanje pobudilo je a i najjače odjeknulo predavanje *dr. Marka Japundžića*. Ovo predavanje je bilo samo sažetak jedne njegove opsežne studije, plod njegova tridesetgodišnjega znanstvenoga istraživanja. U toj studiji, potkrijepljenoj iscrpnim i temeljito obrazloženim dokazima, *dr. Japundžić* dolazi do neoboriva zaključka da su glagoljsko pismo i glagoljsko bogoslužje opstojali i prije *sv. Braće Ćirila i Metoda*. Šteta je što na Simpozij nije mogao doći *prof. Vittorio Peri* iz Rima, koji je najavio predavanje *»Glagoljaš Jeronim i Ćiril Filozof:* postanak dviju legenda, stare i nove«. Koliko se moglo saznati *prof. Peri* je u tom predavanju namjeravao iznijeti novopronađene dokaze o pretćirilo-metodskom podrijetlu glagoljice. Podsjetimo i na to, a to je u svome predavanju spomenuo *dr. Japundžić*, da je i *Ferdo Šišić* svojedobno glagoljicu izvodio iz gotskoga pisma.

Prof. Schneider iznio je dokaze da su hrvatski vladari i prije *Tomislava* nosili kraljevski naslov. On

upozoruje da se u starim izvorima već hrvatski vladar *Trpimir* (845. do 846) naziva kraljem i da je u *Trpimirovo* doba hrvatska Crkva veoma snažna i dobro organizirana. U doba Trpimirova kraljevanja Hrvatska je bila moćna ne samo vojnički, nego je i kulturno dostigla suvremene feudalne države na europskom Zapadu. Nama je i do sada bilo poznato da su *Trpimira* nazivali kraljem, da je bio ugledan vladar i da je njegov kraljevski dvor kulturno i uljudbeno bio na visokoj razini. To nam potvrđuje učeni i glasoviti benediktinac *Gottschalk*, koji je našao siguran zaklon i odgovarajuće intelektualno društvo na *Trpimirovu* dvoru (*Lovre Katić: Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira*, Bogoslovska smotra, Zagreb 1932, broj 4, str. 403—432.; *dr. Nada Klaić*, Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine, Zagreb 1972, str. 19—20. i 22). Još uvijek neki smatraju, da su nazivi kralj i kraljevstvo nastali od osobnoga imena franačkoga kralja i rimskoga cara *Karla Velikoga* (774. —814) i da prema tome ti nazivi nisu bili u uporabi prije početka 9. st. U svom Etimologijskom rječniku *Petar Skok* navodi i druga tumačenja postanka riječi kralj. Iznosi, na primjer, *Budimirovo* mišljenje da je riječ kralj predslavenskoga podrijetla, u vezi s Malom Azijom. *Dominik Mandić* smatra, da smo riječ kralj baštinili od svojih iranskih praroditelja, kao i nazive ban i župan (D. Mandić, Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti, Rim 1963, 182). Upozorujem i na to da bi se riječ kralj mogla izvesti i od keltske riječi *korio*, što znači vladar (od ove keltske riječi izvodi se ime mjesta Karin). Svakako je riječ kralj starija od *Karla Velikoga*. Kraljevima su se vjerojatno nazivali već i vladari zakarpatske Velike Hrvatske.

Još jedan hrvatski kralj *Trpimir* spominje se u ispravi, koju je u Britanskom muzeju (British Museum) u Londonu pronašao *dr. Franz Christian Arens*. U tekstu ove isprave govori se o troškovima izrade zidnih fresko-slika trojice hrvatskih kraljeva u crkvi sv. Jurja u Ravnoj kod Obrovca. Ispravu je *Arens* objavio god. 1940. u »Hrvatskoj reviji« (god. XIII, broj 11, str. 595.). *Arensov* izvještaj o rečenoj ispravi prije Drugoga simpozija u Splitu jedino je zapazio *Dominik Mandić*, koji smatra da je isprava napisana god. 1055—56. i da govori o neimenovanom kralju utemeljitelju crkve sv. Jurja te o *kralju Trpimiru* i o *kralju Stjepanu I.* (D. Mandić, Rasprave i prilozi, str. 343—345). Ovu zaboravljenu i zanemarenu ispravu ponovno je utjelovio u hrvatsku povijest *prof. Josip Stošić*, koji je na temelju nje i još nekih drugih dokaza ustvrdio da su spomenute fresko-slike doista i opstojale.

Arheolozi *prof. Basler, Gabričević* i *Belošević* izvijestili su o ostacima starohrvatskih spomenika od 7. —9. st. Njihova izvješća potvrđuju, da su se Hrvati odmah po doselidbi kao kršćani uključili u zapadnoeuropski uljudbeni i kulturni krug, obogativši ga svojim vlastitim samosvojnim prinosom. Iz izlaganja *Matanića, Peričića, Lučića, Košćaka, Kovačića* i *Jurišića* proizlazi da je pokrštavanje Hrvata počelo već u 7. st. Izvori o ranu pokrštavanju, iako malobrojni, uvjerljivo govore da smo imali vlastitu kulturu i umjetnost i prije no što se Franci umiješaše u našu povijest. Kao što u jednoj raspravi reče *dr. Vinko Foretić*, konjanički narod Hrvata nije došao na Jadran i u Podunavlje kao divlja horda nego kao narod kulturan i uljuđen. *Prof. Boba* razradio je svoju poznatu postavku, da se grob sv. Metoda nalazi na području Sirmija (današnja Srijemska Mitrovica). *Benedikta Zelić-Bučan* demitizirala je Grgura Ninskoga kao borca za glagoljicu. Koliko se može suditi prema nedostatnim izvorima, Grgur Ninski borio se za veću samostalnost ninske biskupije da bi joj izborio položaj prve biskupije u

Hrvata. Za hrvatski državni i crkveni sabor na Duvanjskom polju, opstojnost kojega znanstvenici ne niječu, *dr. Košćak* je ustvrdio da je održan godine 888. u doba vladanja hrvatskoga vladara Branimira. On, dakle, tvrdi da je zapravo Branimir, onaj kralj kraljeva, Budimir iz Ljetopisa »Kraljevstvo Hrvata« (Hrvatska kronika). Po mom sudu pod imenom Branimirovim krije se hrvatski vladar Sventopolk.

Rekli smo da će se o Drugom simpoziju i njegovim znanstvenim zaključcima podrobnije i utemeljenije pisati kada bude objavljen zbornik radova toga Simpozija. Sudeći po tome koliko smo dugo čekali na zbornik radova Prvog međunarodnog znanstvenog simpozija (održana u Splitu god. 1978), na kojemu se raspravljalo o značenju splitskih sabora u X. st. i o položaju hrvatske Crkve u doba hrvatskih kraljeva, morat ćemo, vjerojatno, poduže čekati i na zbornik radova Drugog simpozija. Stoga je neophodno da se barem važnija predavanja, osobito predavanje, odnosno studija, *dr. Japundžića* što prije objave u našim časopisima (»Marulić«, »Crkva u svijetu«, »Poljica« i dr.).

Tomislav Heres

PISANA RIJEČ U HRVATSKOJ

Izložba »Pisana riječ u Hrvatskoj«, otvorena u Muzejskom prostoru u Zagrebu 28. listopada 1985, nadmašila je sve slične izložbe u nas pa, možda, i u svijetu. Nikada i nigdje nije podignut takav golem spomenik pisanoj riječi na hrvatskom tlu. Popisati i opisati samo izloške na ovoj izložbi, značilo bi napisati poveću knjigu. No, to nije naš zadatak. Ovim osvrtom želim samo upozoriti na uočene nedostatke i promašaje. S namjerom da se uklone i isprave, kada i ako izložba bude negdje smještena kao stalni postav, što bi, svakako, trebalo ostvariti.

U prospektu izložbe piše da su spomenici pisane riječi srednjovjekovlja izloženi u odjelu »Srednji vijek, VIII.—XV. st.«. A trebalo bi pisati »Srednji vijek, VII. (sedmo) — XV. st.« Jer je u tom odjelu izložen i Luk iz Kaštel-Sućurca, a taj je na izložbi datiran krajem VII. st. Na ulazu u dvoranu u kojoj se nalazi taj izložak doduše piše, da je *Luk* iz Kaštel-Sućurca iz VIII. st. Međutim u dvorani pokraj izloška ispravno piše »kraj VII. st.«. Dakle pogrešna je i obavijest u prospektu i obavijest na ulazu u dvoranu. Točna je jedino obavijest pokraj izloška, jer *Luk* odnosno *Nadvratnik* iz Kaštel-Sućurca s natpisom potječe iz VII. st. (ELU, 3, 1964, 158).

Za neke spomenike napisane bosančicom odnosno glagoljičicom (Humačka ploča, Natpis Kulina bana, Povaljski prag, Povaljska listina i dr.) tvrdi se u obavijesti na samoj izložbi, da su napisani — ćirilicom. A da se pri tom ništa ne kaže koja i kakva je to vrsta ćirilice. Posjetitelji su bili zbunjeni. Naime, u prospektu izložbe je pisalo da su ti isti spomenici napisani zapadnom ćirilicom (bosančicom). Posjetitelji su još više bili zbunjeni kada su u odjelu baroka (XVII-XVIII. st.) naišli na knjige i druge spomenike pisane riječi za koje se kaže, da su napisani bosančicom (Konstitucija nadbiskupa splitskog poljičkom svećenstvu iz god. 1620, Kazuistika iz 18. st., »Zrcalo od istine...« Krste Pejkića iz god. 1816). Što su iz svega toga neupućeni posjetitelji, a takvih je bilo većina, mogli zaključiti? Samo to, da, na primjer, pismo Humačke ploče ili Povaljske listine i pismo Konstitucije nadbiskupa splitskog nije isto pismo, već da se radi o dva sasvim različita pisma. A to, znamo, nije tako. I u jednom i u drugom slučaju radi se o istom pismu, koje se u znanosti naziva bosančicom ili hrvatskom ćirilicom ili zapadnom ćirilicom. Ovdje samo usput napominjem, da je bosančica inačica glagoljice (stoga je ja nazivam glagoljičicom) a ne ćirilice (kako neki misle). Bilo kako bilo, jedno je sigurno: bosančica (hrvatska ćirilica, zapadna ćirilica) je toliko samosvojno pismo, toliko ima svojih posebnosti, da treba imati i svoj posebni naziv. Nije to cjepidlačenje, kako reče jedan ugledni zagrebački akademik, već potreba i znanstvena i obavijesna.

Ako se izložbom htjelo posvjedočiti o životu u vremenu i prostoru i o razvitku društva i o sudbini čovjeka, ako je ona trebala biti živi povijesni priručnik, tada smo dužni ukazati na još neke propuste. Na izložbi nema najljepše knjige 17. st. »Adrianskoga mora syrena« Petra Zrinskoga. A nema ni rukopisa knjige Frana Krste Frankopana »Gartlic za čas kratiti«. Zašto su baš ti vrhunski spomenici hrvatske pisane riječi u konačnoj redukciji morali biti izbačeni, scenarist izložbe nije nam objasnio. Jer za te spomenike bilo je mjesta na izložbi i to baš u polupraznoj vitrini gdje su bila izložena neka djela Zrinskih i Frankopana. Osobito je uočljiv propust što nisu bile posebno prikazane veoma važne hrvatske kulturne ustanove kao što su Matica hrvatska i Društvo sv. Jeronima (danas Društvo sv. Ćirila i Metoda). Iako je Matica hrvatska prestala s radom, njezina prevažna uloga u širenju prosvjete i kulture ne može se mimoići, ma kako danas ocjenjivali pojedina razdoblja njezine djelatnosti. Društvo sv. Jeronima, utemeljeno god. 1868, dakle, samo dvadeset šest godina poslije utemeljenja Matice ilirske (kasnije Matice hrvatske), također je itekako zaslužno za širenje pismenosti i kulture, posebice na selu. Što su značila svetojeronimska izdanja za naš seljački puk, osobito godišnjak »Danica«, sjajno je opisao poznati seljački pjesnik Stjepan Sulimanac (Danica 1984, str. 68—72). O 100. godišnjici Društva sv. Jeronima — sv. Ćirila i Metoda izdana je knjiga o osnivanju i radu toga Društva, koju je napisao dr. Josip Buturac. Iz te knjige može se svatko uvjeriti, što je značilo i što znači za hrvatsku povijest i kulturu Društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda).

Na izložbi je, kao značajni predstavnik naše pisane riječi, izložen i zagrebački magazin »Start« (u obliku povećane naslovne stranice sa slikom gole ljepotice). Nije li se, makar i podalje od njega, moglo na izložbi naći mjesto i za našu pisanu vjersku riječ i za pisanu riječ takozvanog kršćanskoga usmjerenja novije i najnovije dobi. Pa i časopis, u kojem objavljujem ovaj osvrt, trebao se također pojaviti na izložbi. Ono malo knjiga izloženih u vitrini »Sloboda vjeroispovijesti« ne kazuje ništa ili kazuje premalo o jednoj, ne tako malenoj i nezaobilaznoj, kulturnoj djelatnosti kroz stoljeća.

No, bez obzira na sve nedostatke, propuste i promašaje, ova izložba je svečanost pisane riječi na tlu Hrvatske. Posebno je to blagdan hrvatske pisane riječi. Već spomenici pisane riječi iz doba hrvatskih narodnih vladara dokazuju, kako je napisao Aleksandar Stipčević, da je Hrvatska integralni, nerazdvojni dio zapadne civilizacije. Po tim spomenicima hrvatska kultura zauzima istaknuto i časno mjesto u sredovječnoj europskoj kulturi. Od IX—XVIII. st. Hrvati su se pak pisanom riječi potvrdili u europskoj kulturi »kao ravnopravni partner svim ostalim europskim narodima« (Aleksandar Stipčević). Da nije bilo ove izložbe, spomenute tvrdnje ne bismo mogli izreći s takvom sigurnošću. Stoga bi ova izložba trebala ostati trajnom, kao najbolja škola u kojoj će novi naraštaji učiti o svojoj povijesti, kulturi i književnosti.

Na koncu spomenimo i poetske ostvarbe Želimira Janeša »Kristalni znakovi glagoljice«, koje su bile izložene u prizemlju Muzejskog prostora. Ovim svojim izvanrednim kristalnim odjelotvorbama Janeš je odao dužnu i dostojnu počast glagoljskim slovima, koja su po svojoj likovnosti već sama po sebi umjetničko djelo.

Tomislav Heres

DA LI JE MARIN DRŽIĆ BIO HRVATSKI PISAC?

Možda mi ipak precijenjujemo značenje izložbe »Pisana riječ u Hrvatskoj« i pretjerujemo u ocjeni vrijednosti i pohvalama hrvatske pisane riječi? Jer, mi Hrvati nismo imali ni vlastitoga jezika, ni vlastite kulture, ni vlastite književnosti. Tako, barem nas i svijet, poučava poznati akademik Pavle Ivić u svom članku »L'evolution de la langue littéraire sur le territoire linguistique serbo-croate« (Razvitak književnoga jezika na srpskohrvatskom književnom području) objavljenu u Revue des Etudes slaves (LVI/3, Paris 1984, str. 313.—344).

Zanimljivo je da je i za Pavla Ivića bosančica »samo prividno specijalno pismo«, pa je on uporno potpuno izjednačuje sa srpskom ćirilicom. Dobro kaže Dragutin Raguž (»Jezik« br. 1/85): »Kad bi bosančica i bila izvedena iz srpske ćirilice, ima razloga govoriti o zasebnome pismu, zasebnome tipu ćirilice«. S kakvom je ljubavlju i istinoljubivošću Pavle Ivić prikazao Hrvatsku i Hrvate strancima na francuskom jeziku, domaći čitatelj može se tek nepotpuno obavijestiti iz članaka Krunoslava Pranjića objavljenih u zagrebačkom tjedniku »Danas« (broj 195 od 12. XI. 1985. str. 47. i broj 198 od 3. XII. 1985. str. 44), a potpunije iz prikaza Dragutina Raguža »Razvoj književnoga jezika po Pavlu Iviću« objavljenoga u časopisu »Jezik« (god. 33, br. 1, 1—32, Zagreb, listopad 1985, str. 15.—31). Uglavnom Pavle Ivić upozoruje strani svijet da su Hrvati odjednom niotkuda iznikli tek u 19. st. i da ih prije toga nigdje nije bilo. A kako ih nije bilo, nisu mogli imati ni svoj jezik, ni svoju književnost, ni svoju kulturu.

Krunoslav Pranjić blago je i prijateljski progovorio *Pavlu Iviću* da je on u spomenutom svome članku »između redaka proveo poruku kako se jedan naš narod, hrvatski, još nije uspio konstituirati/homogenizirati u modernu naciju, ostajući na razini parcijalizirane regionalne svijesti te maltene da je narod nepovijestan!« (»Vjesnik«, Zagreb, od 5. studenoga 1985, str. 9). Ivić je na to u istom »Vjesniku« (od 22. studenoga 1985, str. 5) kategorički izjavio da on nikada ništa od onoga što mu se pripisuje nije tvrdio. Dapače, izjavljuje on: »Ja ističem da je hrvatska nacija uspešno konstituisana i vrlo dobro homogenizirana, mnogo bolje nego, npr. srpska, i u svojim radovima, pa i u pomenutom članku, dajem elemente za objašnjenje zaostajanja srpske nacije u rečenom pogledu«. Rekao *Ivić*, a da se nije zastidio. Kao, domaći ne znaju francuski, a i nije lako doći do časopisa u kojemu je njegov članak objavljen, pa tko će njegovu izjavu provjeravati.

Međutim, *Pavle Ivić* nije porekao, da je u svom članku objavio i ovo: »Kada danas kažemo da je neki dubrovački pisac XVI. stoljeća, kao što je Marin Držić, hrvatski pisac, ne valja zaboraviti da se riječ hrvatski tu rabi u donekle posebnom značenju. Držić nije mogao vjerovati, da će ga nekoliko stoljeća nakon njegove smrti smatrati Hrvatom« (str. 321). Marin Držić, po *Pavlu Iviću*, nije, dakle, hrvatski pisac. Čiji je, nije važno (iako to Ivić, naravno, zna, ali se o tome izričito i nedvomisleno ne izjašnjava), glavno je da nije hrvatski. A ako nije hrvatski pisac, kako su ga to smjeli izložiti na izložbi kao hrvatskoga pisca i kako ga uopće smiju uvrščivati u hrvatsku književnost. Jer, kako bi Hrvati mogli imati Shakespearea prije Shakespearea, kada ih prije 19. st. uopće nije ni bilo.

Tomislav Heres

POČELA JE NOVA KAZALIŠNA SEZONA

1. U HNK

Bez uvida u tekst dramatizacije KURLANA što je načiniše sam autor romana *Mirko Božić* i kazališni poslenik *Vladimir Gerić* i u adaptaciju toga teksta koju je izvršio *Mladen Škiljan* — nemoguće je reći šta je čije u ovoj »dramskoj simfoniji u četiri stavka«. Bez obzira, međutim, na to kazat ću odmah da raznorodni njezini elementi nisu stopljeni u čvrstu, uzročno povezanu i zaokruženu cjelinu i da je nepotrebno glomazna a i težnja k spektakularnosti i quasi-simbolika također su joj očite slabosti. Neke su (u romanu važne) situacije tek nabačene; i neki likovi (npr. Josko Mladar, Sjekirica) blijedo su ocrtani i nedovoljno »ukopani« u zbivanje. Prizori s kurlanske djedovine i sa suda kao i kontakti parničara s odvjetnicima daleko nadmašuju sve ostalo, ali su dobrano zasjenjeni neuvjerljivim i forsiranim »veličajnim« scenama.

Redatelj *Mladen Škiljan*, oduševljen dramatizacijom (kojoj je djelomice autor), nastojao je — teoretskim svojim napisom — dokazati vrijednost njezinih upravo najslabijih strana. No ti su mu dijelovi predstave »ispali« prazni i bez dojma. Sva buka, šarolikost i masovnost karnevala i procesije nisu mogli u tom pogledu ništa »spasiti«. Za razliku od toga spomenute je uspjele pasuse dramatizacije Škiljan uobličio majstorskom rukom.

Glumci koji su imali sreću da »ponesu« ono što u ovom pothvatu vrijedi — nisu zatajili. *Zlatko Crnković* i *Ivan Kadić* bijahu punokrvni i bratoubilačkom mržnjom otrovani starješine kurlanskih rodova Mrko i Silvestar, *Ana-Marija Fabris* iskreno očajna i zabrinuta trudna djevojka Gara, *Iva Marjanović* (u ulozi Anđelije) sušta dobrota i predana patnica, *Špiro Guberina* duševan i mudar stari sluga Ćukan a *Tomislav Stojković* impulzivan i rodu odan Andrija. Pet je osoba iz tog seoskog kruga — zahvaljujući vješto pisanim scenama i glumačkim interpretacijama — privuklo posebnu pažnju: udovicu Perku u svim fazama mukotrpna njezina života (glad za ljubavlju, snovi o sreći, majčinski osjećaji, gubitak djeteta i mučno ispaštanje) nadahnula je *Katija Zubčić* iskonskom tragikom, pomamnog nasilnika Krđu i njegovu mržnju uživljeno je i znalački efektno ostvario *Kruno Šarić*, Filipa je i njegovu raspetost između zakonske supruge i inoče mračnim i snažnim sudbinskim tonovima obojio *Božidar Orešković*, nasamareni ženik »bjeloglavi« Jurica Ivandić Bikan zaslugom je *Miljenka Brlečića* bio u isti mah komična i tragična figura a lukavi i licemjerni krčmar Mrkoglava *Danka Ljuštine* prava je mala karakterna studija. Iz prikaza gradske sredine valja istaknuti *Damira Mejovšeka* kao slikovito okarakteriziranog osebujnog odvjetnika i zastupničkog kandidata Zrnića, *Mirka Sveca* kao životno vjernog prepredenjaka, Zrnićeva šurjaka i odvjetničkog konkurenta Kalkića, i *Dragana Milivojevića*, koji je u interpretaciji starješine suda Marića vješto podcrtao njegovu nonšalantnost i samouvjerenost. Tu je, napokon, i *Etta Bortolazzi*, glumica s premalo prilike da ispolji bogatstvo svoga talenta i iskustva: kakav je užitak bio gledati je kad kao Kalkićeva služavka Pera (u prvim sekvencama te uloge) bez riječi obavlja pojedine poslove! Od ostalih glumica tek je *Ivka Dabetić* (kao Zrnićeva supruga) mogla doći do primjetnijeg izražaja. Svi drugi brojni sudionici (među kojima sa zadovoljstvom vidjesmo i čile umirovljenike *Amanda Alligera*, *Ljudevita Galica*, *Branka Bonaccija*, *Zvonka Strmca* i *Vladimira Krstulovića*) nisu zapravo ni imali prilike da od svojih uloga išta »načine«.

Na opremi predstave zaista se

nije štedjelo, no scenograf i kostimograf *Zlatko Bourek* s ukusom je kreirao bogatstvo prostora i raskoš kostima. Asistirali su mu *Ante Serdar* i *Mario Ivezić*. Kao asistent režije naveden je *Miro Šegrt*, kao koreograf *Juraj Mofčan*, kao lektor *Frano Čale*, popratnu glazbu komponirao je *Igor Kuljerić* dok je rasvjetu kreirao *Aleksandar Augustinčić*. Dragocjena je bila i suradnja maskera *Branka Borovčaka*. U izvedbi sudjelovao je i *Balet HNK* i *učenici Muzičkog obrazovnog centra* a *zbor Opere* — posredstvom snimke.

* * *

Od općeg sklada u dubrovačkom dijelu hrvatske književnosti KATE KAPURALICA *Vlaha Stulića* uvelike odudara. Autor je njezin nesmiljenom rukom razgrnuo zastor što je od očiju, ušiju i svijesti štilaca, gledalaca i slušalaca tako dugo i pomno skrivao pravu sliku o životu mnogobrojnih sugrađana i sunarodnjaka. I umjesto da se potražilo lijeka tom čemernom i bolnom neživotu (jer je bez osnovnih uvjeta za čovjeka dostojan život — kako to prije pedesetak godina u jednoj knjizi Svetojeronimskog društva reče svećenik i profesor na tadašnjem EKVŠ-u dr. Milan Ivšić — iluzorno tražiti od naroda ljudskost, poštenje i pristojnost), umjesto, dakle, da se tako postupilo — zavjesa je brzo spuštena a »Kate« (nastala potkraj slavne Republike i na osvitu XIX. stoljeća) morala je dulje od stotinu godina čekati da bude (kao svojevrsni kuriozum) inicijativom Marka Foteza inkorporirana u fundus petstoljetne hrvatske književnosti i u repertoare naših kazališta. Dijelom svakako i zato što je krajnjim svojim naturalizmom uistinu šokantna (pa je na predstavi o kojoj je sada riječ dosta publike za vrijeme stanke napustilo kazalište i tako su brojni »padobranci«, u prvom dijelu izvedbe stajači sa strane, mogli udobno sjesti — i još je poneki stolac ostao prazan). Psovke, prostački izrazi, cinizam i svakovrsne grubosti slijede u neprekinutom nizu, no (istini za volju) nisu same sebi svrhom: autor kao da je njima htio potencijalne ondašnje gledatelje svoje »komedije« što snažnije uzdrmati i upozoriti ih da im na domak ruke toliki bližnji grcaju u krajnjoj bijedi i tonu sve dublje u očaj bezizlaznosti. A bijeda i očaj toga u našoj književnosti dotad nepoznatog svijeta nije bez ganutljive čežnje za boljim i ljepšim; okorjela pak bezdušnost povremeno ustupa mjesto istinskoj osjećajnosti, razumijevanju i praštanju.

Redatelj *Ivica Kunčević* znao je, dakako, vješto uobličiti »vanjsku stranu« neobične ove drame (jer se radi o ljudima i prilikama iz njegova rodnog kraja), no isto je tako i njezinu bit prezentirao adekvatnim načinom, ispravno uočivši da se radi zapravo o vrlo gorkoj tragediji. Nekolikim sam već suvremenim našim redateljima prigovorio zbog uvođenja spolnog (dakako markiranog) akta na pozornicu. I Kunčević ga je »ubacio« u svoju režiju »Kate Kapuralice«. »Izvršen« je tek usput — da pokaže kako se to potpuno predanje u brakovima (pogotovu zgoljene sirotinje) obavlja nerijetko bez zanosa i od navike, čak uz međusobno vrijeđanje. no uza sve to ne slažem se s takvim redateljskim ekshibicijama i smatram ih nedopustivima.

U naslovnoj ulozi nastupila je *Ivka Dabetić*. Ponovno je potvrdila svoju umješnost da u tragične likove žena i majki (pa bilo i propalih) suzdržano ali duboko proživljeno unese mnogo topline i nenamještene potresnosti. *Kruno Valentić* kao suprug Luka svojom je prirodnom igrom — iako s nešto više komičnih elemenata — potpuno oživotvorio autorove (a vjerojatno i redateljeve) zamisli, imbecilnog sina dosljedno je i bez pretjeranosti odigrao *Miljenko Brlečić*, mlađu kćer i poseban njezin svijet na zanimljiv je (svojevrsno poetičan) način dočarala *Ana-Marija Fabris* dok je *Katija Zubčić* kao kći udavača s uspjehom prikazala široku skalu raspoloženja, osjećaja i osobina: osornost i pokornost, grubost i nježnost, povučenost i razuzdanost, potištenost i radost, prkos i pomirenje s neminovnom sudbinom... Zaručnika Tikvulina, »mrnara« pijanicu, slikovito je i uvjerljivo odglumio *Tomislav Stojković*, ženidbenog posrednika Vukića impresivnom je sigurnošću i jednostavnošću oslikao *Mirko Švec* a *Ivo Kadić* potpuno se suživio s likom bezosjećajnog i mrzovoljnog notara.

Posebnu vrijednost ovoj predstavi daje scenografsko rješenje *Dinke Jeričević*. Ono, doduše, četirma svojim razinama predstavlja (zbog visine) teškoću za smještaj (jer izvedba nije namijenjena velikoj sceni HNK gdje je bila prva zagrebačka predstava, nego komornoj), no neka smo i to doživjeli: da se sconograf mogao »razmahati« i nije svoju ingenioznu koncepciju morao — svačemu za volju — reducirati. I kostimi *Danice Dedijer* vjerno su odgovarali sredini, maske *Branka Borovčaka* bile su po običaju vrlo dobre, lektorski rad dubrovačkog domoroca *Frane Čale* — uzoran. Kao glazbeni suradnik naveden je *Neven Frangeš* a kao suradnik za scenski pokret *Miljenko Vikić*. Primjetan je bio i udio rasvjete prema zamisli *Aleksandra Augustinčića*.

* * *

Češki suvremeni dramatik *Pavel Kohout* stari je znanac zagrebačke publike, koja je rado pohrlila i na prosinačku premijeru njegove aktovke PEH POD KROVOM, što ju je *Komorna scena HNK* upriličila u Dramskom kazalištu »Gavella«.

Ova se Scena i opet pokazala vrlo korisnom: omogućila je mladom redatelju *Dubravku Torjancu* da »dođe na red«. Mladić je nesumnjivo talentiran i svoj je zadatak obavio uglavnom spretno i poletno. Gledajući vlastitu predstavu jamačno će i sam uočiti pomanjkanje tempa u pojedinim dijelovima te će na osnovi stečenog iskustva u daljem radu sve bolje i sigurnije napredovati. Vrlo je, međutim, važno da je ispravno shvatio i dobro istaknuo bit ovoga Kohoutova djelca: stravične posljedice do kojih dolazi kad nasilnički režim uhvati strah od gubitka vlasti pa perfidno laže da sumnjičenjem i sveobuhvatnom policijskom paskom štiti tzv. mirne građane od tobožnjih opasnosti i potencijalnih »zločinaca«.

Danko Ljuština bogatim je nizom slikovitih detalja i dokraja dosljednom igrom uvjerljivo oživotvorio lik nespretnog zaljubljenika i dobrodušnog naivčine, tragične žrtve neljudskih pritisaka; postigao je da smo njegova Jiržija Peha odmah zavoljeli, bojali se za njega i sućutno žalili njegovu propast. *Iva Marjanović* našla je prave tonove da prikaže manevriranje »strogo odgojene« djevojke koju neprevarljivi ženski instinkt upućuje kako će svog plašljivog obožavatelja navesti na očitovanje ljubavi a *Dušan Gojić* spretno je prezentirao različite finte kojima iskusni bezdušni policajci uklješćuju povjerene im »sumnjivce«.

Zvonko Šuler adekvatnom scenom i *Ruta Kneževića* živopisnim kostimima također su zaslužni za lijep uspjeh ove simpatične predstave.

2. U »GAVELLI«

Radovan Ivšić kao dramski pisac bio je na početku svoga stvaralaštva, čini se, uspješniji nego kasnije: njegov KAPETAN OLIVER, napisan 1944. godine, odlikuje se ne samo poetičnošću i slikovitim jezikom (što je karakteristično za sve Ivšićeve »drame«) nego je i dovoljno sceničan. Stoga je i mogao u rukama iskusna i nadahnuta redatelja *Vlade Habuneka* rezultirati šarmantnom, zanimljivom i dojmljivom predstavom,

koja nas je čarom svoje neposrednosti tako uspješno prenijela u svijet pustolovnih pomoraca, zagonetnih poruka u bocama što plutaju valovljem i čudesnih otoka. Suptilnom predom ove scenske bajke o neodoljivoj čovjekovoj čežnji za srećom i o gorčini njegova udesa Habunek je uspio gledaoce »svezati« do te mjere da su zbivanje pratili suspregnuta daha. Na kraju srdačnim su pljeskom pozdravili prisutnog autora, redatelja i glumce.

U naslovnoj ulozi — kao stvorenoj za njega — nastupio je *Zlatko Vitez*. Lik ostarjelog, onemoćalog no dostojanstvenog kapetana Olivera, puna životne mudrosti i neke posebne dobrote, kao i njegov od bolesti otežali no dubokim smislom prožeti govor, Vitez je interpretirao nepogrešivo točno. Pauze u riječima i u hodu bile su mu majstorski promišljene i dugo već ne doživjeh u kazalištu da se svaka nova glumčeva tirada i svaki novi njegov korak očekivao s toliko zanimanja i pažnje. *Zoran Gogić* kao kormilar istaknuo se prirodnošću i vedrinom a kao najavljivač »predstave u predstavi« lijepom dikcijom i smislom za proživljenu interpretaciju teksta. Mornara »nevjerovanog Tomu« skladnom je igrom dočarao *Žarko Potočnjak;* glumeći pak (bez imalo pretjerivanja) u duhovito sročenoj parodiji Izoldu potpuno je osvojio publiku i potvrdio svoj izraziti komičarski talenat sasvim naročite vrste. *Slavko Brankov* u ulozi drugog mornara istaknuo se čistoćom i jednostavnošću igre a kao Tristan vrlo je vješto realizirao domišljate redateljeve zamisli. *Alma Prica* unijela je u lik mlade urođenice Njarabum mnogo iskrene prostodušnosti i iskonske ženstvenosti a *djeca iz Dramskog studija Zagrebačkog kazališta mladih* (s kojom inače radi režiserka Zvjezdana Ladika) bila su zaista neposredna i ljupka. *Dječak* koji je glumio »maloga« s broda i Izoldinu sestru zadivio nas je svojom sigurnošću i okretnošću.

Ravnopravnu komponentu predstave činile su lirski intonirana, vrlo ukusna i tekstu izvrsno prilagođena scenografija *Dalibora Jelavića* i kostimografija *Matije Vujice*. Zvučna kulisa *Marka Ružđaka* umješno je uvodila u radnju i pratila je.

3. U »JAZAVCU«

Komediograf i umjetnički direktor *Satiričnog kazališta »Jazavac«* u Zagrebu *Fadil Hadžić* stvarno se ne može potužiti na »svoje« kazalište: ažurno mu izvede sve što napiše. I ovu sezonu (1985/86) otvorilo je na »velikoj« sceni novom njegovom komedijom LJUBAVNI OTROV. To je zabavna i prepoznatljiva priča s relacije stanodavka—podstanar: ona se pomami za pristalim, situiranim i zanimljivim svojim »cimerherom«, a on se svim raspoloživim sredstvima brani od dosadne (i opasne) njezine nasrtljivosti. Zbivanje je vješto prepleteno elementima kriminalnog žanra da bi cijela ta zavrzlama završila lascivnim raspletom u varijetetsko-kabaretskoj maniri.

Djelo je izvelo dvoje renomiranih gostiju. *Ljubica Jović* u svojoj je dopadljivoj igri umješno sjedinila pohotu, koketeriju i beskrupuloznost žene koja »zna što hoće« a *Boris Buzančić* s mnogo se šarma uživio u nezavidan položaj »opsjedanog« nezainteresiranog muškarca.

Uz takve glumce redatelju *Eduardu Tomičiću* nije bilo teško ostvariti »gledljivu« i živu predstavu bez zastoja i bez ikakva »kiksa«. Vrsne suradnike imao je u scenografkinji *Dinki Jeričević*, kostimografkinji *Ani Buzančić* i maskerki *Zorici Kopi*.

4. U TEATRU »ITD«

Mladi dramski pisac glumac *Amir Bukvić* svojim je prvijencem (»Stanovnici sna«) očitovao nesumnjiv talenat i postigao lijep uspjeh (djelo je 1983. godine na pozornici Hrvatskog narodnog kazališta režirao Mladen Škiljan — vidi »Marulić« 2/1983, str. 185—186) a drugi njegov dramski tekst, NEPREDVIDIV SLUČAJ, doživio je praizvedbu 8. studenog 1985. na *Sceni SKUC-a* dok je premijera u *Teatru ITD* održana u prosincu dotične godine. Ta nova Bukvićeva drama nije, doduše, dostigla vrijednost one prve, no zanimljivost joj se ne može poreći: slika život i prilike mladih ljudi naše sadašnjice, prezentira njihova shvaćanja i razmišljanja, njihove muke i nategе. A nad svime trijumfira cinična bezdušnost perfidnih manipulatora. To je manipulatorstvo hijerarhijsko. U »Nepredvidivu slučaju« prezentira ga od početka vidljivi urednik, na kraju očitovani profesor, nevidljivi profesorov nalogodavac i tko zna koliki još iznad njega u tom stravičnom nizu... U pogledu teksta (i režije) nelogičnim se čini da Alen ne daje nikakva znaka prijetvornosti dok svom prijatelju a Suzaninu momku »priznaje« svoj »grijeh« (a »ona noć« kad su trojica »imala« Suzanu nije uopće postojala!). Rekao bih još i ovo: kulminacija je zbivanja mladićevo vješanje i okupljanje živih i mrtvih aktera oko obješenog tijela; ono što slijedi služi doduše temeljnoj autorovoj zamisli ali je nekako na silu dodano i šteti snažnom dojmu rečenog prizora.

Redatelju *Tomislavu Durbešiću* (asistirao mu je *Matko Brljević)* taj prizor služi zaista na čast. No i čitava izvedba primjer je dosljedne, stilski čiste, nadahnute i zaokružene režije. U zajednici s *Mladenom Domašem* redatelj je vrlo uspjelo kreirao i prikladan scenski prostor a od kostimografskog njihova udjela spomena je vrijedan kostim kojim su naglasili odbojnu urednikovu hladnoću i beskrupuloznost.

Glumilo se odreda dobro. Spominjem ponajprije *Zlatka Madunića*. On je dobrohotnost pomalo smušenog profesora uobličio tako istinski i vjerno da je taj lik otprve osvojio naše simpatije i bilo nam je odsrca žao kad saznasmo da se u njemu krije bezdušnik i nečovjek. Pravo profesorovo lice Madunić nije uspio (glavna je »krivnja« u tekstu) dovoljno markantno iznijeti, no ono što je postigao u pretežnom dijelu predstave svojevrsno je remek-djelo i ostaje nezaboravnim. *Angel Palašev* kao da se specijalizirao za uloge »negativaca«: zapazismo ga svojedobno u nijemoj ulozi na sve spremnog slugana (»Teroristi« I. Iredynskog — vidi »Marulić« 2/1984, str. 236) a i sad je uz tajnovitost urednikove osobe uspješno ocrtao njegovu bezosjećajnost i slijepu pokornost. *Marija Sekelez* uspjela je istaknuti maznu ženstvenost profesorice Helene (koja ljubaka i sa svojim đakom) ali i gorčinu njezine spoznaje da je svim tim »svojim« muškarcima samo usputna »stanica«. *Darku Janešu* uloga je Alena očito odgovarala te je nenamještenom prirodnošću odigrao njegovu sigurnost u »laganju« i zbunjenost pri iznošenju »istine«. *Ivan Jončić* vrlo se dobro uživio u situaciju nesretnog čestitog mladića koji pod utjecajem kobne prijevare i tuđe zloće postaje ubojica pa onda i sebi oduzima život a *Tomislav Martić* u nebulozna stanja neuravnoteženog Adama. *Miljenka Androić-Vlajki* odmjereno je i nenametljivo prikazala nevinu žrtvu Suzanu.

Tonska kulisa djelo je iskusnog *Branka Vodeničara;* svjetlosne efekte promišljeno je »dozirao« *Livio Marečić*.

5. DVA GOSTOVANJA

Kazališna su gostovanja (iz tuzemstva i inozemstva) u Zagrebu sve rjeđa, bez smišljena su plana i nebrižno organizirana (pa ih moraju — popunjujući gledalište — »spasavati« đaci i vojnici). Kakvu radost, međutim, ona mogu pružiti, očitovalo je u prosincu 1985. održano gostovanje *riječkog Narodnog kazališta*

»*Ivan Zajc*«, koje je u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu prikazalo VALCER PORUČNIKA NIDRIGENA srpskog književnika *Miodraga Ilića*. Ta tragikomedija u 8 slika, iznoseći tobože prilike u carstvu nekog Henrika XV. Sumanutog (s očitim reminiscencijama na Austro-Ugarsku), govori u stvari o vječnoj tragediji čestitog i »ludog« pojedinca pod pritiskom nečovječnog režima utemeljenog na sili i laži i o revolucijama, koje oslobađajući razularuju da bi onda nastupilo sređivanje, koje ponovno ukrućuje (kako je taj stalni krug ljudske historije lucidno formulirao zaboravljeni vrsni prevodilac na hrvatski i komentator »Fausta« i »Božanske komedije« Stjepan Markuš). Aktualnu ovu tematiku Ilić je obradio jasno i ozbiljno, odgovorno i angažirano, efektno i teatarski vješto te stoga ponajprije njemu pripada zasluga za ovu predstavu velikog stila, snažnog naboja i izuzetnog dojma.

U tom je smislu vrlo mnogo učinio i redatelj *Ljubiša Georgievski*. Pažljivo i s respektom osluškujući »duh« teksta i vješto podcrtavajući »udarne« njegove dijelove s jednakim je uspjehom uobličio i komorne i masovne scene, »izbrusio« individualnu i skupnu igru, sve pojedinosti povezao u zaokruženu, skladnu cjelinu. Uz bok mu stajahu *Vladimir Marenić*, koji je ingenioznim scenografskim rješenjima uvelike pridonio stvaranju atmosfere i omogućio brze promjene »mjesta radnje«, i *Doris Kristić*, koja je točno primjerenim kostimima tako znalački naglasila karakteristike aktera.

U glumačkoj ekipi redatelj se s pouzdanjem oslonio na nekoliko odabranih prvaka, oduševivši i nadahnuvši i sve ostale izvođače. *Božidar Alić* istinskom je neposrednošću dočarao i kompleksnost i jednostavnost Nidrigenove ličnosti. Bio je i mladenački naivan, i izazovno luckast, i tvrdoglavo prkosan, i uporno postojan i sudbinski tragičan; no izbjegao je svaku patetiku, ostao je dosljedno prirodan i ta je kreacija vjerojatno početak jedne lijepe kazališne karijere. Iskusni veteran *Slavko Šestak* u ulozi priglupog i zadrtog pukovnika Bonena naprosto je vladao scenom: reskim glasom, odmjerenom mimikom, svakom gestom i korakom vezao je pažnju publike — a to su kadri postići samo glumci od formata. *Asim Bukva* kao Gustav Majnard (autor sva imena piše fonetski), profesor muzike i plesa na vojno-medicinskoj akademiji, istaknuo se lijepom pojavom, sonornim glasom i suverenom glumom. *Olivera Baljak* srdačnom je toplinom obilježila simpatiju i ljubav pukovnikove kćeri Adele prema »otpisanom« buntovniku Nidrigenu, *Galliano Pahor* uvjerljivo je prikazao razočaranje bahatog Adelina zaručnika Bertolda fon Rota, *Nenad Šegvić* ciničnom je okrutnošću i puzavom dodvorljivošću kapetana Šulca (koji takvim ostaje i kao revolucionar) živo podsjetio na trajno postojanje sličnih »modela«, *Davor Jureško* i *Zdenko Botić* umješno su se uživjeli u uloge »razumnih« Nidrigenovih kolega kadeta, *Ivan Bibalo, Dobrica Stefanović, Eduard Černi, Nenad Vukelić, Giulio Marin* i *Dušan Dobrosavljević* živo su oslikali trulost i nastranost oficira koji po kazni tavore u zabačenoj tvrđavi Roznberg, *Živomir Ličanin* kao anarhist Rupert bjelodano je pokazao u što se preobraze mnogi buntovni zanesenjaci kad dođu na vlast, *Bogumil Kleva* dao je vladaru Henriku potrebnu dozu suludosti i blaziranosti, *Dalibor Fryda* bio je tipični kraljev sekretar bez vlastita stava a *Ratko Vojnović* podmitljivi zatvorski stražar. Zamjetan je i prinos *Frane Tadića* potresnosti završne scene (kad kao ludnički liječnik u službi »nove vlasti« bezdušno maltretira Nidrigena). Brojni statisti (u ulogama gostiju na balu i luđaka) svojim su uigranim sudjelovanjem zaista zaslužili što su na tiskanom programu poimence spomenuti. U sceni iz ludnice jedan se od njih (u prvom planu) naročito istakao i šteta je da mu ime nije posebno zabilježeno. Zanimalo bi nas također kako se zove statist u ulozi poslužitelja: sigurnim kretanjem, dotjeranim gestama i sraslošću s kostimom djelovao je vrlo ugodno.

Nemali udio uspjehu predstave dali su i *Vesna Šir* izborom glazbe, *Norman Dixon* koreografijom, *Franjo Balaško* slikovitim, impresivnim maskama, *Marijan Lovrić* kao lektor i *Alojz Usenik* kao asistent redatelja. Da i *ostalo osoblje* (iz radionica i iza kulisa) nije tako zdušno obavilo svoj posao — ovako kompliciranа predstava sigurno ne bi protekla bez i najmanje tehničke greške.

* * *

Drugom jednom — vremenski ranijem — gostovanju čar je bio u tome što se prikazivalo djelo koje se od prošle sezone daje i u Zagrebu. *Teatar ITD* omogućio je, naime, publici svoje predstave *Süskidnova* KONTRABASA (o kojoj sam pisao u »Maruliću« 4/1985, str. 513—514) da nakon jedne naše reprize vidi istu večer spomenutu dramu u izvedbi *Gradskog kazališta iz Graza*. Sa zadovoljstvom ističem da je režija našeg Zlatka Boureka maštovitija, kompletnija, bogatija; austrijski redatelj *Berend Schabus* napravio je zapravo p r e d a v a n j e o kontrabasu, čime je glumcu *Johannesu Pumpu* »svezao ruke« i tek mu je u završnici omogućio da bljesne snagom svoga talenta i potrese nas upravo magistralnom igrom.

Mirko Petravić

ČOBANČE I LIPICANER

(Uz premijeru i 500. izvedbu Gotovčeve opere »Ero s onog svijeta« u Operi HNK-a 14. studenog 1985)

Uprava Opere HNK-a morala je imati dobranu dozu neodgovornosti kad se u ovom razdoblju ekonomskih teškoća usudila prezentirati kulturnoj i glazbenoj javnosti Zagreba tako lošu izvedbu 500. predstave čuvene i obljubljene Gotovčeve komične opere »Ero s onoga svijeta«. Bio je to tužan i tragičan događaj nad kojim se može samo plakati.

No, pođimo redom. Prvi i najveći promašaj bio je u tom što se ova teška partitura povjerila *Pavlu Dešpalju*, dirigentu koji tijekom svojih dugogodišnjih dirigentskih nastupa nije nikad dirigirao u operi. Tako mu se dogodilo da zbog nepoznavanja zakučastih strana Gotovčeve partiture i preobilja naglo mijenjanih ritmova izgubi kontakt s pjevačima, orkestrom i zborom. Bilo je upravo jadno gledati ga kako za osjetljive upade ženskog zbora na početku drugog čina daje krive znakove. Taj zbor na rubu ritmičke nesigurnosti nije se »raspao« zahvaljujući reaktiviranim članicama, koje jednostavno nisu upale na krivi znak dirigenta i na taj način spriječile totalnu zbrku a možda čak i prekid izvedbe. (Mlađe pjevačice, kojima ovi ritmovi nisu baš prirasli grlu i srcu, slijedile su svoje već davno umirovljene kolegice i pripomogle da se stvar spasi, odnosno nisu upale na krive znakove dirigenta). Sličnih je situacija tijekom cijele izvedbe bilo i s muškim i s mješovitim zborom. U trećem činu mješovitom je zboru ponestalo i tona, pa zato i nije bilo potrebne zvučnosti toliko karakteristične za epilog ovog divnog Gotovčeva djela. Dirigent, ne poznavajući karakteristike Gotovčevih boja i ritmova, nije ni

mogao orkestru sugerirati nekakvu svoju koncepciju, tako da smo dobili tonske preljeve neutralnog sviranja po sistemu »baš me briga«.

O razmimoilaženjima orkestra i pjevača pojedinih uloga mogao bi se napisati kraći esej a o krivim intonacijama protagonista poveća studija. Protagonistička postava bila je sasvim krivo odabrana. Ne znam kome je palo na pamet da baritona *Vladimira Ruždaka* potkraj karijere angažira za komičnu ulogu mlinara Sime, kojega on nikada nije pjevao, ni onda kad je glasovno i kreativno bio na vrhuncu. Upravo sam se zaprepastio kako je taj inače muzikalni pjevač svoju ariju u drugom činu počeo pjevati u krivom ritmu i falš, a da o nepokretnosti igre i ne govorimo. Ovakvog mlinara Simu ovaj si poznati i cijenjeni pjevač (zbog gledalaca i svojih poštovalaca) uistinu nije smio dopustiti. *Branka Beretovac* kao Đula anemična i bez volje, s previše tremola i bez angažmana. Duet s Mićom u prvom činu gotovo nismo ni čuli a poznatoj tužaljci u drugom činu i ariji u trećem činu manjkalo je potrebne dramatičnosti. Posebno poglavlje ove nesretne izvedbe jest Mića (Ero) *Stojana Stojanova*. Tenor koji se upušta u kreaciju naslovnog lika mora svoju ulogu odlično poznavati ponajprije u glazbenom smislu. To ovdje nije bio slučaj. Ako se, naime, uloga ovakvog tenorskog formata kakav je Gotovčev Mića u pjevačkom pogledu svodi na parlandiranje i povremeno vikanje (a ne ispjevavanje), uz obilje krivih tonova i labilnih intonacija, uz latentnu indispoziciju, onda takvom pjevaču ne preostaje ništa da bi Miću i glumački uobličio. Cijeli niz visina nije bio ni otpjevan, pa pjevač niti nakon poznate pripovijesti u prvom činu, a niti nakon teške i zahtjevne arije u trećem činu, nije dobio aplauz. *Stojanov* nije ni tekstovno svladao ulogu jer je dosta toga izveo u ekavskoj varijanti, što se nikada nije događalo, čak ni solistima Beogradske opere, čija nam je realizacija »Ere« dobro poznata (to je isto tako smiješno kao kada bismo na sceni čuli sjajnu Konjovićevu operu »Koštana« u ijekavskoj varijanti — sjećamo se sjajne izvedbe »Koštane« na sceni Zagrebačke opere s izvanrednim pjevačima Nadom Tončić, Josipom Križajem, Pajom Grbom i drugim velikanima). Domu je sasvim privatno izvodila *Mirjana Đorđević* (sjetimo se samo velikih ostvarenja briljantne Marijane Radev ili Slavice Pfaf na sceni Osječke opere!!!). *Franjo Petrušanec* reprizirao je svojeg gazdu *Marka* iz starih predstava »Ere«. Ono što je ostalo vrijedno u ovoj predstavi jesu kostimi *Inge Kostinčer* i koreografija *Margarete Froman*. Inače sposoban i maštovit redatelj *Vladan Švacov* (nedavno je tako sjajno režirao »Orfeja u podzemlju« u »Komediji«) pogriješio je što se odlučio uglavnom na ponavljanje režijskih koncepcija stare izvedbe s ansamblom koji po svojim glumačkim i pjevačkim potencijalima nije mogao predstaviti publici »Eru« kao komičnu i dragu operu. Zato i nije bilo oduševljenja ni razdraganosti u gledalištu, a i aplauzi su bili više nego tihi. Jedino što je publika sa simpatijama popratila bio je nastup malog talentiranog pjevača *Maksa Emanuela Cenčića*, koji je svojim čobančetom unio živost u izvedbu trećeg čina, a i prelijepi (i ne prestrašeni) lipicaner htio je svojim dignitetom na derneku (u trećem činu) pomoći da se nešto spasi.

* * *

Nekoliko dana poslije premijerne 500. izvedbe ove opere prisustvovao sam i reprizi koja je bila za nijensu bolja. Naša ušančena institucionalizirana glazbena kritika (ponovo Jagoda Martinčević u »Vjesniku«) proglasila je nastup *Gordane Marić* (Doma) na reprizi kao događaj sezone. Možemo

doduše, imati razumijevanja za korektnost ove pjevačice, ali pisati o njoj prave panegirike nakon dugogodišnjih upravo stvaralačkih nastupa naše slavne *Marijane Radev* u toj ulozi zaista nema smisla. Jagoda Martinčević nije vjerojatno imala priliku vidjeti ni Marijanu Radev a ni prvakinju Osječke opere Slavicu Pfaf u toj ulozi; da jest, tkala bi svoje rečenice obazrivije i s dozom ukusa.

Mene je osobno u ovoj repriznoj postavi ugodno raspoložio bariton *Zlatko Foglar* kao mlinar Sima. Kreirao ga je onako kako se to i mora učiniti: s mnogo zamaha, muzikaliteta, komične igre i lijepe muzikalne fraze, što je na premijernoj predstavi Vladimiru Ruždaku u obilju manjkalo. Kao Ero, odnosno Mića, debitirao je jedan naš novi tenor (koji djeluje u inozemstvu). Iako se za sada radi o tenoru kojemu visine predstavljaju teškoću, ipak se mora konstatirati da je to bio efektni Mića lijepa i ugodna glasa, jasnog izgovora i pun muzikalnosti, pokretan i stasit. *Jakšić* je uočio karakteristike Erinog lika i ponovo se ne bih složio s našom ušančenom glazbenom kritikom (štioci će znati da će to biti vjerojatno: s Jagodom Martinčević) da se kod *Jakšića* radi o lirskom glasu (pred kojim je nesretni i nespretni Dešpalj morao stišavati svoje orkestralne glazbenike koji su nam i na reprizi priredili vatromet krivih tempa i lošeg nezainteresiranog sviranja). *Branka Beretovac* mnogo bolja nego na premijeri a *Ante Mijač* kao gazda Marko uvjerljiv i korektan.

Neosporno je da ćemo još dugo čekati da doživimo ponovno jednog »Eru« s takvim konačnim rezultatima kakve su davale Marijana Radev, Nada Tončić i Vera Grozaj, Josip Gostič i Noni Žunec, Drago Bernardić, Tomislav Neralić i Josip Križaj uz nenadmašnog mlinara Simu u interpretaciji Milivoja Kučića. Bili živi pa vidjeli.

Siniša Hrestak

»APLAUZ« JE ANTOLOGIJSKA PREDSTAVA

Kad bi vam netko kazao da ćete u »Komediji« vidjeti autentični brodvejski mjuzikl s mirisom i u tempu najljepših brodvejskih ostvarenja, rekli biste mu da dobrano pretjeruje. Zahvaljujući upravo sjajnom brodvejskom umjetniku *Geneu Footeu* (redatelj i koreograf) dobili smo predstavu velikog formata u kojoj je sve bilo na svom mjestu.

Priču o starijoj glumici, njezinim dilemama i borbi za mjesto pod suncem prezentirao je Gene Foote s toliko zamaha da je u plesne scene uz profesionalne plesače uključivao i pjevački zbor, i pjevače soliste. Svi su oni bili u zajedničkom ritmu i stvarali zapaljivi tempo na glazbu *Charlesa Strousea*, vješto naglašavajući u dramskim dijalozima i sentimentalne elemente, ali bez banalnosti i dosade. Ovaj mudri brodvejski umjetnik sigurno nije mogao ni sanjati da će naši glumci moći slijediti njegov upravo ubitačan tempo replika i šala te da će se svi protagonisti tako uspješno uključiti u zajedničku maštovitu igru i ples.

U velikom i opravdanom previranju na pozornici malobrojni ansambl ponašao se kao riba u vodi, u svom elementu, zalažući se svojski u realizaciji djela. Teško je iz ovako angažiranog ansambla izdvojiti nekoga posebno, ali ipak moramo spomenuti da je *Sanda Langerholz* bila spiritus movens i da joj je to životna uloga. Kao glumica Margo Channing pružila je svima mnogo kazališnog šarma, izmiješane tuge i boli i svega onog što čini divnu kazališnu atmosferu. Sigurna u svojim pjevačkim brojevima i u suglasju s razigranim ansamblom i orkestrom pod vodstvom nadarenog *Veseljka Barešića* pobudila je u nama reminiscencije na naše mlade kazališne dane i potakle najsuptilnija raspoloženja.

Sjajne suradnike imao je ovaj

brodvejski čarobnjak u prvom redu u dirigentu *Barešiću* i kreatorici maštovitih kostima *Ljubici Wagner* kao i u koreografkinji *Zagi Živković* i svom pomoćniku *Ivici Krajaču*. Profinjenu scenografiju kreirali su *Dinka Jeričević* i *Velimir Domitrović*. Tijekom predstave oprezno su se svojim kreacijama sve više isticali: *Boris Pavlenić* kao Bill (pratilac sjajne zvijezde), *Cintija Ašperger* (koja je i glumom i smislom za pjevanje songova diskretno parirala Sandi Langerholz), *Mladen Vasary* kao Buzz Richards i *Ljubo Zečević* kao Berta. Tekst za »Aplauz« napisali su *Betty Comden* i *Adolph Green* prema filmu »Sve o Evi«. Posebnu vrijednost predstavlja precizni i angažirani nastup *Studija za suvremeni ples* potpomognut s nekoliko solista i članova baleta HNK-a. U ovoj sezoni, uz *Offenbachovu operetu »Orfej u podzemlju«*, ovo je, po mom mišljenju, drugo kazališno *čudo*, koje će privući na Kaptol i mlado i staro da oda priznanje svima koji sudjeluju u ovoj nadahnutoj i lijepoj predstavi.

Siniša Hrestak

»ORFEJ« U VATROMETU ŠALE I MELODIJE

Danas postaviti na scenu popularnu operu (neki će reći operetu) »Orfej u podzemlju« predstavlja za mnoge režisere i ansamble nepremostivu prepreku. Moram reći da sam sa skepsom išao na premijeru »Orfeja« u zagrebačkom Kazalištu »Komedija«, misleći da ansambl neće uspjeti dokraja doraditi vrckavost libreta i prijemljive Offenbachove glazbe. Pokazalo se međutim suprotno. Ansambl »Komedije« »zagrizao« je kao preporođen kako u tekst tako i u glazbu i scensko rješenje.

Redatelj predstave *Vladan Švacov* odlično je doziranim tempom stvarao neodoljivo komične situacije u kojima su se glumci snašli toliko virtuozno da smo jedva čekali kad će se ponovo pojaviti na sceni. Svi oni bogovi na Olimpu i u paklu bili su tako šarmantno obuzeti svojim vrckavim tekstom da se taj čar neprestano prenosio na gledalište, koje je uživalo zajedno s interpretima na pozornici. Oni, kojima su odnosi u grčkoj mitologiji jasniji iz literature, mogli su dvostruko uživati jer su ovi bogovi bili simpatično komični i dragi. Treba reći da redatelj Švacov nije niti jednog trena prešao u burlesku i da glumcima nije dopustio da se spuste na razinu jeftinog gega. U zanimljivoj i živoj scenografiji, prožetoj i s nekoliko efektnih lutkarskih scena, *Zlatko Bourek* dao je oduška svojoj mašti i poslužio se vedrim bojama, dok je *Ika Škomrlj* svojim kostimima uspjela prezentirati karakteristične značajke svakog boga. Kažimo i to da su u tekst upletene suvremene natuknice iz našeg političkog i društvenog života. Glumci su ih plasirali na pravom mjestu i u pravo vrijeme.

Od interpreta pod vodstvom vrlo sigurnog dirigenta *Veseljka Barešića* i uz raspoloženi orkestar teško je bilo koga posebno istaknuti a da se ne povrijede i oni koji su imali i najmanje uloge. Ugodno nas je iznenadila operna prvakinja *Nada Ružđak*, koja je glasom i stasom kreirala svoju Euridiku s mnogo scenskog nerva i prpošnosti. S ovakvim kreativnim nastupima mogla je ova pjevačica napraviti i internacionalnu karijeru. Sjajan je bio *Vlado Kovačić*, glumac velikog potencijala, koji je na žalost upravo zbog nesnalažljivosti redatelja u »Komediji« uvijek igrao sasvim sporedne uloge. Njegov Jupiter bio je ne samo blago ironički intoniran već je uvijek dobro doziranom dosjetkom znao povući cijeli ansambl da se duhovito poigrava karakteristikama pojedinih bogova. Uvijek solidan i neodoljiv u svojoj glumačkoj gesti i lijepoj pjevačkoj frazi bio je *Josip Fišer* kao Orfej. Potpunu transformaciju postigao je tenor *Zrinko Sočo* kao Pluto u beskrajno smiješnim situacijama, pa se tako na ovom primjeru pokazalo da je redatelj Švacov otkrio skrivene velike mogućnosti mladog pjevača. Željeli bismo da prvak »Komedije« *Đani Šegina* ostvari u svojoj karijeri još mnogo takvih uloga kao što je bila ova Hansa Styxa. Šegina je majstor u svakoj ulozi koja mu se povjeri: uvijek pronađe prikladna i efektna rješenja u zajedničkoj nadahnutoj igri. Pridružila mu se sigurna *Veronika Durbešić*. Jedno od najljepših iznenađenja večeri bila je blistava *Nevenka Petković-Sobjeslavski* kao Diana. Ona je i glumom, i pjevanjem i kostimom (u kojem se kretala po pozornici s izrazitim smislom za komiku) sigurno ostvarila najnadahnutije trenutke svoje bogate scenske kreativnosti. Odličan kvartet činili su: *Lukrecija Brešković* (Venera), *Jadranka Gospodnetić* (Cupido), *Blaženka Blažinić* (Minerva) i *Đuka Čaić* (Merkur). *Sanda Langerholz* kao javno mnjenje bila je na najprofesionalnijoj razini, dok je u manjim ulogama posebno došao do izražaja *Krunoslav Špacapan* kao Neptun, nonšalantno se šećući preko pozornice bez riječi, ali s rekvizitima koje je znao pokazati u trenucima pauza, nakon mnogobrojnih zajedničkih bura ostalih bogova i božica. Zbor i orkestar »Komedije« nadahnuto je uključen u predstavu a valja istaknuti i bravurozno sudjelovanje *Studija za suvremeni ples* (iskričava i smišljena koreografija *Zage Živković*). Uglavnom, predstava koja je kao cjelina zaslužila najvišu nagradu, a pojedinci (Švacov, Kovačić, Nevenka Petković-Sobjeslavski, Nada Ružđak, Zrinko Sočo, Đani Šegina i Ika Škomrlj) trebali bi dobiti kazališne i društvene nagrade.

Siniša Hrestak

BIBLIOTEKA »NEKAD I SAD«

1. DAMIR MUDRINJAK: **Maksimir nekad i sad.** Monografija-vodič. — Cijena 200 dinara.
2. MIROSLAV ĆORKOVIĆ: **Hrvoje Vukčić Hrvatinić.** Povijesni prikaz. — Cijena 200 dinara.
3. DAMJAN DAMJANOVIĆ: **Sveti Franjo u Zagrebu — na Kaptolu,** Štovanje sv. Franje u Zagrebu kroz 750 godina. — Rasprodano.
4. DAMJAN DAMJANOVIĆ: **Majka Božja Kamenita.** Povijesni i opći prikaz Gospina svetišta u zagrebačkim Kamenitim vratima. — Rasprodano.

Narudžbe prima izdavač: HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. ĆIRILA I METODA, 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.

MEMOARI MARŠALA MARMONTA

Memoari A. Marmonta (1774—1852) obuhvaćaju period od 40 godina (1792—1832). U njima su opisane dramatične godine francuske i svjetske povijesti. Ta knjiga obuhvaća samo dio *Memoara* s poglavljima o našim krajevima koji su tada bili u sklopu Napolenove Ilirije (područja od Tirola do Skadarskog pašaluka). Knjigu je priredio i preveo F. Baras, a izdao splitski »Logos« (1984).

Ove stranice *Memoara* svjedoče o velikoj važnosti naših krajeva u tadašnjim europskim previranjima. To je doba kada su se u našim krajevima sučeljavali politički interesi Francuske, Austrije, Turske, Rusije i Britanije a od 1797. i Mletačke Republike.

Vihor francuske revolucije zahvatio je i naše krajeve s nizom promjena na socijalno-kulturnom polju. Marmont će provesti u našim krajevima pet godina (1806—1811) kao vojni komandant i carski namjesnik.

On se bori protiv ruskih invazionih trupa u Boki Kotorskoj. Ukida Dubrovačku Republiku i istodobno zaštićuje Dubrovnik od ruske invazije. Napoleon mu stoga dade naslov »Vojvoda od Dubrovnika« (Le duc de Raguse). Pobjeđuje Austrijance u Lici (1809). Poslije bitke kod Wagrama Napoleon ga imenuje maršalom i namjesnikom ilirskih pokrajina.

Mada je francuska uprava u Dalmaciji trajala samo nekoliko godina, učinjeno je mnogo na unapređenju prometa, prosvjete, kulture, zdravstva, uprave i sudstva. Dalmacija je, usprkos svemu tome, ostala rezervirana prema francuskoj upravi i, štoviše, neprijateljski raspoložena.

U Vojnoj Krajini narod je bio povoljnije raspoložen prema francuskim vlastima, jer je Marmont osigurao granicu od turskih upada.

Čitajući ovu knjigu, pronalazimo mnoge zanimljivosti s obzirom na društvene i gospodarske prilike u navedenim krajevima.

Marmont je u početku bio zanesen Napoleonovim pobjedama, ali se kasnije prema njegovim postupcima i shvaćanjima kritički odnosio. Zarobljavanje pape Pija VII. popratio je ovim riječima: »U danima slavne bitke kod Wagrama njegovi agenti poveli su po njegovom naređenju rat protiv starca zatvorenog u palači (u Fonteinebleauu)... Koliko suprotnosti između njega i Napoleona! Jedva će proći pet godina, a slavni vladar kojeg je napustio razum i pravda, past će, dok će se stari prvosvećenik ponovno uspeti na svoje prijestolje.«

Maršal u svojim *Memoarima* donosi i razgovor između kardinala Flescha i Napoleona. Jednom prilikom kardinal mu reče: »Vi ste najnepravedniji od svih ljudi.« Car ga izvede na balkon i odgovori: »Pogledajte gore, da li šta vidite?« Flesch odgovori: »Ne vidim ništa.« A Napoleon: »Ja vidim svoju zvijezdu, ona me vodi.« On je stalno isticao da svoje podrijetlo povezuje s nebom.

O Napoleonu Marmont iznosi i ovo: »Oholost je oduvijek bila jedna od najistaknutijih crta Napoleonova značaja... A laskavci su ga podržavali u toj strasti... Baš ti laskavci su pravi uzročnici katastrofe koja ga je progutala.« U *Memoarima* Marmont često sa simpatijama spominje dalmatinske franjevce.

Ovaj prijevod, uz ilustrativni materijal, ima i niz nadopuna i razjašnjenja teksta. Tu nalazimo razne biografije svjetovnih i crkvenih ljudi koji su sudjelovali u povijesnim događajima onoga doba.

Prevodilac netočno upotrebljava termin »Austro-Ugarska« mjesto »Austrija«, jer »Austro-Ugarska« nastaje tek 1867. Tada se, naime, prijašnja carevina Austrija preobražava u dvojnu monarhiju.

Knjiga je sadržajno zanimljiva jer govori o francuskoj vladavini u našim krajevima. Poneka poglavlja čitaju se u jednom dahu kao romani.

Vladimir Dumbović

POVIJEST MEDICINE

Autor: Lavoslav Glesinger. Izdavač: Školska knjiga, Zagreb 1978. 322 strane.

Knjiga obuhvaća početke medicine u prethistoriji, zatim stari (antika), srednji i novi vijek, a završava 1945. godinom, tj. svršetkom II. svjetskog rata. Možemo je podijeliti u pet glavnih dijelova: Medicina u robovlasničkom društvu (str. 19-78); Medicina u feudalnom društvu — srednji vijek (str. 79-125); Medicina u prvim stoljećima novog vijeka — XVI, XVII. i XVIII. stoljeće (str. 126-214); Moderna medicina — XIX. i XX. stoljeće do 1945. godine (str. 217-284) i Medicina u socijalističkom društvu — SSSR (str. 285-292).

Knjiga je prava riznica stručnih i zanimljivih podataka, a odaje i zasluženo priznanje kršćanstvu koje je svojim naukom o ljubavi prema bližnjemu i potrebi milosrđa doprinijelo razvoju medicine:

O značenju kršćanstva za razvoj medicine čitamo u poglavlju »Medicina ranoga i razvijenoga srednjeg vijeka« na str. 82-83:

»Širenje kršćanstva imalo je, nema sumnje, i svoj pozitivni utjecaj na medicinu. Propovijedajući ljubav prema bližnjemu i tražeći od svojih vjernika vršenje djela dobrotvornosti i milosrđa, kršćanstvo je već na početku svoga postojanja dalo poticaj neobičnoj aktivnosti u pogledu njege bolesnika i brige o nemoćnima, starima i gladnima. Već u prvim kršćanskim općinama o svima onima kojima je potrebna pomoć vodi se briga na način koji je starom vijeku bio sasvim stran. Takva organizirana skrb o bolesnima i nemoćnima ne postoji ni u staroj Grčkoj ni u starom Rimu«.

Nadalje, na str. 119, čitamo: »Spomenuto je već da su prve bolnice nastale pod utjecajem kršćanske karitativnosti, da je oko 400. godine Fabiola podigla u Rimu prvo sklonište za siromašne, bolesne i nemoćne, a u isto je vrijeme u Carigradu podignut hospital sa stalno namještenim liječnicima i bolničarima«.

Knjiga spominje i glasovitu medicinsku školu u Salernu — preteču današnjih medicinskih fakulteta (str. 95-102). Potkraj IX. stoljeća osnovana je u Salernu visoka škola koja je imala tri odjela: filozofski, pravni i medicinski. Ta je škola bila svjetovna, a najvažniji je bio medicinski odjel. Značajno je da je u Salernu bilo žena liječnika koje su držale predavanja. Svoj najveći procvat škola je doživjela u XII. stoljeću, ali osnutkom sveučilišta u obližnjem Napulju (1244) gubi na značenju. Poslije toga postoji još šest stoljeća, do 1811, kad ju je ukinuo Napoleon.

Nije slučajno da se prva medicinska škola u današnjem smislu razvila baš u Italiji. Doduše, neki to obrazlažu sretnim stjecajem prirodnih i društvenih okolnosti. Salerno karakteriziraju prirodne ljepote, a nalazi se na obali Tirenskog mora gdje je

klima blaga. Taj kraj nije bio zahvaćen seobom naroda pa je tu bilo kontinuirano stjecište raznih kultura, a dodirivali su se Istok i Zapad. Za križarskih ratova ovamo su na liječenje i oporavak dolazili ranjeni i bolesni križari.

Ove pozitivne okolnosti ne mogu se zanemariti, ali to nije sve. Važnu ulogu imalo je i kršćanstvo koje je tu već rano proželo privatni i javni život. Kršćanstvo je isto tako bilo onaj faktor koji je barbarske narode priveo kulturi i humanitetu, a egoizam zamijenio altruizmom.

Nadalje se u knjizi spominje da je medicinska škola u Salernu izdala veliki broj spisa (knjiga) za liječnike i jedno djelo napisano popularnim jezikom, kao zdravstveni priručnik namijenjen najširem krugu čitalaca. To je »Regimen sanitatis Salernitanum«, poznat i pod imenom »Flos medicinae«. Bosanski franjevac Emerik Pavić (1716-1780) preveo je ovu knjigu na hrvatski jezik, a izašla je u Budimu 1768. godine. To je prva tiskana knjiga o medicini na hrvatskom jeziku. Knjižnica »Kačić« (Franjevačka provincija, Split) izdala je njezino reprint-izdanje 1980. godine, u povodu 200-godišnjice smrti E. Pavića (vidi o tome »Marulić« 6/81, str. 626—627).

Knjiga »Povijest medicine« namijenjena je studentima medicine, zatim liječnicima, a dobro će doći i krugu intelektualaca koje zanima povijest kulture. Autor govori i o razvoju medicine u našim krajevima pa i to uklapa u pojedina razdoblja razvoja svjetske medicine. Na početku je svakog većeg poglavlja i prikaz društveno-političkih prilika u određenom razdoblju. Knjiga je dokumentirana velikim brojem slika i portreta liječnika i drugih znanstvenika zaslužnih za razvoj medicine. Možemo zaključiti da je s tom interesantnom knjigom naša javnost dobila obilje doista zanimljivih informacija o medicini.

Vladimir Dumbović

ŠIME BALEN: VELEBIT SE NADVIO NAD MORE...

Putopisni zapisi s planine

Znanje, Zagreb, 1985. 205. stranica

Naslovom pisac sugerira literarnost teksta i predmeta apelirajući na čitateljevu podsvijest. Jer, Velebit je najviša i najčešće opjevana hrvatska planina. Pisac je nabrojio pisce koji su na Velebit dolazili i o njemu često pisali. To su: Ljudevit Rossi, Dragutin Franić, Milan Šenoa, Miroslav Hirc, Josip Poljak, Fran Tućan, Narcis Mršić, Ante Glavičić, Željko Poljak, Pero Korica, Dalibor Brozović i Stjepan Babić. Velebit je i mnogo opjevana hrvatska planina. Spominjem Petra Zoranića i Jurja Barakovića, SS. Kranjčevića, Milana Šenou, Vjenceslava Novaka, Vladimira Nazora, Rikarda Katalinića Jeretova i Srbina Medića, pjesnika »pravaške himne« »Vila Velebita« (str. 43-44). Velebit, dakle, ima posebno čuvstveno i kulturno značenje u životu Hrvata i autor polazi od tih čuvstava.

Nadalje, naslov sugerira stanovitu dvojnost — planina i more. Ta dvojnost opaža se u životu njegovih žitelja koji se neprestano sele s visina prema moru i obratno. Podnaslov »Putopisni zapisi s planine« kaže da knjiga nije putopis, već stoji u njegovu susjedstvu. Nema jedinstva doživljaja i epskog vremena uz odnos putnika pripovjedača prema predmetu — kraju kojim putuje, nema detaljnog pripovijedanja o putu koji se stapa s književnim doživljajem što sve vrijedi za stari putopis merkantilizma i romantizma, pa i realizma. Predmet putopisa je odnos pisca prema toj planini kao nekoj ljudskoj i pojmovnoj zajednici čiji je on član po svom podrijetlu. Balen je iz Jablanca i po svom je hrv. narodu integralno Hrvat, a Velebit je, pars pro toto, Hrvatska. To je okvir u kojem se Velebit problematizira u opisima koji idu od čistih prikaza planinarskih izleta kao što su crtice »Kamenite kupole Velikoga Kozjaka«, »Uspon na Hajdučke kukove«, »Na davnim markacijama Ha Pe De-a« ili »Sredinom srednjeg Velebita« pa do prikaza u kojima se pojedini lokaliteti na Velebitu opisuju u jedinstvu s ljudima što tamo žive ili su živjeli i s njihovom prošlošću. To su crtice »Za Kosicom«, »Posljednji 'horvatski nomadi'« i dr.

Balenovi ljudi, koje je on naselio na Velebitu, uvijek su jedno s krajem, i njihova pojavnost uvjetovana je Velebitom, njegovim karakterom i podnebljem i njihovim radom. Taj pogled unatrag nije povijesni pogled, dakle pogled određen povijesnim razdobljima, nego biografski i nadbiografski pogled uvjetovan sjećanjem i tradicijom, odnosom starijih i mlađih. Tako pisac opisuje ljude što naseljavaju Velebit kako preko Kosice (»Kosioca«) sele, kako kirijaši »jamboraši« izvoze jarbole u Jablanac da su ostala udubljenja — pragovi preko kojih su volovi nekoć vukli jarbole. Opisuje kirijaše kako se suprotstavljaju kamionima. U »Za Kosicom« opisuje Matana Vukušića kako se bori i napreduje, kako postaje ck. nadlugar, gradi kuću kovačnicu koja kasnije dolazi u posjed Hrvatskog planinarskog društva u Zagrebu. Opisuje svoje ljude kako moraju u rat, kako se vraćaju i pričaju pa im stavlja u usta govor koji ih karakterizira: »... i onda je doša ovaj rat, pa mi došli sinovi i vele: 'Čakane, mi b' u partizane'. 'A da kamo ćete man u partizane', velim in ja, koji san gleda ruske partizane i zna da se partizani bore za pravdu i slobodu. 'Unde j' svakon pravon Rvatu misto. Man, dico', velju in, 'ratujte ljucki, pravedno, kako Bog zapovida, da ne ogrišite duše' (str. 25). Sve skupa je jedna kolektivna biografija svih ljudi što su srasli s njihovom i našom planinom. Ta biografija ima svoje uspone, padove, borbe. Uspon je uspomena na Stjepana Radića kao bitna crta mentaliteta tog svijeta, borba i ustanak 1941, a pad-raseljavanje Kosice kad su kriminalci s Golog Otoka preuzeli izvoz drva iza rata i time oteli kruh kirijašima. Autor je sam bio HSS-ovac, koji je 1935. primljen u Partiju u kaznionici u Mitrovici, a 1941. otišao u partizane.

Odnos prema Stjepanu Radiću pokazuje strana 27. kad Balen opisuje, kako je pustio zarobljenog domobrana koji mu je priveden kao »neprijateljski špijun« i veli:

»Znao sam da Stipe slovi u našem kraju kao dobar i vrijedan čovjek, i da je politički, kao i svi Podgorci, radićevac, te da nema blage veze s ustašama — što sam sve i rekao drugovima u štabu. Njegov iskaz o stanju u Kuterevu potpuno se poklapao s našim već prikupljenim podacima, što je govorilo o njegovoj iskrenosti. No, kad sam mu ponudio da ostane u partizanima, stao se nekako izmotavati da ne može, jer da ima puno *držine* kojoj je jedini 'ranitelj i branitelj.« Taj se odnos vidi i na str. 32. gdje žandar »Mudrog i Viteškog kralja« ispituje dječaka da li u mjestu netko ima oružja i ne vjeruje da ga nema. Karakterističan je portret Dane Vukušića (»Od Kosice do Stokić-Dulibe«, str. 73): »Grabi brzo, dugačkim koracima, dižući visoko noge, kao i svi stari Podgorci — navika valjda stečena neprekidnim penjanjem neravnim, strmim velebitskim stazama. On izvrsno pozna ovaj dio Velebita, jer je u djetinjstvu ovuda čobanio i upoznao sva, i najskrivenija, ispasišta, sve šume i proplanke, sve dulibe i dumače, sve ruje i snižnice, sve ponore i spilje; poslije kad se vratio *iz svita* (jer su tada gotovo svi Podgorci u svojoj prvoj mladosti obvezatno odlazili »u svit«, na gradnju cesta i željezničkih pruga ili na šumske radove) kosio je ovuda po košanicama. Ostao je vjeran svojim podgorskim bunjevačkim seljacima, i zajedno se s njima borio protiv poslodavačkog izrabljivanja i žandarskog nasilja u staroj, velikosrpskoj, karađorđevićevoj Jugoslaviji. Za vrijeme

kraljevske šestojanuarske diktature bio je bezbroj puta hapšen, a kad se diktatura stala klimati, izabran je na općinskim izborima 1936. na opozicionoj HSS-listi, za načelnika općine Jablanac... No nije bio rođen za vlast. Nakon sporazuma Cvetković-Maček i uspostave Šubašićeve Banovine, sukobio se s vodstvom vlastite stranke i otišao — ulijevo. Za okupacije hapsili su ga i ustaše, i Talijani, i Nijemci, dok se po izlasku iz zatvora nije odmetnuo u Velebit i osnovao podgorski partizanski odred Alan, kojemu je bio prvi politički komesar. Iz tih dana otpora i borbe nosi rebra prebijena njemačkim kundacima i četničku kuglu u tijelu. No, neusporedivo su teže rane dobivene od svojih, jer su pogodile u dušu, pa nikako da zacijele...«

Balen marksistički gleda svoje ljude koji rade, bore se i prolaze kroz neki razvoj. No ovdje pridaje karakteru svog lika bitno novu crtu — čovjeka koji nije rođen za vlast pa odnos prema vlasti nadvisuje odnosom prema klasi. Posebnu vrijednost predstavlja crtica »Posljednji 'horvatski nomadi'« s opisima Velebita za ilirizma jer pisac je u tom ulomku stavio povijest u usta malog čovjeka i time pokazuje koliko je Velebit ključno pitanje narodne svijesti koja je duboko prožela život naroda (ne zadržavši se samo na nivou obrazovnog građanstva). »E, pa kad je ono Austrija, u dogovoru s Mlečanima, onako kurvanjski iznevjerila uskoke i rastirala iz Senja, pozvali su Vrankopani naše Bunjevce iz Dalmacije da in brane grad od Turaka« (str, 53).

Ivan Pederin

NOVI ROMAN IVANKE VUJČIĆ-LASZOWSKE

Ovih dana izišao je iz tiska novi roman poznate hrvatske spisateljice, *Ivanke Vujčić-Laszowske: »Nad istrulim ribnjacima«.*

Središnju točku romana predstavlja ambijent starog Zagreba kroz prizmu propadanja dviju vlastelinsko-građanskih obitelji. Starog Zagreba više nema i uzaludno je plakati za njim, ali ipak ostaju stari ambijenti koji oživljavaju sjećanje na prošle dane. Nekad slavne građanske obitelji pod utjecajem novog doba raspadaju se. Laszowska je opisala agoniju dviju takvih obitelji *(Šulker i Branušić).* Netrpeljivosti unutar pojedinih članova ovih obitelji kulminiraju u gotovo infernalnim scenama u kojima dolazi do vrhunca stilistika autorice.

Kao kontrapunkt ovim scenama pridodani su pejzaži Zagreba. U raznim okolnostima odvijaju se prizori romana kroz Ilicu, Tuškanac, Jelačićev plac, kroz pejzaže zagrebačke okolice, i to su najbolji dijelovi romana.

Dijelom se upoznajemo i s boemskim životom starog Zagreba, susrećemo poznate kavane u centru grada. Iz svih ovih situacija mili miris staroga grada koji je svojim šarmom, kako piše autorica, na momente djelovao kao Pariz.

Svaki grad ima svoje prokletstvo i blagoslov, svoje slavne strane i one koje su za pokudu. Pažljivi čitalac može lako osjetiti atmosferu Zagreba čiji kontinuitet se djelomice zadržao i do današnjih vremena. Ovaj grad ima svoju živu povijest u ambijentima čuvene okolice kao što su Samobor, Brezje itd.

Razmišljajući pomno o usponima tog romana, možemo zaključiti da je autorica izabrala najteži oblik, takozvane psihološke drame. Ocrtan je izvanrednom plastičnošću čitav niz, gotovo galerija likova, što, i nakon čitanja, uskrsavaju u svojoj intimnosti i karakterima. Velikom darovitošću riješena je raznovrsna psihologija likova, te se roman čita s velikom znatiželjom.

Što se tiče same forme, autorici je bliz moderni francuski roman, ali u njenom djelu naići ćemo i na prustovske scene kao i na scene koje podsjećaju na tehniku toka svijesti.

Veljko Vučetić

POEZIJA BLAGDANSKOM TRENUTKU

Prof. Pavao Crnjac, svećenik, salezijanac, došao je, ima dugo vremena, na zamisao da bi trebalo hrvatsku duhovnu poeziju usko povezati s liturgijskim slavljima kroz bogoslužbenu crkvenu godinu. On je već 1975. objavio prvi rukovet takove vrste poezije pod naslovom *»Svi za sve«* (I sv., Zagreb). Deset godina kasnije (1985) izišao je pred našu javnost zbornikom recitacija za liturgijska slavlja *»Poezija blagdanskom trenutku«* (Zagreb 1985, str. 372, biblioteka »Pomagala« Katehetskog salezijanskog centra u Zagrebu). To je pozamašni pjesnički zbornik svojevrsnog usmjerenja i izbora. Kod nas do danas nitko drugi nije pokušao nešto slično.

Priređivač ovoga zbornika veli u predgovoru: »U zborniku su sabrane pjesme koje su nastale i stvarane u ozračju liturgijskog vremena i liturgijskih blagdana... One imaju svojih dodirnih točaka koje su izražene u slikarstvu, kiparstvu i arhitekturi, a u poeziji ponajviše. Neki su pjesnici... to upravo majstorski izrazili u svojoj poeziji. U ovu su zbirku uvrštene neke pjesme koje su stvarane u izuzetnim trenucima religioznog iskustva. To su pjesme koje pjevaju o Bogu Stvoritelju i Isusu Kristu, prijatelju i spasitelju čovjeka. Neke su od njih izvanredne lirske pjesme, molitve, himni. One izviru iz pjesnikova osobnog susreta s Bogom... Taj je pjesnikov susret, može se reći povlašten, napet i pun doživljaja koji su duboko religiozni. Pjesnik ih je oblikovao umjetnički i izrazio u bogatstvu slika, zvuka, ritma i jezika. Svaki će pažljiv čitatelj to osjetiti, napose iskusan recitator. — Pri izboru pjesama vodili su nas spomenuti kriteriji, a uz njih tražena je i recitabilnost pjesme koja se posebno očituje u ekspresivnosti stiha. — U zbornik su uvrštene pjesme pjesnika iz starije i novije hrvatske književnosti, napose pjesnici koji su stvarali u vrijeme moderne, između dva rata, kao i naši suvremenici. Neznatan broj pjesama uzet je iz svjetske duhovne lirike, koja je u ovom pjesništvu izuzetno bogata. — Recitacije su raspoređene prema liturgijskoj godini... Dobro recitirana poezija... povećava religiozno iskustvo, unosi neposrednost i spontanost«. (5-6)

Ovim je pristupom P. Crnjac jasno izložio svoju nakanu i cilj zbornika. Božićni krug blagdana okrstio je *»U svetoj noći«*. Tu su pjesme za došašće, Božić, Novu godinu i Bogojavljanje. Uskrsni ciklus *»Uskrsno jutro«* započinje korizmom (u koju je obuhvaćen i sveti tjedan), prosljeđuje Uskrsom, Uzašašćem i Tijelovom.

Četvrti dio zbornika duhovnih pjesničkih recitacija posvećen je Trojedinom Bogu: Ocu i Stvoritelju, Isusu Kristu i Duhu Svetom. A završni, peti, upravljen je na svetačka slavlja (svetim zaštitnicima).

Vidljivo je na prvi mah da je to obilan pjesnički materijal. Nije ga bilo lako skupiti, još manje probrati. P. Crnjac u tome poslu nije imao prethodnike. Morao je sam krčiti. On u bibliografiji navodi antologije, zbornike, pojedinačne zbirke pjesama, revije, časopise, iz kojih je crpio odabrane pjesme. Ipak mu se potkrala mala praznina, jer je izostavio citirati književnu reviju »Marulić« iz koje je koristio velik dio uvrštenih pjesama. Zbog cjelovitosti prikaza na to upozoravamo.

Prvi i najbitniji kriterij za oda-

bir pojedine pjesme jest njezin sadržaj koji tendira, ulazi u određeno liturgijsko slavlje, otajstvo. Stoga se odabiratelj nije morao prvenstveno osvrtati na domet umjetničkog imena pojedinog autora. Kad su veliki kršćanski pjesnici progovorili i u ozračju liturgijskog doživljavanja, tada je postignut dvostruki učinak. Tako uz Dantea, Michelangela, sv. Franju Asiškoga, sv. Ivana od Križa, Manzonija, Ljermontova, Verlainea, Tagorea, P. Emmanuela, K. Wojtylu, Nalješkovića, I. Mažuranića, Harambašića, Domjanića, Kranjčevića, M. Pavelića, Kornera, Kokića, I. Poljaka, A. Jakšića, Đarmatija, Šopa, Kuparea, s. M. Petričević — susrećemo i manje poznata imena.

Od naših pjesnika najzastupljeniji je Ante Jakšić (27 pjesama), slijedi ga A. Kokić (23), R. Kupareo (19), J. Korner (11) i M. Pavelić (11), M. Preisler (10) i M. Validžić (10), S. Mišić (7) i J. Riječanin (7) itd.

Pavao Crnjac nije se zadovoljio samo donijeti izbor pjesama za recitacije u litirgijskim slavljima, već se potrudio u prilozima dati »Neke upute za recitiranje«. Osim tehničkih uputa, izlaže i teoretske osnove recitiranja, govori o mimici i gestikulaciji, izboru i uvježbavanju recitacije. Sve je to obrađeno na temelju stručne literature, određeno i jasno. Ovaj prilog uputa koristan je, zreo i vrijedan, a da praktičnu stranu nipošto ne gubimo iz vida.

Nisu suvišni ni kratki biobibliografski podaci o nekim pjesnicima, zatim abecedni popis pjesnika i abecedno kazalo pjesama po naslovima.

Pri kraju ovog prikaza nek mi bude dopušteno i jedno korisno upozorenje. Tekstove pjesama treba vjerno prenijeti. I vrlo pažljivo provjeriti točnost. Ono što je nemoguće obaviti sam, treba izvršiti uz pomoć vrsna suradnika. Jedno slovo, jedna riječ, pogotovo izostavljeni stih učine pjesmu neuporabivom za recitaciju. Ova je materija toliko osjetljiva, da nije dovoljno nikada sustati u pažnji. Stoga i leži velika odgovornost na prepisivačima i korektorima. Tome se može i mora doskočiti.

Prof. Pavlu Crnjcu treba, dakle, priznati prvenstvo i smjelost u konkretnom pothvatu i poželjeti mu uspjeh u još dva već najavljena zbornika (»Poezija zajedničkoj radosti« i »Pjesme Mariji«). Ujedno mu treba odati priznanje za uloženi trud i marljivost da se naša duhovna poezija što jače poveže s liturgijskom posvećenom stvarnošću. Iz toga izviru dva poticaja: liturgija nadahnjuje poeziju — poezija prihvaća uzlet od liturgije.

Mirko Validžić

TEMELJI PROPOVJEDNIŠTVA

Teorija govorništva obilato je obrađena u svjetskoj literaturi. Ona seže gotovo u prve osvite sačuvane pismenosti. Njome su se temeljito pozabavili eminentni predstavnici grčke i rimske kulturne misli. Od Aristotela i Cicerona do danas nebrojeni su posegli za ovim predmetom u želji da ga što zrelije obrade i razglobe. Čovjek=govornik, leži u osnovici svih istraživanja. To ne proturječi onoj staroslavnoj: poeta nascitur, orator fit. Ni jedna ni druga tvrdnja nije mogla biti životom ovjerovljena kao prava, istinita. I za jedno i za drugo treba dar odozgo i uporno nastojanje da se razvije do mogućih, — u ljudskim uvjetima, mogućih granica.

Kod nas Hrvata nije bilo živo zanimanje za teoriju govorništva sve do naših dana. I ono što je učinjeno, ne predstavlja veći uspjeh. Čudnovato je da u našoj petstoljetnoj književnoj povijesti, koja se izdigla do ramena evropske književnosti, nitko nije osjetio potrebu obraditi i retoriku, barem s pozicija ondašnjeg evropskog i gledanja i dostignuća.

Ulazak kršćanstva na svjetsku scenu dalo je i govorništvu svojevrsnu prinovu. Navještaj Riječi usko je povezan s govorništvom i iziskuje od evangelizatora uz teološku spremu i umješnost govora, živog i sadržajnog kontakta sa slušateljstvom. Nameću se oblici, modusi, načini, pristupi, sadržajni kvasac i pristupačni adekvatni izričaj.

Kršćansko propovijedanje Radosne Vijesti nije smjelo ostati u zatvorenim okvirima govorničke umjetnosti, na formalističkim oblicima uspjeha u datoj mogućnosti, već je na temeljima klasičnog govora izgrađivalo svoj specifičan način izražaja, pristupa i učinka. Tako se duhovno govorništvo razvijalo u posebnom ozračju utirući svoj vlastiti put, označen metanojom u produbljivanju sadržaja i postizanju svrhe.

Na hrvatskom jeziku kasno se počelo izvorno pisati o teoriji propovjedništva. Prvi pravi pokušaji sežu u polovinu prve polovine 20. st. (1931). Ni do danas nije se značajnije povećao stručni pristup ovoj grani retorike. Stoga djelo *Zvonimira Baotića »Temelji propovjedništva«* (Sarajevo 1984, str. 140, izdanje Vrela života) mora na se svratiti dužnu pozornost.

Pisac je točno koncipirao građu za sažet priručnik o temeljima kršćanskog propovjedništva. Nije dopustio da mu izmakne ni jedan od bitnih elemenata. Ponajprije govori o propovjedniku, zatim o sadržaju propovijedi, slušaljeteljstvu, mjestu i vremenu i načinu i trajanju propovijedi, o cilju, pomoćnicima, pomagalima, zabludama i smetnjama u tom uzvišenom radu, propovjedničkom ovlaštenju i oblicima propovijedi. Na kraju iznosi odnos propovijedi prema drugim evangelizatorskim djelatnostima. Dodaje povijesni pregled razvoja propovijedništva u nas Hrvata. I još k tome popis literature (bilo teoretske o propovjedništvu na raznim jezicima, bilo poglavitija propovjednička djela na našem jeziku).

Već sami uvid u građu djela Z. Baotića daje nam naslutiti da se radi o smišljenom teoretskom pristupu u produbljenju konkretne materije. Sve svoje izlaganje pisac temelji na Svetom pismu, dokumentima II. vatikanskog sabora, novom crkvenm zakoniku (od 21. 1. 1983) i pobudnici Pape Pavla VI. »Evangelli nunciandi«. Sva su poglavlja obrađena temeljito, stručno, knkretno, jasno, životno, sažeto. Tako je ovaj priručnik dobio na svojoj pravoj cijeni i praktičnosti.

Ova registracija Baotićeva djela ima za nas i posredno značenje. Uz dužno upozorenje na jedno uspjelo ostvarenje iz područja bogoslovnih disciplina, ujedno je potrebno podvući i značaj za teoriju govorništva uopće, jer je propovjedništvo u nedjeljivoj simbiozi s njime u osovinskoj strukturi tehnike i načina lijepog izlaganja. Raspravljalo se i raspravlja, je li govorništvo jedan od književnih rodova ili je puka vještina? Ovo potonje (čini se) nemoguće je obrazložiti, dok prvo sagledavanje ima zrele i stvarne temelje. Na to nas upućuju i prva razmatranja davnih filozofa i retora. Gledajući i u tom okviru djelo prof. Zvonimira Baotića »Temelji propovjedništva« izvrstan su doprinos našoj siromašnoj literaturi na hrvatskom jeziku i o retorici i o propovjedništvu posebno. Ujedno obogaćuje i teoriju književnosti.

Vivant sequentes!

Mirko Validžić

»KAČIĆ« ZA GRABOVCA

Zbornik »K a č i ć« navršio je s g. 1983. petnaestu godinu izlaženja. Započeo je svoj hod 1967. Ne uspijeva, iz razumljivih razloga (financijskih i tehničkih), poravnati svake godine redoviti tijek izlaženja, ali ne sustaje. Tako se njegov posljednji — XV.

svezak pojavio u 1985, umjesto u 1983. To na stvari mnogo ne mijenja. On se zalaže i uspijeva da pridonese brojnim znanstvenim prilozima »makar i sitni kamen na misaonoj zgradi svoga naroda« (iz uvodne riječi prvoga sveska).

Petnaesti svezak zbornika »Kačić« posvećen je u cijelosti životu i djelu, značenju i vremenu fra Filipa Grabovca (1697—1749), našem narodnom mučeniku i piscu. Sabrani su i objavljeni svi radovi sa simpozija, koji je održan u franjevačkom samostanu u Sinju 1982. (30. 9 — —2. 10). Radovi su podijeljeni u dvije skupine: — vrijeme i zavičaj; — život i djelo fra Filipa Grabovca.

U prvom dijelu radova prvo mjesto zauzimlje predavanje Josipa Ante Solde *»Bosanski franjevci u povijesnoj prekretnici Dalmacije pri kraju XVII. i u prvoj polvici XVIII. stoljeća«*. To je vrijeme Grabovca i osnutka nove franjevačke provincije u Dalmaciji (1735), dioba (prostorno velebne) provincije Bosne Srebrne, vrijeme učvršćenja venecijanske uprave u našim južnim stranama, teških prilika i nepoznate budućnosti.

Iza Soldina, poprilično opširnog povijesnog prikaza, slijede tri zanimljiva predavanja koja se neposredno vežu za rodno mjesto i ognjište fra Filipa Grabovca. Šime Peričić obradio je povijesnu sliku stvarnosti: *»Vrlika krajem XVII. i početkom XVIII. stoljeća«*. On u završnici veli: »... Vrlika je bila zanimljiva mletačkoj vlasti kao granična tvrđava, jedna od karika u graničnom obrambenom pojasu, pa se zato pobrinula da je preuzme od Turaka krajem 17. stoljeća. Njezina važnost nije opala prestankom ratovanja između dviju država, ali je na granici neprestano visila opasnost od rata, te je ta tvrđava predstavljala značajnu točku prema Turskoj. Zato je i bila središte dvaju predstavnika vojno-upravne vlasti Mletačke Republike. Kao takva, tvrđava drugoga reda, nije se u prvim desetljećima mletačke uprave uspjela gospodarski uzdići« (43—44).

Vesna Čulinović-Konstantinović odabrala je zanimljiv predmet: *»Razvoj sela, porodice i društvenog života — Grabići kod Vrlike«*. Ona je pokušala »sagledati razvoj komšiluka Grabići u sastavu sela Podosoja kod Vrlike, uz naša saznanja s terenskog ispitivanja i koristeći svu dostupnu dokumentaciju i literaturu o tom kraju« (45). — Uz ovaj opširan i zanimljiv prikaz odmah se veže i predavanje Zorice Šimunović-Petrić *»Kuća i gospodarstvo u Grabovčevu Podosoju«*. Ona se u kratkom osvrtu pozabavila zaseokom Podosoja Grabići, čiji je rodonačelnik bio otac fra Filipa Grabovca. Za ratne zasluge u borbi protiv Turaka mletačka je vlast tu na Bukaričinu čitluku dodijelila zemlju Mati Grabovcu, koji je doselio s obitelji iz Ravnih Kotara, negdje između 1683. i 1687. godine. Porodica se brzo povećavala ...« (71—72). O rodnoj kući fra Filipa Grabovca nije mogla ništa sigurno ustanoviti. Uvid u razvojnu strukturu obiteljskog života Grabovčevih nasljednika koristan je i zanimljiv.

U drugom dijelu simpozija prvi je nastupio Hrvatin Gabrijel Jurišić, urednik zbornika od prvog sveska, predavanjem: *»Fra Filip Grabovac — život i djelo«*. Nastojao je dati određeni profil Grabovca od njegove mladosti do zrele dobi, kao hrvatskog pisca i prosvjetitelja i mučenika.

Divna Zečević obradila je prvi dio Grabovčeva »Cvita«: *»Razgovori duhovni sastavljeni u verše, od stvari različni«*, ali pod vidom *»Književnost u praktičnoj funkciji kršćanske pouke«*. Ona u zaključku opširne analize veli: »Za povijest hrvatske književnosti« 18. st. sporedno je pitanje, da li je Filip Grabovac više »nabožno« ili manje »svjetovno« orijentiran, pa se upravo to ovim radom nastojalo pokazati. Ono što je za povijest književnosti kao i za književnu povijest od značaja, to je *Grabovčeva književna djelatnost usmjerena od-*

gojno na svijet oko sebe. Proces te književne djelatnosti možemo slijediti i analizirati na tekstovima *'Cvita razgovora'*, koji nam se tako ukazuje ne kao žanrovski zakašnjeli zbornik dolutao iz srednjovjekovne književnosti, nego kao direktni književni odgovor na aktualni zadatak autorova vremena, sredinom 18. stoljeća« (108).

Odmah slijedi lingvistička studija preminulog fra Karla Kosora *»Sintaksa vremena u prozi Grabovčeva 'Cvita'«*. Na nju se nadovezuje i predavanje Ante Sekulića *»Značajke Grabovčeva stila u 'Cvitu razgovora'«*.

Stipe Botica obrađuje *»Značajke pripovijesti i kroničkih struktura u Grabovčevu 'Cvitu'«*. To je najopširniji prilog (40 str.; izvadak iz magistarske radnje iz g. 1979). — Mile Mamić pozabavio se posebnim pristupom *»Grabovčev odnos prema tuđicama«*. Popisao je sve strane riječi u »Cvitu«. — Karlo Jurišić analizira detaljno *»Povijest katoličke Crkve u 'Cvitu' fra Filipa Grabovca«*. — Anđelko Mijatović obrađuje *»Neka pitanja uz Grabovčev 'Cvit' i njegov utjecaj«*, a to su: povijesnost osoba u Grabovčevu djelu; — njegov utjecaj na narodnu pjesmu; osobna i zemljopisna imena u »Cvitu«.

Dodatak sv. XV. zbornika »Kačić« nosi naslv *»Fra Filip Grabovac u umjetnosti«*. H. G. Jurišić u svom članku navodi likovne umjetnike, koji su u najnovije vrijeme nastojali ostvariti barem skicu za Grabovčev spomenik, izradili njegov portret u boji ili na medaljonu: Ante Starčević, Ante Župić, Bruno Bulić i Vanja Radauš.

Slijedeći rukovet *»Umjetnost riječi«* donosi cjelovite tekstove: — Radio-drame Joze Vrkića *»Cvit razgovora«*; — dramske slike o fra Filipu Grabovcu Mate Raosa *»Diluj po razlogu«*; — čestitka-pozdrav-pjesma Joje Ricova *»Grabovcu u počast«* — pjesma Mirka Validžića *»Mučenik i prorok Hrvatske fra Filip Grabovac«*.

Završnicu je obradio H. G. Jurišić *»Bibliografija fra Filipa Grabovca«* (izdanja »Cvita«, literatura o njemu i njegovu djelu).

Dostojan spomenik i oduženje hrvatskom nacionalnom mučeniku i piscu fra Filipu Grabovcu.

M. V. Ćelkanović

Izložbe

GRAFIČKA MISAONA POEZIJA JOSIPA ĆOSIĆA

(aula INE Zagreb, srpnja 1985, u produženju)

Pod imenom *ATOMSKE FANTAZIJE*, jedan od osebujnih zagrebačkih slikara *JOSIP ĆOSIĆ*, po svom izrazu poeta i filozof s opširnim interesom za astronomiju i povijest umjetnosti uopće, čovjek srednje generacije poznat zagrebačkim tribinama kao domaćin i suradnik brojnih edicija u zemlji i kao ilustrator i pjesnik, u ovoj svojoj X. po redu samostalnoj izložbi (a izlagao je na 50-tak kolektivnih gostovanja), čiji su eksponati ogledalo brojnih salona u domaćim i nacionalnim galerijama od Tokija i Pariza preko Švicarske do niza evropskih zemalja, dao je u ovom ciklusu naslutu jedne osebujnosti u likovnom maniriranom

zanosu, te je kroz preko dvadesetak kartona iznio svoj sugestivan osjećaj prema svijetu i vremenu između atomske kataklizme i samog života u slutnjama i objektivizaciji snovi-đenja. To je iznijeto likovnim rukopisom u njegovoj impresiji kao zanimljivoj priči pojedinca koji se u transferu atoma i jedinke legitimirao svojim dočaravanjem poruka čiji svaki usklađeni pojedinačni slikarski kompozicijski subjekt u cjelini govori zvučno i upečatljivo o jednoj nadahnutoj i realističkoj koncepciji duha i čuvstva i u toj seriji čini nedjeljiv ciklus.

Njegovi su eksponati utkani u subjektivistički karakter isključivosti, a crno-bijeli odraz kojim je opisao svoje poglede na život daleko su zaoštreniji od bilo koje kolorizirane koncepcije.

Usput rečeno, prije nekoliko godina (1982) izdao je u vlastitoj nakladi svoj prvijenac poetskih zapisa PJESME STAROG MOMKA, da bi s njima kao i naknadnim pjesničkim fondom bio predstavljen na svim zagrebačkim književnim domjencima i manifestacijama. Likovno je bio prisutan u ilustriranju esperantskog udžbenika, karakterizirao se u humorističkoj knjizi (1976) karikatura viđenijih predstavnika našega šumarstva o 100-toj godišnjici Hrvatskog šumarskog društva u Zagrebu iste godine. U nizu svojih likovnih oznamenja prikazao je u pojedinačnim zbirkama svoje likovno izražajno čuvstvo od primorskih gromača i hridina, zagorskog ugođaja, do jadranske mediteraneje kao i portreta s izrazitom i dubioznom psihološkom notom.

Autor je inovator jednog pogleda na kozmos i čovjeka, čija je artistička evokacija nadobudna, ali u skladu s misaonim osmišljavanjem svijeta uopće. Njegov je stav životno utkan u izvor poetskog nagona i on rezultira humanističkim vibracijama.

Kada bismo htjeli Josipa ĆOSIĆA shvatiti, morali bismo otvoriti kuvertu o senzusu srca, i — bilo bi nam jasno što on zapravo saopćava svom iskonskom domicilu!...

Respektuirani virtouz u kičici zahtijeva da ga prije svega otkrijemo u njegovoj intelektualističkoj sferi da bismo ga mogli prema sebi suujediniti u ophođenju i pratećim tokovima naraviteta.

Grafički izraz legitimni je simbol ličnosti ovoga autora u njemu tvrdokorno utkan kao nosiocu brojnih artističkih žarišta i zato je postupak k pristupu valorizacije jednom njegovom ciklusu neosporno dugotrajan i uživljeno prisutan u promatraču.

ĆOSIĆ nam nosi na ogledavanje prezente jednoga toka zbirki i jedne ukorijenjene simbolike da bi manifestirao svoje poetsko-likovne klime u kojima su nagomilane literarne eksplozije i filozofski izrazi koji se kao refleksije harmonično uklapaju u sastav jednog traženja korijena u porijeklu Iskona kao odraz imaginativnih refleksija stvaraoca kao nosioca likovne pošte, u ovom slučaju.

Josip ĆOSIĆ oznamenjuje novi moderni val izvan tla bilo koje osnove koja se lomi u središtu senzacionalizma i suvremenog pogleda na ekspresiju isteka. On je nov, značajan, dinamičan i ličan kao fakt koji u putniku nalazi svoj adresarium Goetheova c r e d a, a ove se godine navršava i njegova 30-ta godišnjica umjetničkog rada (1955—85).

Željko Beršek

MIRIS ZEMLJE I CVIJEĆA VIŠNJE SEVER

Nova izložba slika na svili *Višnje Sever* naslovljena je pjesnički: *Miris zemlje i cvijeća*. Odmah ću reći, da je to izvrsno izabran i tematici slika primjeren naslov. Izložba se dogodila (kažem, dogodila, jer je to uistinu bio nesvakidašnji događaj) u prosincu god. 1985. A priređena je bila u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu.

Mjesto za izložbu nije moglo biti bolje izabrano. Ali, to je mjesto ujedno i veoma, veoma opasno. Neobarokna pozlata zgrade HNK-a zasjenjuje sve strano, uljezno. Međutim, u ovom slučaju opasnosti nije bilo. Severičine slike nadglasale su raskoš i blistavilo zlata.

O slikarstvu Višnje Sever već sam pisao (Marulić br. 5/84). Bilo je to povodom njene izložbe u Novom Vinodolskom (1984). Nazvah njeno slikarstvo svilenim. Ne zbog toga što ona slika na svili, nego što na svili kistom svileno veze. Također sam, već tada, pisao o nadiskustvenoj nostalgiji, kojom su nahuknuti njeni krajolici.

Dok su nam dosadašnje izložbe otkrivale Višnju Sever kao zaljubljenu poetsku slikaricu cvijeća, ova nam je otkriva i kao nadahnutu slikaricu krajolika. Iako njeno nadahnuće u svim slikama vri istom magmom, sve su slike iz jedne ruke, na izložbi su nam zasjala dva njena lica — svijetlo i tamno. Kažem, dva lica. Ne lice i naličje. Ne dvoličje. Idući od slike do slike, čas nas je obasjavala svjetlost a čas zasjenjivala tamnina. Ali, kakva svjetlost, kakva tamnina!

Svjetlinom i vedrinom zrači Severičino cvijeće. Severičino, velim, jer je izvađeno iz njenih zanosnih sjećanja na cvjetanje, cvatnju, cvjetišta. To cvijeće je tek prividom nalik onome viđenom u prirodi. Jer ono što slikarica opaža i čime se opija, uzavreli je mošt boja. Bijela, žuta, crvena, plava, zlatnožuta, ljubičasta, ljubičastoplava, ljubičastozelena. Kroz fino i gusto cjedilo svoje osjećajnosti, slikarica tim bojama opjevava na svilenu platnu skladne odnose i suodnose boja. Nekada je ta skladnja zlatnožuta, ljubičasta i plava (Anemone). Drugi puta ljubičasta, plava i zelena (Perunika i đurđice). Ili ružičasta, ljubičasta i bijela (Ivančice i mrazovci).

Kada želi izraziti neka svoja osobito vedra raspoloženja, slikarica se služi ili naglasnom bojom ili određenim smještajem ili razmještajem boja u prostoru. Praznim prostorom oko cvijeta jedinca lirski je naglasila vedru osamljenost (Kukurijek I). Cvjetane na ljubičastoplavoj podlozi dišu ozonom (Cvijeće gorskih livada). Hrđavocrvena boja na nebeskomorsko plavoj pozadini iskri kao žeravica na ognjištu (Rumenija-gorski ljiljan). Radost razvedrenosti pojačavaju uskličnici bijele, žute i crvene boje (Ivančice i crvene bobe).

I u krajolicima ima pokatkad vedrine, ali je ona ojesenjena sjetom nostalgičnih prisjećanja i sumorom dodirnutih bjelina (Zima I i II, Črnomerec). Krajolici su najčešće zahuknuti i nahuknuti svilenom tamninom. Čak kada su potpuno u zelenom i od zelenoga, to zelenilo je otamnjeno (Savski nasip I, Tučke livade) i posumračeno (Savski nasip II). Slikarica majstorski raščlanjuje krajolik na više planova (Ulaz u Sunger). Na malenu formatu postiže monumentalnost. Slikarica nikada ne gleda prirodu okom fotografskog aparata. Ne preslikava je, već slika njene preobrazbe u svojoj duši.

Od slikaričinih krajolika izabirem sliku naslovljenu »Srijem«. Na toj slici slikarica je uzbudljivo i slikarski rafinirano izrazila svu beskrajnost ravnice, njenu tugu i izgubljenost. Ravnica je istodobno prikazana i kao uskovitlano olujno more i kao golema kaljuža ljepljivoga panonskoga blata. Željezničke tračnice koje plutaju po toj masnoj zemlji, a koje ne vode nikuda, brazde su izorane plugom u koji je bio upregnut pobješnjeli konj ili hrptenice grivolikih valova. I ono najčudesnije: slikarica je razularenost ravnice uspjela obuzdati i ukrotiti ustitranim fluidom napaučenim od svjetla i brzine. To je kao kad brzi vlak juri prostranom dolinom, a mi gledamo kroz prozor i čini nam se da vlak stoji a da se

stabla i polja kreću u omamljujućoj prozračnoj izmaglici. Upravo magiju te izmaglice slikarica je suvereno uspjela prenijeti na platno.

Višnja Sever se ovom izložbom dokazala kao slikarica velikih mogućnosti i raskošna talenta.

T. J. H. Mar

IMPRESIJE S IZLOŽBE SKULPTURA I GRAFIKA ANTE STARČEVIĆA

U dvorani Centra »Božidar Adžija« u ulici Andrije Žaje bb u Zagrebu od 7-16. 11. 1985. priredio je samostalnu izložbu skulptura srednjeg formata i grafika naš poznati umjetnik Ante Starčević, akad. kipar i slikar.

Prostor srednje veličine omogućio je da se izloži tek manji dio njegova opusa, no i to je omogućilo promatranje poznatih djela, kao i novih crteža. Grafički opus čine »Otočanke« i »Kupačice« u tehnici ugljena, enkaustike i ulja. Može se reći da su grafike iz ciklusa »Kupačice« posvećene ženi, njenim bujnim oblinama koje se plastično ističu na tamnoj pozadini — djeluju neposredno i uvjerljivo. To nisu slike klasike, to su slike modernog izražaja, nastale slobodno vođenim, razigranim potezima kista umjetnika. »Otočanke« su serioznije, smirenije i čednije komponirane od »Kupačica«, što prirodno zahtijeva tretiranje ovakve teme. One su suzdržanije, da ne kažem zakopčanije, no graciozno stasite, ogrnute svojim haljama, dostojanstvene! To su kontrasti na grafikama A, Starčevića.

Drugi su dio Starčevićeva opusa skulpture. Tu je njegov »Meštrović u radu« snažnog izražaja, tu je ljupka »Napuštena djevojčica«, spomenik »Buktinja života«, reljef »Kaštelansko sijelo«, tipična »Otočanka« i veoma uspjeli portret — detalj glave monumentalne biste akademika »Andrije Štampara« u Novoj Gradiški iz 1970. g., kao i skulpture »Razigrane djevojčice« i »Djevojke s kapom«.

Iako su te skulpture rađene u prilično dugom vremenskom dijapozonu (stilski od realističkih do suvremenih), djeluju snažno, toplo i humano.

Human je i sam čin, jer je autor izložio ove radove u Centru ostarjelih osoba kojima su ovakve izložbe prava rijetkost i duhovno zadovoljstvo, što se najbolje vidjelo prilikom otvorenja izložbe kada su svi stanovnici Centra bili prisutni i autora nagradili dugotrajnim pljeskom.

Đuro Krasnov

ASOCIJACIJE NA APSTRAKTNI SVIJET U MEDALJERSTVU ANTUNA MOTIKE

Antuna Motiku sam upoznao kada je 1963. g. u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu izlagao svoje skulpture u Murano staklu.

Bilo je to nešto neobično za slikara, a i za javnost. Prekrasne raznobojne skulpture u staklu majstorski izrađene.

Dvije decenije kasnije slučajno sam saznao iz dnevnih novina da Motika iza 1981. g. radi medalje. Iz razgovora s njima saznao sam da eksperimentira. Prvo kipar, pa slikar, pa opet kipar s radovima od stakla, a sada još i medaljer pod stare dane.

Antun Motika se rodio 1902. g. u Puli, gimnaziju je pohađao u Puli, Pazinu i Sušaku. 1921. g. se upisuje na Umjetničku akademiju u Zagrebu, te prve dvije godine radi na kiparskom odjelu kod prof. R. Valdeca (poznatog medaljera), a zatim na slikarskom odjelu kod prof. Vanke i prof. Babića, gdje je diplomirao 1927. g. Poslije studija radio je kao karikaturist u zagrebačkom humorističkom listu dvije godine. 1929. g. predaje crtanje na gimnaziji u Mostaru. 1931—1932. g. boravi i usavršava se u slikarskim tehnikama u Parizu, gdje opet boravi 1935. g.

1940. g. premješten je iz Mostara u Zagreb u Školu primijenjenih umjetnosti (prije Srednja obrtna škola) gdje radi sve do umirovljenja. Imao je 10 samostalnih izložbi, pretežno u Zagrebu, te bezbroj skupnih izložbi u zemlji i inozemstvu.

No mene, kao ljubitelja medalje, zanimale su Motikine medalje. Posjetio sam ga krajem 1985. g. i nakon jednosatnog razgovora, nešto mi je pokazao: veliki etui sa 25 jednostranih medalja kružnog oblika, odlivenih kod Šeba. Tom prilikom mi je rekao da ima još 50 komada, što ustvari i nije mali opus. Poznate su mi moderne medalje Janeša, Radovanija, Crlenjaka, Babića, Starčevića i mnogih drugih naših umjetnika, no Motika je nešto sasvim drugo. Nešto što se ne sreće ni u svjetskom medaljerstvu na međunarodnim izložbama FIDEM-a.

Što govore medalje A. Motike? To nije lako odgonetnuti, a autor sa smiješkom šuti, trijumfira. To su zaista neobične i neuobičajene medalje. To je novi Motikin eksperiment, možda još zanimljiviji od onog sa staklom, jer je dalek od realne predodžbe.

Za njegove medalje možemo reći da su originalne, rađene u slikarskoj maniri, plitkoj plastici, većinom apstraktne, te da nisu stereotipne.

Iz njegovih medalja izviru njegovi svjetovi i to imaginarni svjetovi. Na njegovim medaljama su nejasni oblici, često razvodnjeni, kao meduze u vodi, lebdeći, kao nestvarni, fluidni.

Na nekim medaljama su ti oblici lepršavi i prozračni kao u doba secesije, no opet modernih linija i sižea.

Često su njegovi potezi bravurozni, što ukazuje na sigurnost izražavanja. Tako je zanimljiva njegova medalja koju sam nazvao — cvijet. U stvari to je nekoliko latica cvijeta razbacanih bez nekog reda ili određenja. Na nekim medaljama susrećemo erotske simbole — kao istaknute ženske grudi u čudu raznih teško tumačivih obilježja koja ih okružuju.

Posebno su zanimljive medalje na kojima su stilski izrađene životinje u cijelom košmaru raznih neprotumačivih oblika i poteza. Vrijedno je spomenuti medalju s muškom glavom, koja podsjeća na glavu neobrijanog barbarskog vojnika.

Na kraju se nameće zaključak da su medalje A. Motike, njegova doživljavanja i proživljavanja, maštanja, lutanja, halucinacije, nestvaran svijet. To su njegove duševne patnje, raskršća i iluzije. One podsjećaju na apstraktno slikarstvo, zagonetno, često nejasno. Motika je nepredvidiv.

Đuro Krasnov

PRIBILJEŽENO

27. rujna naišao sam u posudbenoj biblioteci u Preradićevoj ulici na radove slikarice *Nevenke Rehorović*.

Ne znam odakle je, ali daleko od Hlebina nije. Hlebinizam joj probija iz tehnike slikanja na staklu, iz folklornih motiva, seoskih tipova, odjeće, cjevastih hlača, oblih škrlačeka i ljudi klecavih koljena. Tu su i podravske vode, pejzaži zasićeni vlagom, visoka metlasta stabla isprepletenih grana. Sve je to podravski inventar koji su obrađivali i *Generalić* i *Kovačić* i *Lacković-Croata* i *Petar Grgec* i mnogi drugi iz tog kruga i kraja. Prisutan je, dakle, i hlebinski naivistički akademizam i manirizam. Ali i jedan doživljeni lirizam: dah podravske zemlje i poezije i udivljujuća sigurnost da se viđeno, doživljeno i snovima dočarano likovno prepjeva i ostvari.

Slikarica na jednom papiriću, kao slučajno priloženom, kaže da je poznatija u stranom svijetu nego u domovini, — iako već dvadeset godina radi i izlaže. To može biti, ali to je

donekle i njezina krivnja. Nije li joj, možda, bilo više do čvrste valute nego do afirmacije u našoj sredini? A, možda, i zato što je posumnjala u sebe. I svjesna da, podređujući se akademizmu hlebinske škole, nema što da nam kaže. Umjesto da nastoji isplivati iz njenih plićaka i nametnuti joj svoje oblike, motive i grafiju pa i postati nosilac osobnih vrednota i poruka, potražila je svoj alibi i afirmaciju u tuđini. *Lacković-Croata, Večenaj, Skurjeni, Nikola Kovačević* i *Tomislav Petranović-Rvat* pronašli su tu zemlju obećanja na svome, tj. na našem tlu. I *Nevenka Rehorović* je također mogla, jer ima i oka i znanja i ukusa. U njenoj umjetnosti nema problema — osim slikanja s prozračnim bojama na staklu — ali ima nečeg lakog, svijetlog, poetskog, ženskog, što pojedina djela diže visoko nad prosjek kreacija i stereotipija sljedbenika hlebinske škole.

A.V. Mihičić

ENVER KRUPIĆ

U registrima zagrebačke Akademije likovnih umjetnosti upisan je godine 1931. kao student arhitekture, dakle, *Iblerov* đak. Danas se vraća u Zagreb kao akvarelist.

Pariz ga je od arhitekta pretvorio u slikara. Magle, vode, stare patine na zgradama, ulice pune vlage i boja, koje su imbecilnog *Utrilla* pretvorile u velikog slikara, razbudile su kolorni muzikalizam i u *Krupiću*.

Počeo je slikati kao diletant, završio kao slikar. Impresionisti su mu uzori. Pošao je za pjesnicima boje i svjetla, tumačima zračnog treperenja, bez traga intelektualizma i narativnosti.

Započeo je akvarelom i ostao na akvarelu, jer je najjeftiniji i najlirskiji, a Bosancu i najbliži: nešto kao prelijev sevdaha pod pendžerom pri ašikovanju.

Kako se razvijao, ne znam. Vidim ga kakav je danas. Postao je tumač Une, njenih tokova, slapića i brzaka, čist, pun svježine i melodičnog kolorizma, voda i žubora. Musliman je i majstor je.

Njegove su vode hladne, prozirne i blistave u toku i u prebačaju preko kamenja, na svjetlu, u dubini i u plićaku, najčudesnije u sjeni, a uvijek pune mijene, čistoće i svježine.

Nigdje tvrde konture: sve je u sazvučjima, a opet, to nije magla. To je san. To je i konkretiziran optički doživljaj, koji je kistom zahvatio i u sliku pretvorio pjesnik.

A.V. Mihičić

Vijesti

Iz tiska je izišao 14. sv. znanstvenog časopisa »Starohrvatska prosvjeta«. U časopisu se nalazi 18 priloga. Od toga je 16 originalnih znanstvenih studija, a dva priloga su informativnog karaktera. Radi informacije našim čitateljima donosimo imena autora priloga: M. Suić, B. Marušić, Z. Vinski, Korošec, I. Petricioli, T. Marasović, Ž. Rapanić, C. Fisković, K. Prijatelj, Ž. Tomičić, I. Fisković, V. Delonga, A. Milošević, T. Burić, N. Jakšić, N. Budak i D. Jelovica.

»Starohrvatska prosvjeta« je znanstveni časopis što ga u obliku knjige (godišnjaka) izdaje Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Prilozi su tematski uglavnom vezani uz Dalmaciju i cjelokupno obalno područje naše zemlje. (vd)

Povodom 20. obljetnice smrti franjevca-glazbenika *Kamila Kolba* u franjevačkoj crkvi na Kaptolu održani su komemoracija i koncert na kojima su izvođene skladbe K. Kolba. Na koncertu su nastupili: Nada i Vladimir Ruždak te A. Klobučar. (vd)

* * *

17. X. 1985. *Charles Duke*, astronaut, član ekspedicije »Apolo« koja se 1972. spustila na Mjesec, nastupio na tribini Bogoslovskog sjemeništa u Zagrebu. (vd)

* * *

Koncertom u franjevačkoj crkvi na Kaptolu u listopadu 1985. proslavili su 25. odnosno 30. obljetnicu svoga umjetničkog rada hornist *Prerad Detiček* i orguljaš *Anđelko Klobučar*. Na programu su bila djela novijih hrvatskih skladatelja: Cipre, Miletića, Papandopula, Šuleka, Devčića, Klobučara. (vd)

* * *

Institut za crkvenu glazbu KBF u Zagrebu organizirao je 23. XI. 1985. koncert na kojemu su nastupili katedralni zborovi: Banja Luke, Mostara, Splita, Dubrovnika, Rijeke, Subotice i Zagreba. Na programu su bila djela: Bacha, Händela, Lukačića, Odaka, Vidakovića, Ivšića, Kokota, Lešćana, Požgaja, Zajca, Basilya. (vd)

* * *

Zagrebačka filharmonija i Akademski zbor »Ivan Goran Kovačić« izveli su u Koncertnoj dvorani »Vatroslav Lisinski«, povodom 300. obljetnice rođenja G. F. Händela, Händelov oratorij »Mesija« (22. XI. 1985). Dirigirao je *V. Kranjčević* a solisti su bili: *N. Ruždak, M. Zidarić, J. Reljin* i *F. Petrušanec*. (vd)

* * *

Muzikolog *Zdenka Veber* doktorirala na Sorboni u Parizu. Tema disertacije: »Prijem glazbe Claudea Debussya u Hrvatskoj«. U ispitnoj komisiji bio je i prof. dr. *I. Supičić*.

* * *

»Oko« od 5—19. XII. 1985. donosi članak *Rafe Bogišića* »Na razmeđi epoha« u kojemu se autor osvrće na pothvat »Književnog kruga« u Splitu u vezi s objavljivanjem »Sabranih djela *Marka Marulića*«.

* * *

4. XII. 1985. proslavio je naš suradnik *Josip Ćosić* 30. obljetnicu pjesničkog i slikarskog rada na tribini KUD »Ivo Hergešić«.

* * *

Gradišćanske »Hrvatske novine« od 6. XII. 1985, donose prikaz zbirke pjesama našeg suradnika *Đure Vidmarovića* »Bujice i bregovi«.

* * *

Goncourtovu nagradu za 1985. dobio je *Yan Queffélec* za roman »Barbarsko vjenčanje«, a nagradu »Renaudot« *Raphaele Billetdoux* za roman »Moje su noći ljepše od vaših dana«. Yan Oueffélec sin je poznatog pisca kršćanskog nadahnuća, a i Raphaelin je otac poznati književnik.

* * *

U povodu 20. obljetnice izlaženja revije »Crkva u svijetu« priređen je dvodnevni znanstveni skup na kojem su sudjelovali *B. Duda, M. Zovkić, R. Brajčić, Ž. Bezić, R. Petrić, I. Devčić, Š Marasović, M. Roščić, A. Kusić, S. Samac* i *N. Dogan*.

* * *

Naš suradnik *Tomislav Maretić* dobio je 2. nagradu na natječaju »Jugoslovenski haiku godine« u Vršcu.

* * *

NIN od 24. XI. 1985. objavljuje intervju s dr. *Nikšom Stipčevićem* o našem sistemu školovanja. Tu je dr. Stipčević istaknuo nedostatak poznavanja kršćanstva i Biblije u odgoju i obrazovanju sadašnjih generacija.

* * *

»Danas« od 25. X. 1985. donosi članak *Petra Strčića* »Svjedočanstvo vremena« povodom izlaska iz tiska knjige »Dokumenti o sv. Ćirilu i Metodu«.

* * *

U povodu 100. obljetnice rođenja *Françoisa Mauriaca*, 16. X. 1985. je u časopisu »La Vie« objavljen članak *France de Lagarde* (na temelju Mauriacovih tekstova) dok je u listu »Osservatore Romano« od 11. X. 1985. izašao članak *Benedetta Papasoglija* (Poetika milosti). U istom broju objavljeni su istim povodom i prilozi *Andréa Frossarda, Angela Paoluzzija* i *Attilija Danesea*.

* * *

Kazališna družina Raoula Grassilija i Marija Felicianija postavila je na scenu neobjavljeno djelo *Diega Fabbrija* »Incontro al parco delle terme«.

* * *

Adrien Le Bihan održao je 11. XII. 1985. u Francuskom institutu u Zagrebu predavanje o *Françoisu Mauriacu* kao novinaru. 100. obljetnica Mauriacova rođenja obilježena je i u Francuskoj čitaonici prikazivanjem video-kaseta od 10. do 12. XII. 1985.

Zagrebački filharmoničari i Mješoviti zbor RTVZ priredili su koncert 6. XII. 1985. u Zagrebu u KD »V. Lisinski« u povodu 300. obljetnice rođenja J. S. Bacha pod ravnanjem *P. Dešpalja*. Među ostalima su izveli i oratorij »Magnificat«. Solisti su bili: *V. Pavlović, A. Ivanova, J. Reljin* i *J. Ležaja*.

(vd)

* * *

Zagrebački filharmoničari i Mješoviti zbor RTVZ priredili su koncert 6. XII. 1985. u Zagrebu u KD »V. Lisinski« u povodu 300. obljetnice rođenja J. S. Bacha pod ravnanjem *P. Dešpalja*. Među ostalima su izveli i oratorij »Magnificat«. Solisti su bili: *V. Pavlović, A. Ivanova, J. Reljin* i *J. Ležaja*.

(vd)

* * *

U Gradskoj knjižnici Zagreb 6. XII. 1985. održano je književno veče u povodu 30. obljetnice smrti *T. Ujevića*. Govorili su: *N. Mihanović, A. Novaković, A. Stamać* i *N. Tomasović*. *B. Boban* čitao je odabrane pjesme.

(vd)

* * *

27. XI. 1985. svečano je otvorena obnovljena zgrada HNK u Osijeku. Osječka opera, s tim u vezi, izvela je 1. XII. operu »Rigoletto« *G. Verdija* pod ravnanjem *Ž. Milera*.

(vd)

* * *

U crkvi sv. Antuna u Zagrebu pomoćni zagrebački biskup *Đ. Kokša* 8. XII. 1985. blagoslovio je četiri nove umjetničke slike, koje je izradio akademski slikar *T. Lončar*.

(vd)

Najveći suvremeni gitarist Španjolac *Andres Segovia*, iako je u 93. godini života, još uvijek putuje svijetom i drži koncerte. U studenome prošle godine (1985) za vrijeme turneje po Italiji posjetio je sa suprugom i sinom sv. oca *Ivana Pavla II.* Najprije je s obitelju sudjelovao u sv. misi koju je papa služio u svojoj privatnoj kapeli a zatim je umjetnik sv. Ocu izveo jednu kraću Händelovu skladbu. (P.Z.B.)

* * *

12. prosinca 1985. u Splitu je *Društvo prijatelja kulturne baštine* komemoriralo 90. obljetnicu rođenja hrvatskog skladatelja *Jakova Gotovca*. Program je vodila *prof. Mirjana Škunca*. O svojim susretima s Gotovcem govorili su glazbeni kritičar *Josip Mirošević* i kazališni redatelj *Tomislav Kuljiš* koji je apelirao na muzikologe i glazbene kritičare da ne govore o Gotovčevim neizvedenim djelima (*Svačić...*) kao o manje vrijednima u usporedbi s *Erom* jer ona imaju briljantnih stranica. Solisti Hrvatskog narodnog kazališta iz Splita izveli su zatim nekoliko Gotovčevih skladbi. (P.Z.B.)

* * *

Britanski rock pjevač *Bob Geldof*, inicijator i animator svjetskog rock-koncerta za gladne u Africi pod nazivom *Live Aid*, zatražio je audijenciju kod pape Ivana Pavla II. Rekao je: »Papa je dobar čovjek; bliz je ljudima. Znam da Vatikan posjeduje oko 50 milijardi lira predviđenih za razne pomoći. Zamolit ću Papu da nam pritekne u pomoć.« (P.Z.B.)

* * *

U kripti splitske katedrale 15. XII. održana je promocija knjige PISMA TEOFILU književnika *Ive Martinca*. Najprije je izdavač don *Ivan Cvitanović* pročitao pismo Zlatka Crnkovića u kojem ovaj obavještava organizatore da odustaje od sudjelovanja u promociji. O samoj knjizi i autoru govorio je književnik *Mate Raos*, a onda je svoje stihove čitao sam autor. (P.Z.B.)

* * *

U prostorijama Francuske čitaonice u Splitu slikar *Josip Botteri Dini* izložio je 18. XI. svoje najnovije slike nadahnute Parizom i nastale za vrijeme ovogodišnjeg autorova boravka u Parizu. Izložbu je otvorio *dr. Duško Kečkemet*. Gotovo sve slike nose neki detalj religioznog karaktera. (P.Z.B.)

* * *

Za voditelje evropskih turističkih agencija Turistički savez općine Split organizirao je koncem listopada prošle godine u splitskoj katedrali koncert vokalne glazbe. Nastupile su *klape* »Filip Dević«, »Solin« i »Splitski vokalni oktet« što ga vodi svećenik *Petar Zdravko Blajić*. »Oktet« je pjevao skladbe gregorijanskog korala i nekoliko skladbi hrvatske duhovne glazbe na tri liturgijska jezika. Kažu da je to bio najkvalitetniji koncert prošlog ljeta koji, međutim, nije nigdje u tisku zabilježen.

* * *

Opera HNK-a iz Zagreba gostovala je u listopadu 1985. u Salzburgu. Izvela je, pod ravnanjem *M. Belamarića*, Bellinijevu operu »Norma« i postigla kod publike zapažen uspjeh. Glavni protagonisti bili su: *V. Janeva-Iveljić, D. Vejzović, K. Cigoj* i *F. Petrušanec*.

(vd)

* * *

U Zaboku su krajem listopada 1985. održani »Dani Ksavera Šando-

ra Đalskog«. Tom prilikom promovirana je knjiga I. Sovića »Jezik Ksavera Šandora Đalskog«.

(vd)

* * *

U crkvi sv. Franje na Ksaveru u Zagrebu održano je u studenome niz koncerata. 5. XI. 1985. nastupili su *B. Berotovac* (sopran), *J. Šunak-Picek* (orgulje) i mješoviti zbor »Grič«. Zagrebački duhački trio — *B. Mihanović, A. Ramuščak* i *Z. Stanislav* (oboa, klarinet i fagot) — nastupio je 12. XI. a 26. XI. alt *N. Antonović* i *I. Matarić* (orgulje).

(vd)

* * *

14. XI. 1985. u HNK u Zagrebu obnovljena je Gotovčeva opera »Ero s onoga svijeta« povodom 50. obljetnice njezine praizvedbe. Bila je to ujedno 500. izvedba ove poznate opere.

(vd)

* * *

Akademski zbor »Ivan Goran Kovačić« u ciklusu od šest koncerata »Goranovci i njihovi gosti« izveo je, pod ravnanjem *V. Kranjčevića*, djelo A. Grečanjinova »Liturgia domestica«. Bila je to prva izvedba toga djela u našoj zemlji. Trebala su kao gosti nastupiti dva solista iz Bugarske, a kako nisu stigli, umjesto njih nastupili su *J. Novosel* i *M. Živković*.

(vd)

* * *

Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu priredio je simpozij *Vjerski indiferentizam* koji je održan 6. i 7. prosinca 1985. u Palmotićevoj 31 u Zagrebu. Na simpoziju su sudjelovali: *Ivan Pavao Strilić, Nikola Stanković, Josip Balo-*

ban, Ljudeviti Rupčić, Esad Čimić i *Jakov Jukić*.

(vd)

* * *

Prošla, 1985. godina, ostat će zabilježena — između ostalog — i kao ona u kojoj se pojavio prvi cjeloviti hrvatski prijevod Aristotelove *Metafizike*, a iz pera našeg radišnog prevoditelja, književnog djelatnika i leksikografa — Tomislava Ladana.

U prilog tome svjedoči i jednodnevni *Kolokvij o Aristotelovoj Metafizici*, upriličen 20. prosinca 1985. godine. Redakcija biblioteke »Politička misao« Fakulteta političkih nauka u Zagrebu, koja je uz Sveučilišnu nakladu Liber suizdavač i supokretač prijevoda Aristotelovih djela *(Etike, Metafizike, Fizike* i *Politike)* ugostila je niz uglednih filologa, lingvista i filozofa, koji su svojim kritičkim i konstruktivnim prilozima osvijetlili i potcrtali značenje ovog nesvakidašnjeg kulturnog događaja.

Sam *Kolokvij* zamišljen je i ostvaren u dva dijela. U prijepodnevnom dijelu nastupili su filolozi i lingvisti. Nakon Ladanova uvodnog izlaganja *Kako prevoditi Metafiziku*, govorio je dr. Stjepan Babić. Već sam naslov priloga prof. S. Babića *Novotvorenice u Ladanovu prijevodu Metafizike u svjetlu tvorbenog sustava hrvatskog književnog jezika* po sebi je dovoljno rječit, ali se ipak valja nadati da će — uz ostale priloge — jednoga dana biti objelodanjen u nekoj od naših revija.

Ništa manje zanimljiva i predavanja naših profesora s katedre klasične filologije: *Nešto o ritmu rečenice u Aristotela i u Ladanovu prijevodu Metafizike* dr. Vladimira Vratovića te *Supstantivirani pridjevi u Ladanovu prijevodu Metafizike* dr. Darka Novakovića.

Ostaje nam žaliti poradi izostalih izlaganja *O živom i mrtvom jeziku* Branka Despota i onom Krunoslava Pranjića — *Stilematika ladaniana*, čije nesudjelovanje, vjerojatno, neće biti ozbiljnom zaprekom za objavljivanje najavljenih priloga.

Nije bio nazočan ni profesor Radoslav Katičić, ali je njegov prilog nepretenciozna naslova *O Ladanovu prijevodu Metafizike*, a koji pak vrvi iskričavim, sadržajnim, razložnim i nadasve sažetim opaskama, pročitao prof. V. Vratović.

Prijepodnevni dio okončao je panoramskim prikazom Marijan Cipra *Put grčke filozofije od Edese (489) do Toleda (1150)*, koji je na neki način najavio poslijepodnevne, uglavnom filozofijske teme. Govorili su redom: Ante Pažanin, Zvonko Posavec, Damir Barbarić, Goran Gretić, Boris Kalin i Davor Rodin.

Kolokviju je predsjedao dr. Danilo Pejović, a izlaganja je pratila sadržajna i, na momente, živahna diskusija.

T. K.

* * *

5. I. 1986. bila je u hvarskoj katedrali praizvedba *Misterija porođenje*, Rajmunda Kuparea. *Misterij* su s velikim uspjehom izveli mladi Hvara pod vodstvom kapelana M. Plenkovića.

* * *

Institut za crkvenu glazbu KBF u Zagrebu priredio je 12. I. 1986, u zagrebačkoj crkvi Marije Pomoćnice na Kneziji, koncert božićnih pjesama. Skladbe su većinom bile izvedene uz pratnju orgulja, a poneke i uz pratnju drugih instrumenata. Prevladavale su naše pučke božićne pjesme (i u umjetničkoj obradbi) a neke su izvedene i na latinskom. Sve izvedbe su bile na visini i u pravom božićnom raspoloženju. No, najimpresivniji je bio nastup zbora redovnica navedenog Instituta koje su otpjevale božićnu antifonu »Puer natus est« (koral) a izvele su je produhovljeno, unisono i u kristalnoj glasovnoj čistoći.

(vd)

ISPRAVAK

Za tiskarske pogreške i pogreške učinjene prilikom pripreme tekstova molimo autore i čitatelje za ispriku. Međutim, moramo navesti pogrešku koja mijenja poruku. Naime, u »Maruliću« broj 6/1985. na str. 767, drugi stupac, redak 14. odozdo otisnuto je pogrešno: Hrvatskih ljetnih priredbi, a treba, dakako, biti: Hvarskih ljetnih priredbi.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (44) 1
Rajmund Kupareo: Stvaraoci prostora 6
Krešimir Tičić: Čovjek sa sjekirom 12
***Ante Jakšić:** Kad navečer sniježi 13
***Željko Voborski:** Pjesma 13
Miroslav Majnarić: Kost 14
Joja Ricov: Bastion rasne ikavice, Orfej koji živi 15
***Tomislav Dorotić:** Pješčana ura 18
Mirko Petravić: »Ja sam za 'teatar glumca'...« (Razgovor s Gizelom Huml) 19
Stanko Andrić: Nastavak pripovijesti o palimpsestu 29
Stanko Andrić: Usporedba spašenog samoubojice 29
Stanko Andrić: Predvečerje 30
***Mustafa H. Grabčanović:** Svakidašnja pjesma 32
Mladen Jurčić: Svadbeni poklon 33
Josip Antolović: Hrvatski misionar isusovac Ivan Vreman 37
***Tomislav Maretić:** Zimski mjesec 40
Marija Horžinek: Telefon 41
***Iva Čuvalo:** Jedna je zvijezda 43
Josip Visković: Misli 44
N. Nekić: Lizika 45
Blaženka Krnic: Pogled unazad 49
***Iva Čuvalo:** Golubica 54
Stanislav Šodan: Nestao čovjek 55
***Ante Kraljević:** Zidovi 56
***Blago Karačić:** Život 56
Luka Prašilovac: Nisu se nadali uzalud 57
***Ante Jakšić:** Povratak 61
***Tomislav Antunović:** Ja ću se pomoliti 62
***Iva Čuvalo:** Noć 63
***A. V. Mihičić:** Pean 64
***Matija Šimun:** Usprkos krivdi 65
***Tone Otočan:** S omčom straha oko vrata 66
***Pavao Despot:** Školjka 66
***Vjera Siebelt-Jakšić:** Zvona hvarske katedrale 67
***Miljenko Majetić:** Obećanje 67
***Tone Otočan:** O, da mi je odjedrilat 68
***Mustafa H. Grabčanović:** Ispovijest 69
***Pavao Despot:** Dragulji patnje 70
***Drago Krpina:** I nitko nije znao 70
***Ivo Grgurev:** Triptih o djetelini 71
***Vjekoslav Majić:** Udaje sreće 72

Mišljenja i reagiranja

Josip Mužić: Individualnost na raspućima nedokučivoga 73
Darko Deković: O jednoj netočnoj bibliografskoj tvrdnji Josipa Vajsa . . 74

Tvrtko Klarić: Nisko, niže, naj... Nenad 75
Paškal Cvekan: »Prava je znanost ponizna« 76
Jakov Ivaštinović: Dostignute i nedostignute čežnje 77

Mozaik

T. M.: Zimska bilješka 79
Tomislav Heres: Sat hrvatske povijesti 83
Tomislav Heres: Pisana riječ u Hrvatskoj 86
Tomislav Heres: Da li je Marin Držić bio hrvatski pisac? 88
Mirko Petravić: Počela je nova kazališna sezona 89
Siniša Hrestak: Čobanče i lipicaner 95
Siniša Hrestak: Aplauz je antologijska predstava 97
Siniša Hrestak: »Orfej« u vatrometu šale i melodije 98

Knjige

Vladimir Dumbović: Memoari maršala Marmonta 100
Vladimir Dumbović: Povijest medicine 101
Ivan Pederin: Šime Balen: Velebit se nadvio nad more 102
Veljko Vučetić: Novi roman Ivanke Vujčić-Laszowske 104
Mirko Validžić: Poezija blagdanskom trenutku 105
Mirko Validžić: Temelji propovjedništva 106
M. V. Ćelkanović: »Kačić« za Grabovca 107

Izložbe

Željko Beršek: Grafička misaona poezija Josipa Ćosića 109
T. J. H. Mar: Miris zemlje i cvijeća Višnje Sever 110
Đuro Krasnov: Impresije s izložbe skulptura i grafika Ante Starčevića . . 112
Đuro Krasnov: Asocijacije na apstraktni svijet u medaljerstvu Antuna Motike 112
A. V. Mihičić: Pribilježeno 113
A. V. Mihičić: Enver Krupić 114

Vijesti

Iz domovine i svijeta 114

MARULIĆ — hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb. Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredrički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec

ד' ויכוח